

OVERWEGINGEN OMTRENT DE BETREKKINGEN TUSSEN DE PARLEMENTAIRE ONDERZOEKS- COMMISSIES EN DE RECHTERLIJKE MACHT

*Rede uitgesproken door procureur-generaal J. VELU
op de plechtige openingszitting van het Hof van Cassatie op 1 september 1993 (*)*

I. Inleiding

1. Het zij mij vergund aan het Hof een aantal overwegingen mee te delen aangaande de betrekkingen tussen de parlementaire onderzoekscommissies en de rechterlijke macht. Het Hof zal het mij niet euvel duiden als ik mij in mijn mondelinge uiteenzetting beperk tot een verkorte versie van de tekst van die overwegingen.

2. Het lijkt me aangewezen eerst sommige beginselen te benadrukken die de materie beheersen. (II)

Vervolgens zal ik de gevolgtrekkingen uit die beginselen bespreken, meer bepaald in verband met drieërlei problemen: de getuigenis van magistraten voor een onderzoekscommissie, de getuigenis voor een dergelijke commissie van personen die dientengevolge het gevaar lopen strafrechtelijk te worden vervolgd en de inzage van gerechtelijke dossiers door een dergelijke commissie. (III)

Dat onderzoek zal mij ertoe brengen in dat verband de voornaamste tekortkomingen van onze wetgeving na te gaan, en de wetgevende maatregelen aan te geven die deze tekortkomingen kunnen verhelpen. (IV)

II. Herhaling van sommige beginselen

3. Artikel 40 van onze Grondwet verleent aan beide Kamers een recht van onderzoek, en dat recht is ook, ingevolge de artikelen 59bis, 59ter en 107^{quater} van de Grondwet, door de wetgever aan de Gemeenschaps- en Gewestraden toegekend.

Dat recht, dat in een democratisch bestel van kapitaal belang is, berust op de noodzaak om de parlementaire vergaderingen in staat te stellen op doeltreffende wijze informatie te verkrijgen zodat zij de verschillende opdrachten die zij door of krachtens de Grondwet horen uit te voeren, met kennis van zaken kunnen volbrengen. Het recht van parlementair onderzoek is weliswaar van wezenlijk belang voor de goede werking van onze instellingen, maar blijft toch onderworpen aan verscheidene beperkingen die eensdeels gegrond zijn op de internationale rechtsorde en anderdeels op onze nationale rechtsorde.

4. De voornaamste beperkingen die voortvloeien uit het internationaal recht houden verband met vereisten uit internationale instrumenten inzake de rechten van de mens, inzonderheid uit het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten. De parlementaire

onderzoeken mogen noch door hun bedoeling, noch door hun gevolgen de door die verdragen gewaarborgde fundamentele rechten van de personen aantasten.

Uw Transnuklear-arrest van 6 mei laatstleden heeft met klem gewezen op de dwingende noodzaak, voor de parlementaire onderzoekscommissies, het recht te eerbiedigen van een ieder die wegens een strafbaar feit wordt vervolgd, om, als bepaald bij artikel 14, lid 3, g, van het Internationaal Verdrag, niet te worden gedwongen tegen zichzelf te getuigen of een bekentenis af te leggen. In hun werking dienen die commissies er even dwingend voor te zorgen dat alle andere, door die verdragen gewaarborgde, fundamentele rechten op een goede rechtsbedeling worden ontzien, en inzonderheid een ieders recht om een eerlijke en openbare behandeling van zijn zaak te krijgen door een onpartijdige en onafhankelijke rechterlijke instantie, of nog een ieders recht om, wanneer men wegens een strafbaar feit wordt vervolgd, voor onschuldig te worden gehouden.

En uiteraard is het ook zo dat problemen in verband met het aanvoeren van het beroepsgeheim voor die commissies of met de inzage van de gerechtelijke dossiers door die commissies niet mogen worden opgelost dan met inachtneming van het recht van ieder op eerbiediging van zijn privé- en gezinsleven, zijn woning en zijn briefwisseling, zijn eer en reputatie, alsook met inachtneming van de voorwaarden waarvan de internationale verdragen die dat recht waarborgen, de inmenging in de uitoefening ervan afhankelijk stellen.

5. Benevens die door de internationale rechtsorde opgelegde begrenzingen, wordt het recht op parlementair onderzoek ook nog beperkt door de nationale rechtsorde. En in het hoogste vlak vindt men zo de beperkingen van grondwettelijke aard.

6. Ik zal hier bij slechts één van die grondwettelijke beperkingen blijven stilstaan, te weten bij die welke voortvloeit uit het principe van de scheiding der machten. Uit dat beginsel volgt met name het principe van de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht en van de rechtscolleges en magistraten waaruit die bestaat, welke onafhankelijkheid overigens wordt gewaarborgd door de artikelen 6, lid 1, van het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en 14, lid 1, van het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten.

De Franse «Conseil constitutionnel», die uitspraak diende te doen over de grondwettigheid van een wet houdende bekrachtiging van administratieve handelingen, bevestigde en preciseerde bij zijn beslissing van 22 juli 1980 in de volgende bewoordingen de onafhankelijkheid van de rechtsprekende overheid ten opzichte van de wetgevende en de uitvoerende :

* De onderstaande tekst is een ingekorte versie van de integrale die zal gepubliceerd worden in *Arresten van Cassatie*.

«Considérant que (...) l'indépendance des juridictions est garantie ainsi que le caractère spécifique de leurs fonctions sur lesquelles ne peuvent empiéter ni le législateur, ni le gouvernement; qu'ainsi, il n'appartient ni au législateur ni au gouvernement de censurer les décisions des juridictions, d'adresser à celles-ci des injonctions et à se substituer à elles dans le jugement des litiges relevant de leur compétence».

Het belang van de invloedrijke beslissing wordt nog overstege door de schitterende en precieze formulering ervan, die des te meer onze aandacht verdient daar in Frankrijk de rechterlijke rechtscolleges gewoon een overheid zijn, terwijl die overheid in ons land een staatsmacht uitmaakt.

De onafhankelijkheid van de rechterlijke macht impliceert aldus fundamenteel een drievoudig verbod voor parlement en regering:

- verbod de beslissingen van de gerechtelijke rechtscolleges te censureren,
- injunctieverbod ten aanzien van die rechtscolleges,
- verbod te oordelen over geschillen die tot de bevoegdheid van die rechtscolleges behoren.

Daaruit vloeien ten minste drie gevolgen voort.

In de eerste plaats volgt daaruit dat noch een wetgevende vergadering, noch een binnen die vergadering opgerichte commissie, noch een hunner leden, bij het voeren van een onderzoek, de handelingen die de rechtscolleges van de rechterlijke macht of haar magistraten in de uitoefening van hun rechtsprekende functie hebben verricht, vermag te censureren of ook maar af te keuren, ook al zou het onderzoek aangelegenheden betreffen die de organisatie, de werking of de bevoegdheden van de rechterlijke macht raken.

In een parlementaire commissie kan weliswaar aan het licht komen dat leden van de rechterlijke macht in hun plichten te kort zijn geschoten, maar de parlementaire commissie is geen vonnis- noch een tuchtoverheid. Het optreden en de werking van de rechterlijke macht zijn vanzelfsprekend niet boven ieder toezicht verheven, maar het toezicht daarop behoort als dusdanig niet aan het parlement: dat toezicht wordt, op het internationaal vlak, uitgeoefend door de instellingen die daartoe zijn gemachtigd krachtens de verdragen waartoe België is toegetreden, en op het intern vlak door de autoriteiten die ingevolge de Grondwet en wetten bevoegd zijn om kennis te nemen van de rechtsmiddelen of de tuchtvervolgingen waartoe de gewraakte handelingen aanleiding kunnen geven.

In de tweede plaats staat het niet aan een wetgevende vergadering, noch aan een onderzoekscommissie noch aan een hunner leden, aan de rechtscolleges van de rechterlijke macht of aan haar magistraten injuncties te geven die betrekking hebben op de handelingen die deze rechtscolleges of die magistraten in de uitoefening van hun rechtsprekende functie verrichten.

In de derde plaats kan een wetgevende vergadering, een commissie of een hunner leden niet in de plaats treden van de rechtscolleges van de rechterlijke macht of van haar magistraten om bevoegdheden uit te oefenen die ingevolge de Grondwet en de wet uitsluitend aan die rechtscolleges of die magistraten toebehoren. Het is hun evenzeer verboden de uitoefening van die bevoegdheden te hinderen of te beperken, of zich te mengen in het vervullen van de taken die met die bevoegdheden samenhangen. Een parlementaire onderzoekscommissie mag niet nagaan of bepaalde personen

strafrechtelijk of burgerlijk aansprakelijk zijn voor bepaalde feiten noch daarover uitspraak doen.

7. Die implicaties van het beginsel van de scheiding der machten doen mij niet uit het oog verliezen dat gezegd beginsel zowel in ons recht als in de gedachtengang van de grote auteurs die het hebben ontwikkeld, geen absoluut karakter heeft, in die zin dat het bepaalde vormen van samenwerking tussen de verschillende machten niet uitsluit.

Het is een burgerplicht van regeerders en geregeerden aan de parlementaire onderzoekscommissies hun medewerking te verlenen. Ik neem aan dat gerechten en magistraten van de rechterlijke macht inzake parlementaire onderzoeken de algemene verplichting hebben bijstand en medewerking te verlenen aan de met die onderzoeken belaste commissies, een verplichting die in Duitsland zelfs op de Grondwet berust.

Die verplichting neemt evenwel niet weg dat de onderzoekscommissies, in hun betrekkingen met de rechterlijke macht, de beperkingen in de uitoefening van hun bevoegdheden in acht dienen te nemen.

III. De gevolgen van die beginselen met betrekking tot een drietal problemen

8. Ik wil thans de gevolgen van die beginselen onderzoeken, met betrekking tot drieërlei uitermate kiese vragen.

A. De getuigenis van magistraten

9. Ik ben van oordeel dat de moeilijkheden die kunnen rijzen in verband met de getuigenis van magistraten voor parlementaire onderzoekscommissies, uit twee oogpunten moeten worden onderzocht. In de eerste plaats moet rekening worden gehouden met de beginselen die ik zoëven uiteen heb gezet, en in de tweede plaats moet gelet worden op de regels betreffende het aanvoeren van het beroepsgeheim voor die commissies.

Zeër zeker is de getuigenis voor een parlementaire onderzoekscommissie, althans in beginsel, geen getuigenis in rechte in de zin van artikel 458 van het Strafwetboek. Maar uit de wetgevende context van de bepalingen van de wet van 3 mei 1880, van het decreet van de Raad van de Franse Gemeenschap van 12 juni 1981 en van het decreet van de Vlaamse Raad van 20 maart 1984 en uit de geschiedenis van de genoemde wet, blijkt volgens mij dat, voor de toepassing van dat artikel, de getuigenis voor een parlementaire onderzoekscommissie met een getuigenis in rechte moet worden gelijkgesteld.

Daaruit volgt dat een persoon die uit hoofde van zijn staat of beroep houder is van geheimen welke hem zijn toevertrouwd, en die door een onderzoekscommissie wordt opgeroepen om over dergelijke feiten te getuigen, die feiten mag bekendmaken als hij oordeelt dat hij dat moet doen, maar dat hij niet tot getuigenis kan worden gedwongen als hij meent het beroepsgeheim te moeten bewaren. De persoon zelf beoordeelt de opportuniteit van zijn beslissing, zelfs als hij van het beroepsgeheim is ontheven. Hij mag evenwel, als hij weigert te getuigen, het beroepsgeheim niet afwenden van zijn doel. In dat geval zou er sprake zijn van misbruik van het recht om het beroepsgeheim aan te voeren; dat misbruik is onder meer strafbaar gesteld bij de artikelen 8 en 10 van de wet van 3 mei 1880.

10. De wetsvoorstellen tot aanvulling van de wet van 3 mei 1880 op het parlementair onderzoek, ingediend bij de kamer in januari 1989 door mevr. Onkelinx en de heer Di Rupo en in januari 1992 door mevr. Onkelinx (art. 3) willen aan artikel 8 van de wet van 3 mei 1880 een lid toevoegen dat zegt dat «artikel 458 van het Strafwetboek niet van toepassing is op degenen die in een parlementair onderzoek door de voorzitter van de Kamer of de voorzitter of een van de leden van de onderzoekscommissie worden verplicht geheimen bekend te maken die hen wegens hun staat of hun beroep zijn toevertrouwd».

Die voorstellen berusten op de opvatting dat de onderzoekscommissies reeds bevoegd zouden zijn om de personen die bewaarder zijn van beroepsgeheimen te dwingen die aan hen bekend te maken.

Een dergelijke wijziging van de wetgeving, die het waardevolle evenwicht zou verstoren dat thans bestaat tussen de vereisten van parlementair onderzoeksrecht en van de bescherming van het beroepsgeheim, zou buitenissig zijn en leiden tot een stelsel van beperking van die geheimhouding dat in het recht van de buurlanden zijn gelijke niet kent.

Een wijziging van artikel 458 van het Strafwetboek in die zin dat de rechter de getuigen, bewaarders van een beroepsgeheim, zou kunnen dwingen hem dat geheim bekend te maken, werd nooit overwogen. Een dergelijke wijziging is ondenkbaar, omdat zij de negatie zelve zou betekenen van het beroepsgeheim, zoals dat in onze maatschappelijke orde gemeenzaam wordt erkend.

Aan de regel van de gewetensvrijheid van de bewaarder van een beroepsgeheim die moet getuigen, kan geen afbreuk worden gedaan zonder tevens de fundamentele waarden van de samenleving aan te tasten.

Ook de wetgever moet die waarden in acht nemen. Een wet die de personen die als getuigen zijn opgeroepen voor een onderzoekscommissie, zou verplichten aan die commissie de beroepsgeheimen bekend te maken waarvan zij bewaarder zijn, zal heel waarschijnlijk worden aangewezen als een wet die onverenigbaar is met de vereisten van het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens. In de eerste plaats omdat een parlementair onderzoek niet noodzakelijk een van de op beperkende wijze in artikel 8, lid 2, van het verdrag opgesomde doeleinden nastreeft. Maar vooral omdat de inmenging in het privé- en gezinsleven ten gevolge van een dergelijke aantasting van het beroepsgeheim bezwaarlijk kan worden gezien als een maatregel die in een democratische samenleving nodig is voor de verwezenlijking van het door het onderzoek beoogde doel. Des te meer daar, enerzijds, in de meeste democratische staten het beroepsgeheim aan de onderzoekscommissies kan worden tegengeworpen, en, anderzijds, het stelsel in ons land geen afdoende waarborg biedt dat het vertrouwelijk karakter van de opgelegde bekendmakingen door de commissie, door haar leden en door diegenen die haar werkzaamheden bijwonen of eraan deelnemen, geëerbiedigd zal worden.

Een dergelijke verplichting zou bovendien het maatschappelijk leven grondig verstoren aangezien daardoor het onontbeerlijk vertrouwen zou worden aangetast van hen die zich tot de bewaarders van die geheimen wenden. Wie zal nog onbevange een geheim toevertrouwen aan een geneesheer, een biechtvader, een advocaat, een magistraat, als hij

weet dat die door een onderzoekscommissie kan worden gedwongen dat geheim bekend te maken?

11. Het voorstel van wet tot wijziging van de wet van 3 mei 1880 en van artikel 458 van het Strafwetboek, dat bij de Senaat is ingediend in juli 1992 door de heer Arts, bevat twee artikelen die betrekking hebben op het aanvoeren van het beroepsgeheim tijdens een parlementair onderzoek, te weten de artikelen 3 en 7.

Artikel 3 wil de tekst van artikel 8 van de wet van 3 mei 1880 door een nieuwe tekst vervangen. Het achtste lid van die tekst zou luiden: «Onverminderd het inroepen van het beroepsgeheim bedoeld in artikel 458 van het Strafwetboek, kan iedere getuige inroepen dat hij zich, door naar waarheid een verklaring af te leggen, zou kunnen blootstellen aan strafvervolg en derhalve getuigenis weigeren.»

Artikel 7 van het voorstel wil artikel 458 van het Strafwetboek in zoverre wijzigen dat personen die uit hoofde van hun staat of beroep kennis dragen van hun toevertrouwde geheimen en die deze geheimen bekendgemaakt hebben, strafbaar zouden zijn, behalve in drie gevallen: het geval dat zij geroepen worden om in rechte getuigenis af te leggen; het geval dat de wet hen verplicht die geheimen bekend te maken; het geval dat een onderzoekscommissie hen verplicht die geheimen bekend te maken.

Het voorstel van de heer Arts doet volgens mij twee bezwaren rijzen.

In de eerste plaats lijkt het voorstel mij dubbelzinnig, ja zelfs tegenstrijdig. Er kan immers niet worden uit opge maakt of de bewaarder van een beroepsgeheim, zoals de auteur in de tekst en de toelichting bij artikel 3 het doet voorkomen, dat geheim kan aanvoeren om te weigeren voor een onderzoekscommissie getuigenis af te leggen over door dat geheim gedekte feiten, dan wel, zoals artikel 7 het doet voorkomen, of een onderzoekscommissie bevoegd zou zijn om een dergelijke persoon te verplichten dat geheim aan de commissie bekend te maken.

In de tweede plaats, als het voorstel van de heer Arts in die zin dient te worden begrepen dat de onderzoekscommissies bevoegd zouden zijn om personen die bewaarder zijn van een beroepsgeheim, te dwingen dat geheim aan de commissie bekend te maken, dan moeten daartegen dezelfde ernstige bezwaren worden geopperd als terecht konden worden ingebracht tegen de voorstellen tot aanvulling van de wet van 3 mei 1880 die in de Kamer zijn ingediend in januari 1989 door mevr. Onkelinx en de heer Di Rupo en in januari 1992 andermaal door mevr. Onkelinx.

12. Dat neemt echter niet weg dat mijns inziens artikel 458 van het Strafwetboek zou kunnen worden aangevuld in de zin van een verduidelijking van het bestaande positief recht. Door de toevoeging waaraan ik denk, zou in de tekst van het artikel de toestand van de personen die bewaarder zijn van een beroepsgeheim en die tijdens een parlementair onderzoek getuigenis moeten afleggen, uitdrukkelijk gelijkgeschakeld worden met die van de bewaarders van dergelijke geheimen die geroepen zijn om in rechte te getuigen.

13. Uit de beginselen van de scheiding der machten en de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht kan mijns inziens niet worden afgeleid dat de magistraten van de rechterlijke macht niet verplicht zijn om te verschijnen als zij worden gedagvaard voor een onderzoekscommissie. Hun weigering om te verschijnen zou weliswaar niet strafbaar zijn, indien zij, zoals gebruikelijk, zouden worden opgeroe-

pen bij een geschrift dat de waarde zou hebben van een gewone uitnodiging. Maar de hoffelijkheid en de burgerzin als ook de deontologische plicht van de magistraten om hun hulp en hun medewerking te verlenen aan de onderzoekscommissies gebieden mijns inziens dat de magistratuur die een uitnodiging ontvangt om voor een dergelijke commissie te verschijnen, aan die uitnodiging gevolg geeft. Dat is a fortiori het geval als hij wordt gedagvaard om te verschijnen.

Overigens kan de magistratuur die wordt opgeroepen om voor een onderzoekscommissie te verschijnen, meestal niet vooraf weten welke vragen hem zullen worden gesteld; maar ook al zou hij het weten en menen zich op een wettige grond te kunnen beroepen om er niet op te antwoorden, dan nog is het verkieslijk dat hij aan de oproeping gevolg geeft om die grond voor de commissie uiteen te zetten. Om dezelfde redenen kan de magistratuur die als getuige voor een onderzoekscommissie wordt opgeroepen, zich, naar mijn mening, niet beroepen op de beginselen van de scheiding der machten of de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht en evenmin op de regels inzake het beroepsgeheim of de geheimhouding van het onderzoek, om de eedaflegging voor de commissie te weigeren.

14. Mocht evenwel een onderzoekscommissie, na een magistratuur als getuige te hebben opgeroepen, deze ondervragen over welbepaalde handelingen die rechtstreeks verband houden met zijn rechtsprekende functie, en hem uitnodigen om feiten of meningen in verband met die handelingen aan haar bekend te maken, dan zou die commissie dusdoende de beginselen van de scheiding der machten en van de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht negeren en derhalve haar bevoegdheden te buiten gaan. Behalve in de bij de wet bepaalde gevallen, zijn de rechters gehouden tot volstrekte geheimhouding van het beraad waaraan zij hebben deelgenomen. Een onderzoekscommissie kan een magistratuur van een rechtscollege niet om uitleg verzoeken over het dictum van een vonnis of arrest noch over de gronden in feite of in rechte die de noodzakelijke grondslag vormen van dat dictum. Zij kan al evenmin een magistratuur van het openbaar ministerie ondervragen over de handelingen waarbij hij deelneemt aan de uitoefening van de rechterlijke macht, meer bepaald over handelingen waarbij «hij de rechter bijstaat en hem toelichting geeft over de duiding van de uit te voeren wet en over haar toepasselijkheid op het geschil dat door de vordering aan de rechter is voorgelegd».

Mocht de commissie de magistratuur vragen stellen over dergelijke handelingen, dan heeft deze niet te oordelen over de wenselijkheid om daar al dan niet op te antwoorden: hij dient gewoon te weigeren de gevraagde inlichtingen te verstrekken, maar kan – en dat is ongetwijfeld wenselijk – de redenen van zijn weigering meedelen aan de commissie. Dat zou evenzeer het geval zijn als uit de gestelde vragen duidelijk zou blijken dat het de bedoeling is de gewone rechtscolleges te censureren, hun injuncties op te leggen, of in hun plaats te treden bij de beoordeling van de geschillen die tot hun bevoegdheid behoren.

15. Voor het overige moet, wanneer een onderzoekscommissie een magistratuur ondervraagt over feiten of situaties die geen bepaalde handelingen zijn die rechtstreeks verband houden met zijn rechtsprekende functie, een onderscheid worden gemaakt naargelang die feiten of situaties al dan niet onder het beroepsgeheim vallen.

16. Voor tal van situaties en feiten kan de magistratuur zich niet op dat geheim beroepen.

Dat is het geval met heel wat situaties van algemene aard. De magistratuur moet onder meer kunnen antwoorden op de vragen betreffende de organisatie en de werking van het gerecht of de politie als overheidsdiensten.

Evenmin kan hij zich achter het beroepsgeheim verschuilen om geen getuigenis te hoeven afleggen over materiële feiten die helemaal niet geheim zijn, ook al zouden die feiten hem ter kennis zijn gekomen in de uitoefening van zijn ambt.

17. Feiten of situaties waarover de magistratuur als getuige wordt ondervraagd, kunnen evenwel, zelfs als het niet gaat om handelingen die rechtstreeks verband houden met zijn rechtsprekende functie, door het beroepsgeheim worden gedekt.

Volgens het huidige positief recht mag een persoon, zoals reeds gezegd, wanneer hij uit hoofde van zijn staat of beroep kennis draagt van geheimen die hem zijn toevertrouwd en hij door een onderzoekscommissie wordt uitgenodigd om getuigenis af te leggen over feiten of situaties die door het beroepsgeheim worden gedekt, deze bekendmaken als hij meent dat te moeten doen; hij kan evenwel niet tot spreken worden gedwongen als hij oordeelt het beroepsgeheim te moeten bewaren, al mag hij in dat geval het geheim niet afwenden van zijn doel. Zoals een ieder die kennis draagt van een beroepsgeheim, oordeelt de magistratuur zelf of het gepast is te spreken dan wel te zwijgen. Hij neemt die beslissing in volle onafhankelijkheid. Naar mijn mening kan zijn korpschef hem dienaangaande wel advies of raad maar zeker geen bevelen geven.

De vrije beoordeling waarop de door de onderzoekscommissie ondervraagde magistratuur zijn beslissing grondt om de feiten al dan niet bekend te maken, moet noodzakelijkerwijze het resultaat zijn van een door hem verrichte afweging van het respectieve belang van diverse factoren. Het is logisch dat daarbij in de eerste plaats de onderscheiden rechten en rechtmatige belangen die op het spel staan, in aanmerking genomen worden.

Afgezien van de afweging van de aan de orde zijnde rechten en belangen, moet de magistratuur ongetwijfeld ook acht slaan op een andere beoordelingsfactor, die niet minder belangrijk is: de waarborgen dat het van nature vertrouwelijk karakter van de door hem bekendgemaakte feiten veilig kan worden gesteld. Al moet hij daarnaast zeker ook nog de weerslag in het oog houden die zijn uitlatingen op de publieke opinie kunnen hebben – aangezien in dat soort procedures de sluiting der deuren slechts uitzonderlijk wordt bevolen – toch hoeft dat beoordelingsgegeven mijns inziens normaal niet doorslaggevend te zijn.

B. Getuigenis van personen die uit hoofde van hun verklaringen strafrechtelijk kunnen worden vervolgd

18. Een aantal andere getuigenissen voor de parlementaire onderzoekscommissies gaat gepaard met verschillende niet minder ernstige moeilijkheden in de verhouding tussen die commissies en de rechterlijke macht: het gaat om getuigenissen van degenen wier verklaringen tot strafrechtelijke vervolgingen kunnen leiden.

Die moeilijkheden zijn vooral aan het licht gekomen in de zogenaamde Transnuklear-zaak waarover het Hof van Beroep te Antwerpen op 30 januari 1992 een arrest heeft ge-

wezen en uw Hof zich op 6 mei laatstleden heeft uitgesproken.

Ik herinner eraan dat in die zaak een parlementair onderzoek en een gerechtelijk onderzoek naast elkaar bestonden en dat het Hof van Beroep te Antwerpen heeft beslist dat de tegen twee beklaagden ingestelde vervolging, wegens schending van het recht van verdediging, nietig was. Dat hof heeft de schending van het recht van verdediging afgeleid uit een geheel van verschillende omstandigheden, namelijk hieruit dat:

- de parlementaire onderzoekscommissie de beklaagden onder ede had gehoord nopens verklaringen die door hen eerder voor de onderzoeksrechter waren afgelegd;
- de voorzitter van de commissie hen attent erop had gemaakt dat zij wettelijk verplicht waren onder ede te getuigen;
- zij van die voorzitter niet hebben vernomen dat zij het recht hadden niet te antwoorden;
- zij in die omstandigheden ertoe werden gedwongen verklaringen af te leggen omtrent feiten waarover een gerechtelijk onderzoek aan de gang was;
- het verslag van de onderzoekscommissie bij dat van het gerechtelijk onderzoek was gevoegd;
- bevindingen van de commissie door de onderzoeksrechter aan de beklaagden zijn bekendgemaakt;
- de onderzoeksrechter hen had ondervraagd of doen ondervragen over verklaringen die zij voor de commissie onder ede hadden afgelegd;
- de rechter die op de hoogte was van die verklaringen, noodzakelijk en zodanig erdoor moest zijn beïnvloed dat hij hetgeen hij aldus had vernomen, niet meer ter zijde kon zetten.

De cassatieberoepen tegen die beslissing zijn bij arrest van uw Hof op 6 mei 1993 verworpen; hierin beslist het Hof dat de appelrechters die vaststellen dat er tussen het parlementair onderzoek en het gerechtelijk onderzoek een zodanige vermenging bestaat, in feite vermogen te oordelen dat er onherstelbare schending was van het recht van verdediging en van het recht op een eerlijk proces. De zaak waarover u zich diende uit te spreken was zeker en vast zeer kies. Zulks blijkt alleen al hieruit dat uw arrest op andersluidende conclusie van de advocaat-generaal Bresselleers is geweest.

19. Ofschoon geen enkele nationaalrechtelijke bepaling uitdrukkelijk de getuigenis voor de onderzoekscommissies regelt van personen die het gevaar lopen door hun verklaringen zichzelf te beschuldigen, kan uit de parlementaire voorbereiding van de wet van 3 mei 1880 toch worden opgemaakt wat daaromtrent de wil van de wetgever is geweest.

De wil van de wetgever, zoals die blijkt uit de besprekingen in de Kamer in februari 1865 en maart 1880, kan, wat de kwestie betreft die ons bezighoudt, in vier punten worden samengevat:

- Krachtens een algemeen rechtsbeginsel heeft een persoon die onder ede als getuige wordt ondervraagd in een parlementair onderzoek, het recht een antwoord te weigeren op vragen over feiten uit zijn persoonlijk leven die, als hij ze zou bekennen, hem aan strafvervolging kunnen blootstellen.
- Buiten de gevallen van vals getuigenis en verleiding van getuigen kunnen de in een dergelijk onderzoek onder dwang afgelegde verklaringen nooit in rechte als bewijs van

een strafbaar feit worden aangevoerd tegen de persoon die ze heeft afgelegd.

– De verklaringen die een persoon in een dergelijk onderzoek aflegt, kunnen in rechte worden aangevoerd als bewijselementen tegen derden.

– Een persoon kan niet vrijuit gaan op grond van het enkele feit dat hij in een onderzoek waar hij als getuige onder ede werd ondervraagd, strafbare feiten heeft bekend.

20. Verschillende bepalingen van internationale verdragen inzake rechten van de mens met rechtstreekse werking in de nationale rechtsorde waarborgen voor een ieder die wegens een strafbaar feit wordt vervolgd «niet te worden gedwongen tegen zichzelf te getuigen of een bekentenis af te leggen».

Dat recht is uitdrukkelijk vastgesteld in artikel 14, lid 3, g, van het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten. Aangezien het een wezenlijk bestanddeel is van een eerlijk proces, maakt het ook deel uit van het recht op zodanig proces, dat is gehuldigd in de artikelen 14, lid 1, van het verdrag en 6, lid 1, van het Europees Verdrag Rechten van de Mens, zodat het als het ware impliciet is gewaarborgd door de genoemde bepalingen, hetgeen door uw Hof in een arrest van 11 maart 1992 is aangenomen.

Trouwens, artikel 14, lid 3, g, van het verdrag volgens hetwelk «bij het bepalen van de gegrondheid van een tegen hem ingestelde strafvervolging een ieder het recht heeft om niet te worden gedwongen tegen zichzelf te getuigen of een bekentenis af te leggen» is enkel een bevestiging van een algemeen rechtsbeginsel dat als dusdanig door de Belgische wetgever bij de voorbereiding van de wet van 3 mei 1880 is erkend en geldt zowel in het kader van een parlementair onderzoek als bij een strafrechtelijk onderzoek, te weten dat niemand gedwongen kan worden om verklaringen af te leggen waardoor hij zich zou kunnen blootstellen aan strafvervolging of aan strafrechtelijke veroordeling.

Die opvatting is blijkbaar niet tegengesproken door uw arrest van 6 mei 1993.

21. Noch uit de voorbereiding van de wet van 3 mei 1880, noch uit artikel 14, lid 3, g, van het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten, noch uit het algemeen rechtsbeginsel dat in die bepaling wordt gehuldigd, noch uit de arresten van uw Hof en van het Hof van Beroep te Antwerpen betreffende de Transnuklear-zaak kan men afleiden dat een persoon die is opgeroepen om als getuige voor een onderzoekscommissie verklaringen af te leggen, mag weigeren te verschijnen of een eed af te leggen omdat hem een misdrijf in verband met de feiten van het onderzoek ten laste wordt gelegd of nog omdat hij strafrechtelijk zou kunnen worden vervolgd indien hij met de waarheid strokende verklaringen aflegt. Niemand mag weigeren te verschijnen of een eed af te leggen, net zoals niemand zulks kan doen op grond dat de feiten waarover hij zou worden gehoord, door het beroepsgeheim zijn gedekt. In beide gevallen is dit om dezelfde reden: de vragen die zullen worden gesteld kunnen door de opgeroepen persoon niet worden voorzien; het is niet uitgesloten dat de vragen of bepaalde vragen waarop moet worden geantwoord, betrekking hebben op feiten waaromtrent tegen de verhoorde geen strafvervolging is of kan worden ingesteld.

22. Het lijkt geen twijfel dat, zoals uit de voorbereiding van de wet van 3 mei 1880, uit artikel 14, lid 3, g, van het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke

rechten en uit het in dat artikel neergelegde algemeen rechtsbeginsel blijkt, de getuige die de eed heeft afgelegd, het recht heeft niet te antwoorden op vragen die hem ertoe zouden dwingen te bekennen dat hij schuldig is aan een misdrijf.

Men kan natuurlijk niet, of anders zou het zwijgrecht volkomen worden uitgehold, eisen dat de getuige die zich op dat recht beroept, zijn bewering bewijst. Wanneer een getuige weigert te worden gehoord onder aanvoering dat hij, door een met de waarheid strokende verklaring af te leggen, strafrechtelijk zou kunnen worden vervolgd, moet de onderzoekscommissie hem het recht toekennen om niet te getuigen, indien in zijn bewering enig gegeven voorkomt waardoor ze geloofwaardig kan zijn.

Dat een getuige, die de eed heeft afgelegd, mag weigeren te antwoorden op vragen waardoor hij gedwongen zou worden verklaringen af te leggen die hem aan strafvervolging kunnen blootstellen, betekent niet dat een getuige nooit verplicht zou kunnen zijn dergelijke verklaringen af te leggen. Dat blijkt duidelijk uit de Transnuklear-zaak en tevens uit de desbetreffende arresten. Naar luid van die arresten zou men niet hebben geoordeeld dat de beklaagden gedwongen waren geweest verklaringen af te leggen waardoor zij zich aan strafvervolging blootstelden, indien hun was meegedeeld dat zij het recht hadden niet te antwoorden op de hun gestelde vragen.

Precies daarom, ook al legt artikel 14, lid 3, g, van het verdrag niet uitdrukkelijk de verplichting op om degene die de eed aflegt of gaat afleggen, erop te wijzen dat hij mag weigeren te antwoorden op vragen waardoor hij gedwongen zou zijn een bekentenis af te leggen, hoort de voorzitter van de onderzoekscommissie de getuigen op de hoogte te brengen van dat recht. Naar mijn weten, wordt thans zo te werk gegaan in de onderzoekscommissie die bij de Kamer is opgericht voor het onderzoek naar een structureel beleid met het oog op de bestraffing en de uitroeiing van de mensenhandel.

23. Buiten het geval van vals getuigenis of verleiding van getuigen mogen de verklaringen die voor een onderzoekscommissie onder ede worden afgelegd door een getuige die gedwongen werd te antwoorden op vragen over feiten uit zijn persoonlijk leven die te zijnen aanzien als misdrijven kunnen worden beschouwd, tegen hem niet in rechte worden aangevoerd als bewijs van die misdrijven. Het ignoreren van dat verbod vormt een mogelijk onherstelbare schending van het recht van verdediging en van het recht op een eerlijk proces.

De enkele omstandigheid evenwel dat een getuige over dergelijke feiten onder ede is ondervraagd in het kader van het parlementair onderzoek, levert niet noodzakelijk een schending van het recht van verdediging op in het kader van de strafvordering. Aldus hebben de appelrechters, zoals het Hof in zijn arrest stelt, «in de zaak Transnuklear niet beslist dat het recht van verdediging was geschonden door het enkele feit dat de beklaagden onder ede waren verhoord door een parlementaire onderzoekscommissie, maar wel door het feit dat werd vastgesteld dat het verslag van de parlementaire onderzoekscommissie en de daarop betrekking hebbende verhoren achteraf bij het strafdossier zijn gevoegd; daardoor werd het recht van verdediging van de (beklaagden) en derhalve hun recht op een eerlijk proces op een onherstelbare wijze geschonden».

24. Die overwegingen zijn grotendeels neergelegd in het wetsvoorstel van senator Arts tot wijziging van de wet van 3 mei 1880 en van artikel 458 van het Strafwetboek. Artikel 3 van dat voorstel strekt onder meer — ik herhaal het — tot vervanging van artikel 8 van de wet van 3 mei 1880 door een nieuwe tekst waarvan het laatste lid bepaalt dat «onverminderd het inroepen van het beroepsgeheim bedoeld in artikel 458 van het Strafwetboek, iedere getuige kan inroepen dat hij zich, door naar waarheid een verklaring af te leggen, zou kunnen blootstellen aan strafvervolging en derhalve getuigenis weigeren».

C. Inzage van gerechtelijke dossiers

25. Er rest me nog een derde kiese aangelegenheid te onderzoeken, te weten de inzage van gerechtelijke dossiers door de onderzoekscommissies.

Ik meen niet dat, op zich, de beginselen van de scheiding der machten en van de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht in de weg staan aan elke inzage van gerechtelijke dossiers door een onderzoekscommissie. Dit gezegd zijnde, blijft het zo dat in bepaalde gevallen inzage van die dossiers een schending van die beginselen kan opleveren. Mij dunkt, bij voorbeeld:

- wanneer de overgelegde stukken betrekking hebben op handelingen die rechtstreeks tot de jurisdictionele functie behoren, zoals stukken betreffende de beraadslaging van een onderzoeks- of vonnisgerecht,

- of als kennelijk blijkt dat het verzoek om inzage ingegeven is door de wil van de commissie om de beslissingen van de rechters te censureren, hun injuncties te geven of zich in hun plaats te stellen bij de uitspraak over geschillen waartoe zij alleen bevoegd zijn, en meer bepaald als dat verzoek duidelijk ertoe strekt de jurisdictionele werkzaamheid van een onderzoeksrechter te beoordelen of toezicht te oefenen op de beslissingen van onderzoeks- of vonnisgerichten.

Anderzijds ben ik evenmin de mening toegedaan dat het parlementair onderzoeksrecht inhoudt dat de onderzoekscommissies ipso facto inzage of kopie kunnen krijgen van gerechtelijke dossiers. De onderzoekscommissies kunnen beslist belang erbij hebben inzage of afschrift te krijgen van voornoemde dossiers, en meestal zal dat belang zelfs rechtmatig zijn, maar ook al is dat zo, dat belang is geen recht dat inherent is aan het onderzoeksrecht.

26. Krachtens de wet, en thans meer bepaald krachtens artikel 1380, tweede lid, van het Gerechtelijk Wetboek, heeft artikel 125, eerste lid, van het koninklijk besluit van 28 december 1950 houdende algemeen reglement op de gerechtskosten in strafzaken, in de wandeling Tarief in strafzaken genoemd, aan de procureurs-generaal bij de hoven van beroep en de auditeur-generaal de bevoegdheid toegekend om inzage van gerechtelijke strafdossiers toe te staan.

Daaruit volgt dat andere instanties dan de procureurs-generaal bij de hoven van beroep en de auditeur-generaal, en onder meer de hoven en rechtbanken, niet bevoegd zijn om inzageverlening van strafdossiers te bevelen of toe te staan. Dit geldt ook voor de minister van Justitie.

27. Aangenomen wordt dat, nu de rechtbanken inzageverlening van strafdossiers niet kunnen bevelen noch toestaan, een onderzoeksrechter zich tijdens een onderzoek geen strafdossier kan doen afgeven of een dergelijk dossier niet in beslag kan nemen zonder de uitdrukkelijke machti-

ging van de procureur-generaal of de auditeur-generaal : zoals die van de andere rechters, is zijn bevoegdheid beperkt door die welke, krachtens de wet, in verband met de inzage van dergelijke dossiers alleen aan de procureur-generaal en de auditeur-generaal toebehoort.

Noch de wet van 3 mei 1880, noch het decreet van de Raad van de Franse Gemeenschap van 12 juni 1981 noch het decreet van de Vlaamse Raad van 20 maart 1984, kennen aan de parlementaire onderzoekscommissies onbeperkte bevoegdheden toe. Krachtens de artikelen 4 van de wet van 3 mei 1880, 3 van het decreet van de Raad van de Franse Gemeenschap van 12 juni 1981 en 4 van het decreet van de Vlaamse Raad van 20 maart 1984, hebben de onderzoekscommissies geen andere bevoegdheden dan die welke het Wetboek van Strafvordering aan de onderzoeksrechter toekent. Niet alleen kent het Wetboek van Strafvordering aan de onderzoeksrechter niet het recht toe om inzage van strafdossiers te bevelen of toe te staan, maar wordt, zoals ik reeds heb gezegd, overigens erkend dat hij daartoe niet bevoegd is en dat hij slechts inzage of afschrift van een strafdossier kan krijgen mits de procureur-generaal of de auditeur-generaal zulks uitdrukkelijk toestaat.

Daaruit volgt dat de parlementaire onderzoekscommissies geen inzage of afschrift van strafdossiers kunnen krijgen tenzij met uitdrukkelijke machtiging van de procureur-generaal bij het hof van beroep en, als het gaat om een dossier van een militair rechtscollege, met de machtiging van de auditeur-generaal.

28. Wanneer de procureur-generaal of de auditeur-generaal beslist dat inzage van strafdossiers wordt toegestaan of geweigerd, oefent hij een discretionaire macht uit. Discretionair betekent evenwel niet willekeurig.

Het staat aan de procureur-generaal en de auditeur-generaal te oordelen of het gewenst is inzage van strafdossiers te verlenen, met inachtneming vooral van de verschillende rechten en rechtmatige belangen die zij dienen af te wegen : te dezen, gewis, de rechtmatige belangen van het parlementair onderzoek, maar ook de rechtmatige belangen van het gerechtelijk onderzoek en vooral de rechten en rechtmatige belangen van een ieder, waaronder, in de eerste plaats, de fundamentele rechten van een ieder, zoals het recht op eerbiediging van zijn privé-leven, van zijn gezinsleven, van zijn eer en zijn goede naam, alsmede het recht op een goede rechtsbedeling met onder meer het recht op een eerlijke behandeling van zijn zaak door een onafhankelijke rechterlijke instantie en het recht van de verdachte of de beklaagde op het vermoeden van onschuld.

Zo zou, mijns inziens, inzage van gerechtelijke dossiers aan de onderzoekscommissie, bijvoorbeeld, moeten worden geweigerd :

- ingeval de aan de gang zijnde opsporings- en onderzoeksverrichtingen daardoor ernstig zouden kunnen worden gehinderd en de uiteindelijke uitslag ervan daardoor in het gedrang zou kunnen komen ;

- ingeval het recht op eerbiediging van het privé-leven, van het gezinsleven, van de eer of de goede naam van bepaalde mensen door die inzage kan worden gekrenkt, zulks terwijl die rechtskrenking niet nodig blijkt voor 's lands veiligheid, voor de openbare veiligheid of het economisch welzijn van het land, voor de bescherming van de openbare orde en het voorkomen van strafbare feiten, voor de bescherming

van de gezondheid of de goede zeden of voor de bescherming van andermans rechten en vrijheden.

Bij hun beslissing dienen de procureur-generaal en de auditeur-generaal logischerwijze in de eerste plaats rekening te houden met de verschillende rechten en belangen die op het spel staan, maar de wenselijkheid van die beslissing moet noodzakelijk worden beoordeeld naar gelang van de waarborgen die aan die magistraten worden gegeven in verband met de bescherming van het confidentieel karakter van de overgelegde dossiers en van de daarin vervatte gegevens.

29. Dat inzageverlening van strafdossiers aan onderzoekscommissies uitsluitend tot de bevoegdheid behoort van de procureur-generaal en de auditeur-generaal, neemt niet weg dat die magistraten vóór hun beslissing overleg kunnen plegen met de onderzoekscommissie en eventueel ook met de minister van Justitie. Dat overleg is zelfs wenselijk nu de procureur-generaal of de auditeur-generaal daardoor meteen ingelicht kunnen worden nopens de door de commissie aangevoerde rechtmatige belangen en de waarborgen die de commissie hun kan verstrekken inzake de bescherming van het confidentieel karakter van de gevraagde dossiers en van de daarin vervatte gegevens. De praktijk gaat trouwens in die richting.

Op die wijze meen ik dat er een bevredigend - wellicht nog te verbeteren - evenwicht gevonden kan worden tussen de verschillende betrokken rechten en belangen. Te vrezen valt dat dit evenwicht in het gedrang komt indien twee recente wetsvoorstellen worden goedgekeurd.

30. De wetsvoorstellen tot aanvulling van de wet van 3 mei 1880 die door mevr. Onkelinx en de heer Di Rupo in januari 1989 en door mevr. Onkelinx in januari 1992 bij de Kamer zijn ingediend, waarnaar ik reeds heb verwezen, willen namelijk (artikel 1, eerste en achtste lid) in de wet van 3 mei 1880 een bepaling invoegen waarbij de procureur-generaal bij het hof van beroep en de auditeur-generaal in strafzaken en tuchtzaken worden verplicht aan een onderzoekscommissie elke expeditie of afschrift van de onderzoeksverrichtingen en proceshandelingen, die de commissie voor het goede verloop van haar opdracht nuttig acht, af te geven.

Het valt zeker niet te betwisten dat de wetgever de inzage van gerechtelijke dossiers aan andere regels dan die van het Gerechtelijk Wetboek kan onderwerpen en dat hij wetgevend kan optreden in aangelegenheden die hij bij machtiging aan de Koning heeft opgedragen.

Daar gaat het echter niet om. Op rechtsgebied rijst een andere vraag, namelijk of de voorgestelde bepaling wel verenigbaar is met de internationale rechtsorde en met de grondwettelijke rechtsorde. De verenigbaarheid ervan met de internationale rechtsorde valt te betwijfelen om soortgelijke redenen als die waarnaar ik heb verwezen in mijn uiteenzetting over dat voorstel in verband met het beroepsgeheim.

Bovendien meen ik dat zodanige wettelijke bepaling niet te verenigen is met de beginselen van de scheiding der machten en de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht, inzonderheid omdat daarbij aan een onderzoekscommissie de mogelijkheid wordt geboden om zich stukken te doen afgeven aangaande handelingen die rechtstreeks deel uitmaken van de rechtsprekende functie, of inzage te krijgen van gerechtelijke dossiers met de bedoeling de beslissingen van de gewone rechtscolleges te censureren, aan de rechters beve-

len te geven of zich in de plaats van de rechters te stellen bij de berechting van geschillen die tot hun bevoegdheid behoren.

En wat, ten slotte, de wenselijkheid betreft, is het hoegenaamd niet duidelijk waarom de voorgestelde hervorming er nodig zou zijn, te meer daar ze, zoals ik reeds heb gezegd, een ernstige bedreiging zou zijn voor het evenwicht dat de huidige praktijk tussen de verschillende rechten en rechtmatige belangen tot stand kan brengen. In die zin is die hervorming, naar mijn gevoel, dan ook uit de tijd.

31. Anders dan de in januari 1989 en 1992 bij de Kamer ingediende voorstellen van mevr. Onkelinx en de heer Di Rupo, wil het door de heer Arts in juli 1992 bij de Senaat ingediende wetsvoorstel tot wijziging van de wet van 3 mei 1880 en van artikel 458 van het Strafwetboek, waarnaar ik reeds heb verwezen, niet uitdrukkelijk aan de procureur-generaal bij het hof van beroep en de auditeur-generaal de verplichting opleggen om een uitgifte of afschrift af te geven van akten van onderzoek of van rechtspleging, waarvan de commissie inzage wenst te hebben. Minder radicaal, bepaalt het onder meer een recht waarover de Kamer, de commissie of hun voorzitter zou beschikken om, in geval van weigering van de kant van de procureur-generaal of de auditeur-generaal, beroep in te stellen bij een college ad hoc, samengesteld uit leden van het Arbitragehof.

Hoewel de voorgestelde tekst voor de procureur-generaal of de auditeur-generaal niet uitdrukkelijk de verplichting inhoudt om aan de Kamer, de commissie of hun voorzitter kennis of afschrift te geven van gerechtelijke akten, blijkt duidelijk uit de toelichting bij het voorstel dat dit ervan uitgaat dat «het Parlement het recht heeft inzage te nemen van de dossiers van een hangend gerechtelijk onderzoek».

De tijd ontbreekt mij om de verschillende bezwaren tegen de voorgestelde bepaling te bespreken. Ik zal mij dus tot zeer korte opmerkingen beperken. Zeggen dat de wet moet voorzien in het recht van een onderzoekscommissie om inzage te krijgen van gerechtelijke dossiers die zij wil raadplegen, komt erop neer te beweren dat de wet meteen ook aan de procureur-generaal bij het hof van beroep of de auditeur-generaal de verplichting kan opleggen om aan een dergelijke commissie inzage van die dossiers te geven. Tegen die bewering bestaan dus soortgelijke bezwaren als die welke terecht tegen de voorstellen van mevr. Onkelinx en de heer Di Rupo konden worden geopperd.

De vrij bevredigende resultaten van de thans toegepaste overlegprocedure tonen aan dat de in het voorstel bedoelde arbitrageprocedure niet aan een noodzakelijkheid beantwoordt. Allicht zou die overlegprocedure nog verder verbeterd kunnen worden. De indiener van het voorstel geeft trouwens toe dat de informele samenwerking met het college van procureurs-generaal, in het verleden, vruchtbaar is geweest en hij betwist ook niet dat de overlegprocedure voordelen biedt.

In dat verband een beroep doen op een college samengesteld uit leden van het Arbitragehof zou in het kader van onze instellingen een ware anomalie zijn. Alle geschillen die uit de werkzaamheden van de parlementaire onderzoekscommissies kunnen voortvloeien (met name de geschillen in verband met weigering om te verschijnen of te getuigen, valse getuigenissen, de andere door de commissies vastgestelde misdrijven, enz.) vallen thans onder de bevoegdheid van de rechterlijke macht.

Volgens het voorstel zou de procureur-generaal of de auditeur-generaal zijn weigering moeten motiveren. Gewis moet die beslissing op gegronde redenen berusten. Maar wegens de aard zelve van die beslissing is een vermelding van de redenen ervan zeer bezwaarlijk. Want hoe precies die redenen op te geven, zonder tegelijk geheimen te onthullen die men juist wil verzwijgen, en dus zonder daarbij inbreuk te plegen op de geheimhouding van het onderzoek die men bedoelt te beschermen?

Een deugdelijke regeling vaststellen voor het beroep tegen een weigering van de procureur-generaal of de auditeur-generaal is om diezelfde reden moeilijk en zelfs onmogelijk. «Comment, en effet», schreef procureur-generaal de le Court, «envisager un débat contradictoire sur la communication d'un dossier alors que ni la juridiction saisie, ni les parties, ne pourraient en prendre connaissance puisque sa communication serait l'objet de litige. Comment, en d'autres termes, décider si un secret peut-être levé, alors que l'on ignore en quoi il consiste?»

Om die redenen, en om nog andere redenen die ik hier, bij gebrek aan tijd, niet nader kan uiteenzetten, meen ik mij niet met het wetsvoorstel van de heer Arts te kunnen verenigen, in zoverre het een beroep wil instellen, tegen de beslissingen tot weigering van de procureur-generaal of de auditeur-generaal, voor een college ad hoc bestaande uit magistraten van het Arbitragehof.

IV. De voornaamste zwakke punten van onze wetgeving en de regelgeving om die te verhelpen

32. De moeilijkheden waarmee de zoëven besproken problemen gepaard gaan, wijzen erop dat onze wetgeving verschillende zwakke punten vertoont, waarvan twee, meen ik, bijzondere aandacht verdienen:

- enerzijds, de onvoldoende waarborgen voor de bescherming van het confidentieel karakter van bepaalde inlichtingen of van zekere stukken waarvan de onderzoekscommissies kennis hebben gekregen,
- anderzijds, het ontbreken van enig verbod op het samenbestaan van een parlementair en een gerechtelijk onderzoek.

A. Onvoldoende waarborgen voor de bescherming van het confidentieel karakter van bepaalde inlichtingen of van zekere stukken waarvan de onderzoekscommissies kennis hebben gekregen

33. Het kennelijk gebrek in onze wetgeving aan deugdelijke waarborgen voor de bescherming van het confidentieel karakter van bepaalde inlichtingen of van zekere stukken kan zeker leiden — en leidt inderdaad ook — tot indiscreties die niet alleen de rechtmatige belangen van het gerechtelijk onderzoek, maar ook de rechten en rechtmatige belangen van een ieder benadelen; bovendien doet die toestand indirect afbreuk aan de rechtmatige belangen van het parlementair onderzoek, daar het onderzoek daardoor verstoken blijft van een bepaald aantal inlichtingen en stukken die, juist wegens het gebrek aan waarborgen voor geheimhouding, niet aan de commissies ter kennis worden gebracht.

Van de diverse mogelijke verbeteringen zijn er vier die mij bijzonder wenselijk lijken.

34. Een eerste verbetering heeft betrekking op het recht van de leden van de parlementaire vergadering om de werkzaamheden van de door haar opgerichte onderzoekscommissie bij te wonen.

Hoewel het recht van ieder lid van de vergadering om het onderzoek bij te wonen louter passief is, in die zin dat het beperkt is tot de mogelijkheid om aanwezig te zijn, maar niet de toestemming impliceert om zich in het onderzoek te mengen door vragen te stellen of te interpellieren, heeft de ervaring die de Senaat met de «Gladio-commissie» heeft opgedaan «aangevoeld dat het absoluut vereist is dat een parlementaire onderzoekscommissie zeer discreet kan werken» en dat «het nodig (was) dat de Kamer of de Senaat het recht van haar leden om de commissievergadering bij te wonen, kan beperken».

Daarom heeft senator Arts in het wetsvoorstel waarnaar ik reeds verwees (art. I) gesuggereerd dat de huidige tekst van artikel 3 van de wet van 3 mei 1880 zou worden vervangen door een nieuwe tekst waarvan het tweede lid bepaalt dat «ieder lid van de Kamer het recht heeft om het onderzoek van de commissie bij te wonen, tenzij de Kamer anders beslist». Ik ben het volkomen eens met die suggestie.

35. Een tweede verbetering betreft de openbaarheid van het verhoor van de getuigen en de deskundigen.

Ik denk dat de teksten inzake het verhoor van getuigen en deskundigen derwijze moeten worden aangevuld dat de commissie verplicht zou zijn de getuigen en deskundigen in besloten vergadering te horen, in drie gevallen :

- wanneer zij uit hoofde van hun beroep kennis dragen van geheimen en bereid zijn deze aan de commissie bekend te maken ;
- wanneer zij door een waarheidsgetrouwe verklaring af te leggen strafrechtelijk kunnen worden vervolgd ;
- wanneer zij uitleg moeten verstrekken over confidentiële feiten die de commissie alleen bekend zijn uit gerechtelijke dossiers waarvan zij inzage heeft gekregen.

36. Een derde verbetering houdt verband met de verplichting tot geheimhouding van de commissieleden alsmede van degenen die de commissiewerkzaamheden bijwonen of eraan deelnemen.

Het voornoemde, door senator Arts ingediende wetsvoorstel wil onder andere in de tekst van artikel 3 van de wet van 3 mei 1880 twee nieuwe leden invoegen die de verplichting tot discretie van de commissieleden en van degenen die hun werkzaamheden bijwonen of eraan deelnemen, zouden regelen als volgt :

«De leden van de commissie alsmede degenen die, in welke hoedanigheid ook, de werkzaamheden ervan bijwonen of eraan deelnemen zijn tot discretie gehouden ten aanzien van de informatie verstrekt tijdens de niet-openbare zittingen van de Commissie.

De Commissie kan de discretieplicht opheffen.»

Daarbij rijst onmiddellijk een aantal bezwaren.

Het eerste beoogt het begrip «discretieplicht» zelf. Dat aan de leden van de onderzoekscommissie en aan haar medewerkers zomaar een gewone discretieplicht wordt opgelegd, biedt een zeer geringe waarborg, aangezien aan zodanige, louter deontologische, verplichting geen strafrechtelijke sanctie is verbonden.

Een ander bezwaar houdt verband hiermee dat de discretieplicht waarvan in de voorgestelde tekst sprake is, beperkt wordt tot informatie die wordt verstrekt tijdens de niet

openbare zittingen van de commissie, terwijl bepaalde gegevens die geheim moeten blijven, ook buiten de besloten vergaderingen ter kennis kunnen komen van de commissieleden of van hun medewerkers, bij voorbeeld bij inzage van de aan de commissie overgelegde gerechtelijke dossiers.

Bij die twee bezwaren komt een derde aangaande de mogelijkheid van de commissie om de discretieplicht op te heffen. Die mogelijkheid vermindert des te meer de waarborg die de erkenning van een discretieplicht zou opleveren, daar de tekst de voorwaarden niet nader bepaalt waaronder de commissie die verplichting kan opheffen, en in de toelichting als vereiste voor het behoud van die verplichting enkel sprake is van de noodwendigheden van het onderzoek.

Verscheidene wetsvoorstellen die de jongste jaren zijn ingediend, met name het voorstel dat bij de Senaat werd ingediend door de heren de Donnée en Foret in januari 1992, en die de Franse wetgeving als voorbeeld nemen, strekken onder meer tot invoeging in de wet van 3 mei 1880 van een nieuwe bepaling, luidend als volgt : «De leden van de onderzoekscommissies, alsmede degenen die in welke hoedanigheid dan ook de werkzaamheden ervan bijwonen of eraan deelnemen, zijn tot geheimhouding verplicht», en «Iedere overtreding van die bepaling wordt gestraft met de bij artikel 458 van het Strafwetboek gestelde straffen».

Het zou, mijns inziens, wenselijk zijn dat die beide regels worden opgenomen in de wet van 3 mei 1880, alsmede in het decreet van 12 juni 1981 van de Franse Gemeenschapsraad en dat de tweede regel het decreet van 20 maart 1984 van de Vlaamse Raad zou aanvullen.

37. Daarbij komt nog een vierde verbetering inzake de bekendmaking van het verslag van de commissie.

Het reeds vermelde wetsvoorstel dat door de heren de Donnée en Foret bij de Senaat in januari 1992 werd ingediend, bedoelt onder meer in de wet van 3 mei 1880 een nieuwe bepaling in te voegen, luidend als volgt : «De betrokken vergadering kan, bij afzonderlijke stemming en met gesloten deuren, beslissen dat het verslag van een onderzoekscommissie niet of slechts gedeeltelijk mag worden bekendgemaakt», en «Hij die ruchtbaarheid geeft aan een inlichting in verband met de werkzaamheden, de beraadslagingen en besluiten, of de niet bekendgemaakte stukken en verslagen van die commissies, wordt gestraft met de bij artikel 458 van het Strafwetboek gestelde straffen». Naar mijn oordeel zou een dergelijke bepaling op haar plaats zijn zowel in de wet van 3 mei 1880 als in de decreten van 12 juni 1981 van de Franse Gemeenschapsraad en van 20 maart 1984 van de Vlaamse Raad.

B. Het ontbreken van enig verbod van samenbestaan van een parlementair onderzoek en een gerechtelijk onderzoek

38. Weliswaar mag worden verwacht dat een verruiming en versteviging van de waarborgen inzake bescherming van het confidentieel karakter van bepaalde inlichtingen of stukken die aan de commissies werden meegedeeld, ook een goed deel van de moeilijkheden zal wegnemen die uit de drie door mij onderzochte problemen voortvloeien, maar toch dient men goed te beseffen dat er tal van moeilijkheden zullen blijven bestaan, zolang er naast een gerechtelijk onderzoek ook een parlementair onderzoek kan worden gevoerd over geheel of ten dele dezelfde feiten of over een zelfde geheel van feiten.

De Transnuklear-zaak is een duidelijke illustratie van de pijnlijke gevolgen waartoe zodanig samenbestaan kan leiden, aangezien het parlementair onderzoek uiteindelijk ertoe geleid heeft dat het gerechtelijk onderzoek zonder gevolg is gebleven en dat de strafvordering ten laste van de verdachten of beklaagden vervallen werd verklaard. Uiteindelijk zelfs – en dit is geen onrealistische paradox – zouden sommige verdachten of beklaagden aan wie ernstige strafbare feiten ten laste worden gelegd, nu reeds geneigd kunnen zijn om tijdens parlementaire onderzoeken zichzelf of bepaalde getuigen in zodanige situatie te plaatsen dat zij, althans dat hopen ze, door het gerecht niet meer kunnen worden gestraft.

39. Op zichzelf lijkt het samenbestaan van een parlementair en een gerechtelijk onderzoek, juist omdat ze elk een ander doel beogen, mij niet onvereenigbaar met de beginselen van de scheiding der machten en de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht. Doch zulks zou, naar gelang van de omstandigheden, wel het geval kunnen zijn, voornamelijk wanneer, zoals ik bij het begin van deze redevoering reeds heb uiteengezet, de onderzoekscommissie haar bevoegdheid te buiten gaat door de beslissingen van de rechters te censureren, hun injuncties te geven of zich in hun plaats te stellen bij de berechting van de geschillen waarvoor zij alleen bevoegd zijn. Niettemin valt zodanig samenbestaan, gelet op de gevolgen ervan, steeds te betreuren, zeker voor het gerechtelijk onderzoek maar mogelijk ook voor het parlementair onderzoek.

40. Naar aanleiding van de in de Transnuklear-zaak gevezen arresten is de vraag gerezen of het, teneinde te vermijden dat parlementair en gerechtelijk onderzoek storend op elkaar inwerken en zich weer dezelfde moeilijkheden als die van voornoemde zaak voordoen, niet verkieslijk was dat de onderzoekscommissies met de rechterlijke autoriteiten zouden overeenkomen over een afbakening van hun respectieve onderzoeksterreinen. Ik meen dat een dergelijke afbakening bezwaarlijk te bereiken is, althans om drie redenen.

In de eerste plaats omdat, zoals ik net heb gezegd, het parlementair onderzoek een ander doel nastreeft dan het gerechtelijk onderzoek.

Ten tweede, omdat, hoewel de procureur des Konings in theorie vooraf zou kunnen beslissen een onderzoek tot welbepaalde feiten te beperken, een dergelijke beslissing in de praktijk, vooral bij complexe zaken, zo niet onmogelijk dan toch moeilijk te nemen zal zijn.

Ten slotte – en dit is de derde reden – wanneer een partij beweert dat zij is benadeeld door andere strafbare feiten dan die waarop de vordering van de procureur des Konings betrekking heeft, kan zij zich wegens die feiten steeds burgerlijke partij stellen bij de onderzoeksrechter die daardoor verplicht is een onderzoek in te stellen.

41. Op het juridisch vlak is, volgens mij, de meest doeltreffende oplossing die van het Franse recht.

In het Franse recht is het, ik heb er al op gewezen, zonder meer verboden dat samen met een gerechtelijk onderzoek een parlementair onderzoek wordt gevoerd. In dat opzicht voorziet de beschikking nr. 58-1100 van 17 november 1958 inzake de werking van de parlementaire vergaderingen, gewijzigd bij de wet nr. 77-807 van 19 juli 1977 en bij de wet nr. 91-698 van 20 juli 1991, bij § I, derde lid, in twee regels:

– enerzijds, «il ne peut être créé de commission d'enquête sur des faits ayant donné lieu à des poursuites ju-

diciaires et aussi longtemps que ces poursuites sont en cours»;

– anderzijds, «si une commission a déjà été créée, sa mission prend fin dès l'ouverture d'une information judiciaire relative aux faits sur lesquels elle est chargée d'enquêter».

Als een gerechtelijk onderzoek aan de gang is, wordt hiermee dus rekening gehouden, niet alleen voor de oprichting van een onderzoekscommissie, maar ook voor de duur van haar werkzaamheden.

Ook al zijn die beide regels pas in 1958 in het Franse geschreven parlementair recht ingevoerd, toch stemden zij overeen met een gebruik dat wel niet altijd strikt maar daarom niet minder algemeen werd toegepast onder de IVe Republiek. De verantwoording ervan steunt zowel op het beginsel van de scheiding der machten en de vereisten inzake bescherming van een ieders rechten als op overwegingen van praktische aard. In 1972 werd door de toenmalige minister van Justitie, de heer Pleven, voor de Assemblée nationale, in substantie, het volgende verklaard: die regels, die steunen op het grondbeginsel van de scheiding der machten, inzonderheid van de in artikel 64 van de Grondwet vastgelegde onafhankelijkheid van de rechterlijke overheid, bedoelen elk samenlopend onderzoek uit te sluiten, wanneer verwacht kan worden dat het niet alle waarborgen biedt waarop elke verdachte recht heeft, en leidt tot vertraging en incoherentie door de vermenigvuldiging van de bevoegdheden. «Même», aldus die minister, «si le secret de l'instruction n'existait pas, tout le monde sent bien à quelle incohérence et à quels retards aboutiraient la multiplication des compétences, l'interrogatoire des mêmes personnes par des enquêteurs différents, la consultation par des autorités différentes des documents saisis, souvent très complexes et dont le seul dépouillement exige de longs délais.»

42. Het verbod om een onderzoekscommissie op te richten over feiten naar aanleiding waarvan rechtsvervolging is ingesteld, wordt aldus uitgelegd dat het bestaan van de rechtsvervolging geen reden is om het voorstel tot oprichting van een onderzoekscommissie te verwerpen, maar enkel tot gevolg heeft dat, indien de oprichting van de commissie gewenst is, de feiten waarop de rechtsvervolging berust, daarbij buiten beschouwing blijven.

43. Evenzo is de verplichting voor een reeds opgerichte commissie om haar werkzaamheden te staken zodra een gerechtelijk onderzoek wordt ingesteld over feiten naar aanleiding waarvan zij met een onderzoek was belast, doorgaans op beperkende wijze geïnterpreteerd. Alle werkzaamheden van de onderzoekscommissie hoeven niet noodzakelijk stil te vallen wegens het instellen van een gerechtelijk onderzoek in de zin van de artikelen 80 en volgende van de «Code de procédure pénale». Is de taak waarmee de commissie wordt belast, niet te beperkt, dan zal men bij de aanvang van een gerechtelijk onderzoek eerder de bevoegdheid van de commissie beperken dan een einde te maken aan haar opdracht. Aangezien de commissie zelf moet oordelen of het ingestelde gerechtelijk onderzoek geheel of ten dele samenvalt met het doel van haar eigen opdracht, is zij uiteraard geneigd te kiezen voor de voortzetting van haar opdracht «car il est politiquement difficile pour une commission d'enquête de ne pas poursuivre ses travaux», aldus Desandre.

44. In het licht van wat het Franse recht ons leert, zou ik dan ook willen voorstellen dat de wet van 3 mei 1880, het decreet van de Franse Gemeenschapsraad van 12 juni 1981 en het decreet van de Vlaamse Raad van 20 maart 1984 worden aangevuld met een artikel dat in substantie zou bepalen :

- dat geen onderzoekscommissie mag worden opgericht voor feiten waarover een rechtsvervolg is ingesteld en zolang die vervolging voortduurt,

- en dat, indien reeds een commissie is opgericht, de opdracht van die commissie eindigt zodra een gerechtelijk onderzoek wordt ingesteld naar feiten waarover zij met een onderzoek is belast.

Die regels zouden restrictief moeten worden uitgelegd zoals dit in Frankrijk het geval is.

Het is mogelijk dat tegen een dergelijke wijziging politieke argumenten worden ingebracht. Het ligt niet op de weg van een jurist, en zeker niet als hij magistraat is, de waarde daarvan te beoordelen.

V. Besluiten

45. Tot besluit wil ik erop wijzen dat de betrekkingen tussen de parlementaire onderzoekscommissies en de rechterlijke macht twee soorten moeilijkheden doen rijzen : enkele principekwesties waarover ik in het eerste deel van mijn redevoering heb gesproken, en talrijke praktische problemen waarvan ik er drie in het tweede deel heb onderzocht.

Wat de principekwesties betreft, kan blijkbaar zonder enig juridisch bezwaar worden erkend dat de rechterlijke macht verplicht is hulp en bijstand te verlenen aan de onderzoekscommissies en bepaalde vormen van medewerking met die commissies tot stand te brengen, voor zover deze de door mij vermelde beperkingen op de uitoefening van het onderzoeksrecht erkennen en naleven. Ik denk vooral aan de beperkingen die voortvloeien uit de beginselen van de scheiding der machten en de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht, te weten het verbod om de beslissingen van de rechters te censureren, om hun bevelen te geven en om zich in hun plaats te stellen bij de berechting van geschillen waarvoor zij bevoegd zijn. Zoals ik in mijn installatiespraak erop wees, schuilt in mijn bewering dat de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht een noodzakelijke realiteit is en moet blijven, noch arrogantie, noch verwaandheid, noch de bedoeling om de bevoegdheid van wie dan ook te betwisten ; het is alleen de uiting van een rotsvaste overtuiging dat in onze rechtsstaat de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht de zekerste waarborg is voor de fundamentele rechten van een ieder, welke rechten die macht ingevolge de haar door de natie toevertrouwde opdracht moet beschermen. Zulks betekent natuurlijk niet dat hunnerzijds de onderzoekscommissies geen belangrijke rol kunnen spelen bij de bescherming van diezelfde rechten, zoals onder meer blijkt uit de werkzaamheden van de kamercommissie belast met het onderzoek naar een structureel beleid met het oog op de bestraffing en de uitroeiing van de mensenhandel.

Dit gezegd zijnde, meen ik dat de praktische problemen in de betrekkingen tussen de onderzoekscommissies en de rechterlijke macht al belangrijk en moeilijk genoeg zijn om de termen ervan niet nog ingewikkelder te maken en om

niet, door een overdreven dogmatische regeling van de principekwesties, eventuele andere oplossingen te verhinderen.

Alle beschouwingen die ik hier zoëven heb gehouden en de diverse suggesties die ik daarbij heb gedaan, bedoelen voornamelijk in het positief recht dat het parlementair onderzoek beheerst, een ruimere bescherming van een ieders fundamentele rechten in te bouwen en een grotere samenhang tot stand te brengen.

Tussen die beide bedoelingen bestaat een nauw verband. Zonder kritiek te willen uitbrengen op de arresten die in de zaak Transnuklear zijn geweest, meen ik dat die zaak althans heeft aangetoond tot welke incoherentie de schending van een fundamenteel mensenrecht kan leiden. Ze heeft ons eveneens geleerd dat ook een rechtsorde ongerijmd kan zijn. Volgens Pirandello hoeven de ongerijmdheden des levens niet waarschijnlijk te lijken omdat ze waar zijn, in tegenstelling tot de ongerijmdheden in de kunst, die, om echt te schijnen, waarschijnlijk moeten zijn. Wij weten nu dat de ongerijmdheden van het recht soms dichter bij de ongerijmdheden des levens staan dan bij de ongerijmdheden in de kunst, want zij kunnen nu eenmaal echt zijn, zonder per se waarschijnlijk te hoeven lijken.

Als we niet opletten, vervallen we in het absurde van bepaalde parlementaire onderzoeken in Amerika, waarbij het verhoor van de getuigen, naar het woord van professor Boon, verworden is tot «een soort ritueel bad dat van strafzonden zuivert en voor straffen behoedt, ook al kan de onderzoekscommissie met de haar verstrekte informatie niets aanvangen».

Aangezien het recht, aldus Jean Giraudoux, de grootste leerschool voor verbeelding is, laten we dan voldoende verbeelding opbrengen opdat zodanige onredelijkheid, althans in ons recht, niet waar kan zijn...

*
* *

46. Al die onrustwekkende problemen, al de narigheden die zij ons bezorgen, al onze kommer, maar ook al onze hoop, net als alles wat we voelen, wat we denken, wat we zijn, dat alles zal mettertijd vervagen en verdwijnen in de nevels der herinnering.

Laten we even uit die herinnering enkele beelden oproepen en daarbij in gedachte verwijlen.

Het beeld allereerst van Hem die tweeënveertig jaar lang van de Natie niet alleen de meest eminente vertegenwoordiger is geweest maar tevens het luisterrijk symbool van haar eenheid, namelijk Zijne Majesteit Koning Boudewijn, die een maand geleden zo plotseling is heengegaan.

Op 9 augustus laatstleden bracht uw Hof Hem een ultieme hulde.

Met Hem verloren wij meer dan een staatshoofd dat ten diepste doordrongen was van zijn grondwettelijke plichten en allerwegen om zijn wijsheid werd bewonderd. Met Hem ontviel ons een ingoed mens die door zijn morele deugden, zijn hoge opvatting van de menselijke solidariteit, zijn innige toewijding aan de minstbedeelden en de kansarmsten, de genegenheid wist te winnen van alle Belgen en van allen die België heeft opgenomen.

De dankbaarheid die wij Hem verschuldigd zijn gaat gepaard met een diepe erkentelijkheid voor Hare Majesteit Koningin Fabiola, die gedurende heel de tijd van hun voor-

beeldig – maar helaas al te vroeg stukgeslagen – huwelijk nooit heeft afgelaten Hem in zijn zware taken aan te moedigen en bij te staan.

Ik neem deze gelegenheid te baat om nogmaals aan de Koninklijke Familie onze trouwe gehechtheid te betuigen en

aan ons nieuwe staatshoofd, Zijne Majesteit Koning Albert II, eerbiedig hulde te brengen, met onze wensen voor een vruchtbaar koningschap.

RECHTSPRAAK

ARBITRAGEHOF

24 JUNI 1993

Voorzitter: de h. Debaedts

Rapporteurs: de hh. Suetens en Martens

Advocaten: mrs. Denijs, Herbosch en Colaes loco Grootjans

Landschappen en monumenten – Vlaamse Gewest – Beschermde stads- of dorpsgezicht – Vergoeding – Grondrechten – Gelijkheid en niet-discriminatie

Het Hof oordeelt dat het verschil in behandeling tussen de eigenaars en zakelijk gerechtigden van een beschermd landschap, enerzijds, en van een onroerend goed gelegen binnen een stads- of dorpsgezicht, anderzijds, redelijk verantwoord en niet kennelijk onevenredig is.

Het decreet van 3 maart 1976 tot bescherming van monumenten en stads- en dorpsgezichten schendt de artt. 6 en 6bis Gw. niet, in zoverre daarin, in tegenstelling tot art. 7 van de wet van 7 augustus 1931, niet is voorzien in een specifieke regeling voor de vergoeding van schade voortvloeiend uit een rechtmatig beschermingsbesluit.

Van der V. t/ Belgische Staat e.a.
Arrest nr. 50/93

I. Onderwerp

Het Hof van Beroep te Antwerpen, zesde kamer, heeft bij arrest van 22 juni 1992 aan het Arbitragehof de volgende prejudiciële vraag gesteld:

«Schendt het decreet van 3 maart 1976 tot bescherming van monumenten en stads- en dorpsgezichten de artikelen 6 en/of 6bis van de Grondwet, meer bepaald door de als stads- en dorpsgezicht, zoals bepaald in artikel 2, 2° (lees artikel 2, 3°), gerangschikte goederen overeenkomstig artikel 16, § 1, uit te sluiten van een eventuele vergoeding, zoals voor de landschappen, waarvan geen wettelijke of decretale bepaling voorhanden is, voorzien in artikel 7 van de wet van 7 augustus 1931 op het behoud van monumenten en landschappen?»

II. De feiten en de rechtspleging in het bodemgeschil

1. De partijen Van der V. waren onverdeelde eigenaars van het domein H., gelegen te (...) met een oppervlakte van ongeveer 3 ha.

In het gewestplan Antwerpen, vastgesteld bij koninklijk besluit van 3 oktober 1979, werd een deel van het domein,

meer bepaald een perceel van 6.408 m² met een diepte van vijftig meter, in het woongebied opgenomen.

2. Bij koninklijk besluit van 20 januari 1981 wordt het domein H. beschermd als dorpsgezicht.

3. Inmiddels hadden de partijen Van der V., door tussenkomst van de N.V. E., op 30 april 1980 toelating gevraagd om de in het woongebied gelegen gronden te verkavelen; de aanvraag werd geweigerd bij beslissing van het college van burgemeester en schepenen van de gemeente H. van 3 juli 1981, op grond van het bindend advies van de gemachtigde ambtenaar, die verwijst naar het koninklijk besluit van 20 januari 1981.

4. Bij schrijven van 28 juni 1982 dienen de partijen Van der V., door tussenkomst van hun raadsman, bij de Rijksdienst voor Monumenten- en Landschapszorg een verzoek in tot toekenning van een schadevergoeding van 12.800.000 fr. op grond van artikel 7 van de wet van 7 augustus 1931 op het behoud van monumenten en landschappen.

Dat verzoek wordt door bedoelde rijksdienst afgewezen omdat artikel 7 van de wet van 7 augustus 1931 slechts van toepassing is op beschermde landschappen en niet op dorpsgezichten.

5. De partijen Van der V. vorderen dan schadevergoeding voor de Rechtbank van Eerste Aanleg te Antwerpen, eerste kamer, die bij vonnis van 8 mei 1985 de vordering ongegrond verklaart en afwijst.

6. De partijen Van der V. hebben na het bestreden vonnis hun goed verkocht; zij hebben zich echter uitdrukkelijk het recht op schadevergoeding voorbehouden in de verkoopakte van 13 november 1985.

7. Recht doende op het door de partijen Van der V. ingestelde hoger beroep, heeft het Hof van Beroep te Antwerpen de hierboven aangehaalde prejudiciële vraag gesteld.

...

IV. In rechte

...

B.1. De wetgeving tot bescherming van het onroerend erfgoed in het Vlaamse Gewest maakt een onderscheid tussen drie begrippen: monumenten, stads- of dorpsgezichten en landschappen.

B.1.1. Naar luid van artikel 2.2 van het decreet van 3 maart 1976 is een monument: «een onroerend goed, werk van de mens of van de natuur of van beide samen, dat van algemeen belang is omwille van zijn artistieke, wetenschappelijke, historische, volkskundige, industrieel-archeologische of andere sociaal-culturele waarde, inbegrepen de zich

erin bevindende roerende zaken, onroerend door bestemming».

B.1.2. Naar luid van artikel 2.3 van het decreet van 3 maart 1976 is een stads- of dorpsgezicht: «een groepering van één of meer monumenten en/of onroerende goederen met omgevende bestanddelen, zoals onder meer beplantingen, omheiningen, waterlopen, bruggen, wegen, straten en pleinen, die omwille van haar artistieke, wetenschappelijke, historisch, volkskundige, industrieel-archeologische of andere sociaal-culturele waarde van algemeen belang is».

B.1.3. Uit de parlementaire voorbereiding van het decreet van 3 maart 1976 blijkt dat het voor een stads- of dorpsgezicht wezenlijk is dat het specifieke uitzicht en de sfeer van een stad of gemeente mede erdoor wordt bepaald:

a) In de memorie van toelichting bij het ontwerp, zoals het bij de Cultuurraad werd ingediend, wordt met betrekking tot stads- of dorpsgezichten gesteld:

«Dit kunnen onder meer zijn: marktpleinen, dorpspleinen, en pleintjes, straten, steegjes, poortjes, binnenhoven en pleinen, enz. die een typisch karakter bewaard hebben en als dusdanig tot de wezenlijke eigenschappen behoren, die het specifieke uitzicht en de sfeer van een stad of gemeente mee bepalen» (*Gedr.St., Cultuurraad*, 122 (1973-74), nr. 1, p. 4).

b) In de verdere parlementaire voorbereiding wordt de idee van «het specifieke uitzicht en de sfeer van een stad of gemeente mee bepalen» bevestigd.

Zo werd, in openbare vergadering van de Cultuurraad, door de verslaggever uiteengezet dat het decreet in ontwerp «wat de dorps- en stadsgezichten betreft, in principe betrekking (had) op de in de plannen voor ruimtelijke ordening vastgestelde bouwzones», verder dat het beleid inzake de bescherming van monumenten, stads- en dorpsgezichten diende te worden gekoppeld aan dat voor stads- en dorpskernvernieuwing (*Handelingen, Cultuurraad*, vergadering van 3 februari 1976, pp. 157 en 158).

B.1.4. Zowel in de wet van 7 augustus 1931 op het behoud van monumenten en landschappen als in het decreet van 3 maart 1976 tot bescherming van monumenten en stads- en dorpsgezichten ontbreekt elke omschrijving van het begrip «landschap».

Uit de parlementaire voorbereiding van de wet van 7 augustus 1931, eensdeels, en uit het naast elkaar bestaan van stads- en dorpsgezichten en van landschappen, anderdeels, blijkt evenwel dat in een landschap de open ruimte en de vegetatie als de belangrijkste waardebepalende elementen gelden; in een landschap wordt in beginsel niet gebouwd, tenzij met eerbiediging van de aard van het landschap, zoals bouwwerken ten behoeve van landbouwbedrijven (memorie van toelichting, *Gedr.St., Senaat*, 1928-29, nr. 52, pp. 2 en 5).

B.1.5. Er bestaat derhalve een fundamenteel onderscheid tussen stads- of dorpsgezichten en landschappen.

B.2. Het komt het Arbitragehof niet toe, maar alleen de rechter van het bodemgeschil, te oordelen over de wijze waarop de wetgeving wordt toegepast en, in het onderhavige geval, te beslissen of de rangschikking van gronden als dorpsgezicht al dan niet een wettelijke grondslag heeft.

B.3.1. Een rangschikkingsbesluit gaat normaliter gepaard met het opleggen van beperkingen ten aanzien van het gebruik van het beschermde goed.

Wat de vergoeding voor die erfdienstbaarheden van openbaar nut betreft, maakt de wet van 7 augustus 1931 een onderscheid tussen monumenten en landschappen.

Met toepassing van artikel 7 van de wet van 7 augustus 1931 hebben de eigenaars van een beschermd landschap en «de overige belanghebbenden» recht op een vergoeding ten laste van de overheid «voor het nadeel dat hun wordt berekend door de beperkingen van hun recht».

Daarentegen voorziet de wet van 7 augustus 1931 niet in enige vergoeding ten aanzien van beschermde monumenten.

Dat onderscheid steunt, blijkens de parlementaire voorbereiding, op twee redenen:

a) De beperking die aan de rechten van de eigenaar van een gerangschikt monument wordt opgelegd is het ongeschonden behoud ervan. Op zichzelf vloeit daaruit noch schade noch minderwaarde van het goed voort.

Daarentegen zal de rangschikking van een landschap in beginsel een bouwverbod behelzen, waardoor de waarde van het erf aanzienlijk kan dalen.

b) De eigenaar van een beschermd monument kan aanspraak maken op een geldelijke tussenkomst van de overheid in de kosten van onderhoud en herstel (memorie van toelichting, *Gedr.St., Senaat*, 1928-29, nr. 52, p. 2).

De toekenning van een recht op schadeloosstelling aan eigenaars en zakelijk gerechtigden werd in het verslag van de verenigde senaatscommissies van Wetenschappen en Kunsten en van Justitie ernstig betwist omdat erfdienstbaarheden van openbaar nut in beginsel geen aanleiding geven tot een recht op schadeloosstelling (*Gedr.St., Senaat*, 1928-29, nr. 137, p. 5).

Het vergoedingsstelsel waarin het ontwerp voorzag, met een onderscheid tussen monumenten en landschappen, is nochtans in de wet van 7 augustus 1931 behouden gebleven.

B.3.2. Sindsdien kan evenwel elke schade die het gevolg is van het rechtmatig optreden van een administratieve overheid tot een vordering tot vergoeding aanleiding geven op grond van artikel 11 van de op 12 januari 1973 gecoördineerde wetten op de Raad van State, dat bepaalt:

«Als geen ander rechtscollege bevoegd is, doet de afdeling administratie naar billijkheid en met inachtneming van alle omstandigheden van openbaar en particulier belang, bij wege van arrest uitspraak over de eisen tot herstelvergoeding voor buitengewone, morele of materiële schade, veroorzaakt door een administratieve overheid.

De eis tot herstelvergoeding is niet ontvankelijk dan nadat de administratieve overheid een verzoekschrift om vergoeding geheel of gedeeltelijk heeft afgewezen of gedurende zestig dagen verzuimd heeft daarop te beschikken.»

B.3.3. Het decreet van 3 maart 1976 heeft geen betrekking op landschappen en wijzigt dan ook niets aan het in artikel 7 van de wet van 7 augustus 1931 vervatte stelsel van vergoeding.

Het decreet van 3 maart 1976 laat ook, ten aanzien van onderhouds- of restauratiewerken aan beschermde monumenten, de subsidiëringsregeling van artikel 2, eerste lid, van de wet van 7 augustus 1931 voortbestaan.

Er wordt echter niet voorzien in enige geldelijke overheids-tussenkomst voor onderhouds- en herstelwerken aan goederen gelegen in beschermde stads- of dorpsgezichten.

Er moet nog worden vermeld dat de subsidiëringsregeling van artikel 2, tweede lid, van de wet van 7 augustus 1931 thans is vervangen bij artikel 71 van het decreet van 18 de-

cember 1992 houdende bepalingen tot begeleiding van de begroting 1993; de nieuwe regeling geldt eveneens slechts voor beschermde monumenten.

B.4. In het kader van de onderhavige zaak vermag het Hof niet zich uit te spreken over de vraag of het onderscheid dat tussen beschermde monumenten, enerzijds, en goederen gelegen binnen een beschermd stads- of dorpsgezicht, anderzijds, wordt gemaakt ten aanzien van de subsidieregeling redelijk verantwoord is. Het Hof zal alleen de gestelde prejudiciële vraag beantwoorden, die uitsluitend betrekking heeft op het onderscheid tussen beschermde landschappen, enerzijds, en goederen gelegen binnen een beschermd stads- of dorpsgezicht, anderzijds, ten aanzien van een mogelijke vergoeding voor beperkingen aan de uitoefening van het eigendomsrecht.

B.5. De grondwettelijke regels van de gelijkheid en van de niet-discriminatie sluiten niet uit dat een verschil in behandeling tussen bepaalde categorieën van personen zou worden ingesteld, voor zover voor het criterium van onderscheid een objectieve en redelijke verantwoording bestaat. Het bestaan van een dergelijke verantwoording moet worden beoordeeld met inachtneming van het doel en de gevolgen van de bestreden maatregel en van de aard van de terzake geldende beginselen; het gelijkheidsbeginsel is geschonden wanneer vaststaat dat geen redelijk verband van evenredigheid bestaat tussen de aangewende middelen en het beoogde doel.

B.6. Uit het voorgaande blijkt dat een verschil in behandeling bestaat tussen de eigenaars en zakelijk gerechtigden van een beschermd landschap, enerzijds, en van een onroerend goed gelegen binnen een stads- of dorpsgezicht, anderzijds, wat betreft de vergoeding van de beperkingen die in overeenstemming met het algemeen belang op het gebruik van de eigendom worden vastgesteld.

Uit de vestiging van een door of krachtens een wettelijke bepaling opgelegde erfdienstbaarheid tot algemeen nut of van een beperking van het eigendomsrecht in het algemeen belang vloeit in beginsel voor de eigenaar van het bezwaarde onroerend goed geen recht op vergoeding voort (Cass., 16 maart 1990, *Arr. Cass.*, 1989-90, 922).

De wetgever heeft kunnen oordelen dat het wenselijk was dat voor de beschermde landschappen van het beginsel van de niet-vergoeding werd afgeweken, omdat de ermede gepaard gaande reglementering van het gebruik van de eigendom meestal zo verreikend is dat zij kan worden gezien als een *de facto* onteigening.

Dat is niet het geval voor beschermde monumenten en stads- of dorpsgezichten: behoudens uitzonderlijke omstandigheden, kunnen de beperkingen op het gebruik van het eigendomsrecht niet worden gezien als een *de facto* onteigening maar als geschikt voor de verwezenlijking van het doel van algemeen belang en niet onevenredig daarmee. Daarenboven biedt de bepaling van artikel 11 van de gecoördineerde wetten op de Raad van State een mogelijkheid tot het verkrijgen van herstelvergoeding wegens buitengewone schade.

Het Hof oordeelt dat het verschil in behandeling tussen de eigenaars en zakelijk gerechtigden van een beschermd landschap, enerzijds, en van een onroerend goed gelegen binnen een stads- of dorpsgezicht, anderzijds, redelijk verantwoord en niet kennelijk onevenredig is.

Om die redenen, zegt het Hof voor recht:

Het decreet van 3 maart 1976 tot bescherming van monumenten en stads- en dorpsgezichten schendt de artikelen 6 en 6bis van de Grondwet niet, in zoverre daarin, in tegenstelling tot artikel 7 van de wet van 7 augustus 1931, niet is voorzien in een specifieke regeling voor de vergoeding van schade voortvloeiend uit een rechtmatig beschermingsbesluit.

HOF VAN CASSATIE

2e KAMER - 7 OKTOBER 1992

Voorzitter: de h. Ghislain

Rapporteur: de h. Willems

Openbaar ministerie: de h. Velu, eerste advocaat-generaal

Advocaten: mrs. Delahaye en Geinger

Strafvordering – Verzet – Burgerlijke partij – Termijn

Op grond van art. 187 Sv., dat o.m. bepaalt dat de beklaagde tegen de burgerrechtelijke beschikkingen van een tegen hem uitgesproken vonnis in verzet kan komen tot de tenuitvoerlegging van dat vonnis, is verlenging van de termijn om in verzet te komen tegen de burgerrechtelijke veroordelingen evenwel niet mogelijk tot na de termijn die de wet bepaalt voor de veroordelingen tot straf.

V. t/ O.

Gelet op het bestreden vonnis, op 31 maart 1992 in hoger beroep gewezen door de Correctionele Rechtbank te Brussel;

Over het middel: schending van artikel 187 van het Wetboek van Strafvordering,

doordat het bestreden vonnis het door verweerster bij exploit van 12 juni 1991 gedane verzet ontvankelijk verklaart op grond dat de beklaagde overeenkomstig artikel 187 van het Wetboek van Strafvordering tegen de burgerrechtelijke beschikkingen van een tegen hem uitgesproken vonnis in verzet kan komen tot de tenuitvoerlegging van dat vonnis; dat eiser het vonnis noch betekend noch ten uitvoer gelegd heeft en dat derhalve de termijn om in verzet te komen tegen de burgerrechtelijke beschikkingen van het door de eerste rechter bij verstek uitgesproken vonnis niet is begonnen te lopen,

...

Overwegende dat het beroepen vonnis het verzet van verweerster, beklaagde, tegen de beslissing op de burgerlijke rechtsvordering van eiser wegens tardiviteit niet ontvankelijk verklaart, op grond dat het is gedaan meer dan vijftien dagen na de dag waarop zij kennis had gekregen van de op vordering van het openbaar ministerie gedane betekening van het verstekvonnis;

Overwegende dat het bestreden vonnis vermeldt «dat de beklaagde, overeenkomstig artikel 187 van het Wetboek van Strafvordering, tegen de burgerrechtelijke beschikkingen van een tegen hem uitgesproken vonnis in verzet kan komen tot de tenuitvoerlegging van dat vonnis»;

Overwegende dat die bepaling ertoe strekt te voorkomen dat de belangen van de burgerlijke partij in het ongewisse

blijven tot het verstrijken ofwel van de buitengewone termijn waarover de beklagde beschikt om in verzet te komen tegen een verstekvonnis dat aan hem niet in persoon is betekend, ofwel van de verjaringstermijn van de straf;

Dat, evenwel, op grond van die bepaling verlenging van de termijn om in verzet te komen tegen de burgerrechtelijke veroordelingen niet mogelijk is tot na de termijn die de wet bepaalt voor de veroordelingen tot straf;

Overwegende dat het bestreden vonnis, nu het oordeelt dat, bij gebreke van tenuitvoerlegging en betekening door eiser, de termijn om in verzet te komen tegen de burgerrechtelijke beschikkingen van het door de eerste rechter bij verstek gewezen vonnis niet is beginnen te lopen, niet wettig beslist dat het verzet van verweerster ontvankelijk is;

NOOT – De termijn van verzet begint te lopen vanaf de regelmatige betekening van de beslissing door onverschillig welke procespartij. De termijn om verzet te doen op civielrechtelijk gebied begint bijgevolg te lopen ook wanneer de beslissing door toedoen van het openbaar ministerie aan de beklagde is betekend. Door die betekening wordt hij wettelijk vermoed kennis te hebben van alle beschikkingen van het vonnis of arrest, zowel op burgerlijk gebied als op strafgebied.

A. Vandeplas

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER – 11 JANUARI 1993

Voorzitter: de h. Marchal

Rapporteur: mevr. Charlier

Openbaar ministerie: de h. Leclercq

Advocaat: mr. De Bruyn

Sociale zekerheid werknemers – Bijdragen – Niet-geregistreerd aannemer – Opdrachtgever – Hoofdelijke aansprakelijkheid – Uitgevoerd werk – Betaling – 15% inhouding voor R.S.Z. – Niet verschuldigd – Terugvordering

Degene die een beroep doet op een niet-geregistreerd aannemer, is persoonlijk gehouden tot betaling van de door zijn medecontractant aan de R.S.Z. verschuldigde bijdragen. De bij iedere betaling aan de medecontractant aan de R.S.Z. te storten 15% is een voorschot op die betaling.

Wanneer art. 30bis S.Z.-wet niet van toepassing is op het uitgevoerde werk, kan van de R.S.Z. de niet verschuldigde betaling worden teruggevorderd.

R.S.Z. t/ F.

Gelet op het bestreden arrest, op 28 november 1990 door het Arbeidshof te Bergen gewezen;

...

Overwegende dat luidens artikel 30bis, § 1, van de wet van 27 juni 1969 tot herziening van de besluitwet van 28 december 1944 betreffende de maatschappelijke zekerheid der arbeiders, een ieder die voor de uitvoering van de door de Koning te bepalen werkzaamheden een beroep doet op iemand

die niet geregistreerd is als aannemer hoofdelijk aansprakelijk is voor de betaling van de bijdragen voor sociale zekerheid, de bijdrageopslagen en interesten verschuldigd door zijn medecontractant aan de Rijksdienst voor Maatschappelijke Zekerheid; dat deze aansprakelijkheid wordt beperkt tot 50 pct. van de totale prijs van het werk;

Dat luidens § 3 van genoemd artikel degene die een beroep doet op een niet geregistreerde medecontractant voor de uitvoering van een in § 1 bepaalde werkzaamheid, verplicht is bij iedere betaling die hij aan die medecontractant doet, 15 pct. van het door hem verschuldigde bedrag in te houden en te storten, en voorts dat «de aldus gestorte bedragen in voorkomend geval in mindering worden gebracht van het bedrag waarvoor hij bij toepassing van § 1 aansprakelijk gesteld wordt»;

Overwegende dat uit die bepalingen blijkt dat degene die een beroep doet op een niet geregistreerde aannemer persoonlijk gehouden is tot betaling van de door zijn medecontractant aan de R.S.Z. verschuldigde bijdragen en dat de door hem met toepassing van artikel 30bis, § 3, te storten 15 pct. in voorkomend geval als een voorschot op die betaling wordt beschouwd;

Overwegende dat verweerder derhalve, door 33.578 frank te storten aan de R.S.Z., betaald heeft wat hij dacht zelf verschuldigd te zijn; dat zodra krachtens artikel 30bis, § 6, blijkt dat artikel 30bis niet van toepassing is op het uitgevoerde werk, de betaling van bovengenoemd bedrag gedaan is zonder verschuldigd te zijn en dus kan worden teruggevorderd op grond van artikel 1235 van het Burgerlijk Wetboek;

Dat artikel 30, § 1, van het koninklijk besluit van 5 oktober 1978 tot uitvoering van de artikelen 299bis van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen en van artikel 30bis van de wet van 27 juni 1969, naar luid waarvan 'in de mate dat het niet aangewend werd overeenkomstig artikel 29, het gestorte bedrag ten spoedigste en uiterlijk binnen een termijn van zes dagen, op zijn verzoek, aan de medecontractant wordt overgemaakt door de Rijksdienst voor Maatschappelijke Zekerheid' overigens de toepassing niet uitsluit van artikel 1376 van het Burgerlijk Wetboek dat bepaalt dat hij die bij vergissing of met zijn weten iets ontvangen heeft dat hem niet verschuldigd was, verplicht is het terug te geven aan degene van wie hij het ontvangen heeft zonder dat het verschuldigd was, aangezien, zoals gezegd, artikel 30bis van de wet van 27 juni 1969, krachtens § 6 van dat artikel, te dezen niet van toepassing is;

Overwegende dat het arbeidshof, nu het eiser veroordeelt tot terugbetaling van het bedrag van 33.578 frank aan verweerder, geen van de door eiser aangevoerde wetsbepalingen heeft geschonden;

Dat het middel faalt naar recht;

...

HOF VAN CASSATIE

3e Kamer – 25 JANUARI 1993

Voorzitter: de h. Sace

Rapporteur: de h. Rappe

Openbaar ministerie: de h. Leclercq

Advocaten: mrs. Houtekier en Draps

Pensioenen werknemers – Toekenningsvoorwaarden – Beroepsarbeid

De stopzetting van iedere andere dan de door de Koning bepaalde beroepsarbeid is geen voorwaarde voor de toekenning van het pensioen, maar een voorwaarde voor de betaling ervan.

Rijksdienst voor Pensioenen t/ A.

Gelet op het bestreden arrest, op 27 juni 1991 door het Arbeidshof te Brussel gewezen;

Over het middel: schending van (...)

doordat het arrest het beroep van verweerder tegen de administratieve beslissing van 17 maart 1986, waarbij eiser hem een rustpensioen heeft toegekend dat vervroegd inging op 62 jaar en verlaagd werd met 5 pct. per jaar vervroeging, te weten 3 x 5 pct. = 15 pct., ontvankelijk en gegrond verklaart en voor recht zegt dat eiser aan verweerder het volledige bedrag van zijn brugrustpensioen, zonder vermindering en met bonificatie van de laatste jaren die overbleven om de normale pensioenleeftijd te bereiken (vijf jaar), moet betalen overeenkomstig artikel 5bis van het koninklijk besluit nr. 50 van 24 oktober 1967 en zulks vanaf 1 januari 1986, op grond: dat artikel 5bis van het koninklijk besluit nr. 50 van 24 oktober 1967 bepaalt dat «in afwijking van artikel 5, wat de mannen betreft en gedurende de periode gaande van 1 januari 1983 tot 31 december 1990, het rustpensioen beoogd in artikel 4, 1°, a, naar keuze en op verzoek van de betrokkene, mag ingaan in de periode van 5 jaar die de normale pensioenleeftijd voorafgaat, zonder met 5 pct. per jaar vervroeging verminderd te worden, op voorwaarde dat zijn werkgever zich ertoe verbindt hem als werknemer door een werkzoekende te vervangen»; dat het woord «ingaan» aldus moet worden uitgelegd dat de werknemer recht heeft op het pensioen als aan de gestelde voorwaarde is voldaan; dat eiser in zijn beslissing van 9 juli 1984 verweerder een brugrustpensioen heeft toegekend met ingang van 1 september 1984; dat op die datum het rustpensioen is ingegaan in die zin dat het recht om het te krijgen verkregen is en trouwens door eiser is erkend; dat volgens artikel 25 van het koninklijk besluit nr. 50 het rust- en overlevingspensioen slechts uitbetaalbaar is zo de gerechtigde geen beroepsarbeid uitoefent; dat het bestaan zelf van die tekst impliceert dat het pensioen is «ingegaan» en alleen de betaling ervan geschorst of uitgesteld is; dat, als het pensioen niet was ingegaan die tekst geen zin heeft; dat het, zoals verweerder terecht aanvoert, «dus niet te betwisten valt dat het recht op het brugrustpensioen is ontstaan ten gevolge van de beslissing van 9 juli 1984 en dat de betaling van de uitkering van september 1984 tot december 1985 werd geschorst wegens de uitoefening van beroepsarbeid»; dat, nu verweerder zijn beroepsarbeid op 31 december 1985 had stopgezet, de beslissing van 9 juli 1984 moest worden uitgevoerd; dat de voorwaarde betreffende de indienstneming van de werkzoekende vervuld moest zijn, wat hier het geval was, toen het brugpensioen werd aangevraagd en niet op de latere datum, wegens de voortzetting van beroepsarbeid gedurende een periode waarin het moest worden betaald; dat eiser dus de op 29 maart 1986 ter kennis gebrachte beslissing niet kon nemen, *terwijl, eerste onderdeel,* de toekenning van het brugrustpensioen onder meer onderworpen is aan de voorwaarde dat

iedere niet door de Koning toegelaten beroepsarbeid is stopgezet; verweerder, wiens brugpensioen bij de beslissing van 9 juli 1984 werd toegekend vanaf 1 september 1984, voordat het brugpensioen op die datum was ingegaan, aan eiser heeft meegedeeld dat hij zijn beroepsarbeid zou voortzetten zoals niet door de Koning was toegelaten; daaruit volgt dat het bij de beslissing van 9 juli 1984 aan verweerder toegekende brugrustpensioen nooit was ingegaan en dat die beslissing van 9 juli 1984 aan verweerder geen enkel recht op dat brugpensioen heeft toegekend; het arrest, door te beslissen dat verweerder, hoewel hij een niet toegelaten beroepsarbeid uitoefende voordat het brugpensioen inging, niettemin door de beslissing van 9 juli 1984 een recht op dat brugpensioen heeft verkregen waarvan alleen de betaling van de maandelijkse bedragen geschorst of uitgesteld is, waaruit volgt dat eiser de beslissing van 29 maart 1986 niet rechtsgeldig heeft kunnen nemen, de bepalingen betreffende de toekenning van het brugpensioen schendt (schending van de artikelen 4, 1°, sub a, 5, 5bis, § 1, eerste lid, 25 van het koninklijk besluit nr. 50 van 24 oktober 1967 en 64 van het koninklijk besluit van 21 december 1967);

...

Wat het eerste onderdeel betreft:

Overwegende dat het middel, in dit onderdeel, betoogt dat de stopzetting van iedere niet door de Koning toegelaten beroepsarbeid een voorwaarde is voor de toekenning van het brugpensioen bedoeld in het te dezen toepasselijke artikel 5bis van het koninklijk besluit nr. 50 van 24 oktober 1967 betreffende het rust- en overlevingspensioen voor werknemers;

Overwegende dat dit artikel bepaalt dat, wat de mannen betreft, gedurende de periode gaande van 1 januari 1983 tot 31 december 1990, het rustpensioen, naar keuze en op verzoek van de betrokkene, mag ingaan in de periode van vijf jaar die de normale pensioenleeftijd voorafgaat, zonder met 5 pct. per jaar vervroeging verminderd te worden, op voorwaarde dat zijn werkgever zich ertoe verbindt hem als werknemer door een werkzoekende te vervangen;

Overwegende dat geen enkele wettelijke bepaling de toekenning van dat pensioen onderwerpt aan de voorwaarde dat iedere andere dan de bij koninklijk besluit bepaalde beroepsarbeid is stopgezet;

Overwegende dat het koninklijk besluit nr. 50 van 24 oktober 1967 enerzijds, in artikel 25 bepaalt dat, uitgezonderd in de gevallen en onder de voorwaarden door de Koning bepaald, het rust- en overlevingspensioen slechts uitbetaalbaar zijn zo de gerechtigde geen beroepsarbeid uitoefent en, anderzijds, in artikel 39, dat wanneer de pensioengerechtigde een beroepsarbeid voortzet of hervat zonder daarvan vooraf de vereiste aangifte te doen, de Koning bepaalt in welke gevallen het pensioen is geschorst;

Dat uit die teksten volgt dat de stopzetting van iedere andere dan de bij de Koning bepaalde beroepsarbeid geen voorwaarde is voor de toekenning van het pensioen maar een voorwaarde voor de betaling ervan;

Dat het onderdeel faalt naar recht;

...

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER – 18 FEBRUARI 1993

Voorzitter: de h. Sace

Rapporteur: mevr. Charlier

Openbaar ministerie: de h. Piret

Advocaat: mr. Draps

Schenking – Herroeping wegens ondankbaarheid – Vordering tot echtscheiding

Wanneer een schenkster binnen de door art. 957 B.W. bepaalde termijn een vordering tot echtscheiding op grond van bepaalde feiten heeft ingesteld tegen haar man, de begiftigde, heeft ze daardoor tevens de vordering tot herroeping van de schenking wegens ondankbaarheid ingesteld.

G. t/ G. en G.

Gelet op het bestreden arrest, op 24 september 1991 door het Hof van Beroep te Brussel gewezen;

Over het eerste middel: schending van artikel 957 van het Burgerlijk Wetboek,

doordat het arrest vaststelt «dat het vonnis van de correctionele rechtbank als periode van het misdrijf de tijdsspanne tussen 22 maart 1983 en 20 februari 1985 in aanmerking neemt»; het vervolgens beslist dat «de eis tot herroeping (van de schenking wegens ondankbaarheid) door de schenker is ingesteld op dezelfde dag als de vordering tot echtscheiding, dus binnen de bij artikel 957 van het Burgerlijk Wetboek bepaalde termijn, zelfs als het einde van de door de correctionele rechtbank in aanmerking genomen periode van het misdrijf als het begin van de termijn moest worden beschouwd», op grond: «dat, gelet op artikel 299 van het Burgerlijk Wetboek, de vordering tot echtscheiding op grond van overspel het instellen van de eis tot herroeping wegens ondankbaarheid impliceert (De Page, *Traité*, VIII, boek I, nr. 667; Luik, 12 februari 1958, *Jur. Liège*, 1957-58, 201); dat immers aangezien, behalve in geval van echtscheiding door onderlinge toestemming, de echtgenoot tegen wie de echtscheiding is toegestaan, automatisch alle voordelen verliest die de andere echtgenoot hem verleend had, de echtgenoot, door een dergelijke vordering in te stellen, impliciet doch onmiskenbaar de herroeping eist van alle door hem aan zijn echtgenoot verleende voordelen, waaronder, zoals te dezen, de schenkingen onder levenden; dat het dus onjuist is, zoals eiser, te beweren, dat ‘mevrouw Helena S. tijdens haar leven geen eis tot herroeping van de schenking heeft ingesteld’ of ‘dat zij in september 1985 nog altijd geen rechtsvordering die haar persoonlijk toekwam had ingesteld’».

terwijl, krachtens artikel 957, eerste lid, van het Burgerlijk Wetboek de eis die de schenker op straffe van verval van zijn recht om zich op de ondankbaarheid van de begiftigde te beroepen moet instellen binnen een jaar te rekenen van de dag van het misdrijf waarvan hij de begiftigde beschuldigt, of van de dag waarop het misdrijf hem bekend kon zijn, de eis tot herroeping wegens ondankbaarheid is; die eis niet door een andere rechtsvorm, zoals het instellen van een vordering tot echtscheiding, kan worden vervangen, zelfs als die vordering, bij toewijzing ervan, tot hetzelfde resultaat kan

leiden; de rechtsvordering, krachtens artikel 957, tweede lid, van het Burgerlijk Wetboek, voor de erfgenamen alleen openstaat in het geval dat zij door de schenker is ingesteld of deze overleden is binnen het jaar van het misdrijf; het arrest dus, in zoverre het beslist dat de eis tot herroeping door de schenker is ingesteld op dezelfde dag als de vordering tot echtscheiding, zodat de verweerders aldus over de rechtsvordering van hun rechtsvoorganger beschikten, artikel 957 van het Burgerlijk Wetboek schendt;

Overwegende dat artikel 957 van het Burgerlijk Wetboek bepaalt: «De eis tot herroeping wegens ondankbaarheid moet ingesteld worden binnen een jaar, te rekenen van de dag van het misdrijf waarvan de schenker de begiftigde beschuldigt, of van de dag waarop het misdrijf de schenker bekend kon zijn. Die herroeping kan niet gevorderd worden door de schenker tegen de erfgenamen van de begiftigde, noch door de erfgenamen van de schenker tegen de begiftigde, tenzij, in dit laatste geval, de eis reeds door de schenker was ingesteld, of deze overleden is binnen het jaar van het misdrijf»;

Overwegende dat die wetsbepaling de termijnen grondt op een vermoeden van vergiffenis;

Overwegende dat het arrest vaststelt dat de moeder van de verweerders «op 17 september 1984 een verzoek tot echtscheiding indient op grond van artikel 231 van het Burgerlijk Wetboek en als grove belediging het concubinaat (van eiser) aanvoert»;

Overwegende dat het instellen van de vordering tot echtscheiding noodzakelijkerwijze impliceert dat de schenkster haar echtgenoot geen vergiffenis geschonken had; dat, zo het recht van de erfgenamen om de herroeping te eisen zou worden onderworpen aan de voorwaarde dat de schenkster zelf een dergelijke eis tot herroeping, los van de vordering tot echtscheiding, had ingesteld, artikel 299 van het Burgerlijk Wetboek naar luid waarvan, behalve in geval van onderlinge toestemming, de echtgenoot tegen wie de echtscheiding, op welke grond ook, is toegestaan, alle voordelen verliest die de andere echtgenoot hem, hetzij bij hun huwelijkscontract, hetzij sinds het aangaan van het huwelijk, verleend heeft, elke betekenis zou verliezen;

Dat het arrest, door te beslissen «dat de eis tot herroeping door (de schenkster) is ingesteld op dezelfde dag als de vordering tot echtscheiding», het bovenaangehaalde artikel 957 niet schendt;

Dat het middel faalt naar recht;

...

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER – 11 MAART 1993

Voorzitter: de h. Rappe

Rapporteur: de h. Verheyden

Openbaar ministerie: mevr. Liekendael

Advocaten: mrs. Simont en De Bruyn

Pacht – Overeenkomst in authentieke akte met eerste gebruiksperiode van achttien jaar – Verhoging van de pacht-prijs

Het nieuwe art. 4, § 1, eerste lid, van de wet van 4 november 1969, naar luid waarvan «voor pachtovereenkomsten, opgesteld bij authentieke akte, die voorzien in een eerste gebruiksperiode van achttien jaar, de pacht prijs vastgesteld overeenkomstig art. 2, verhoogd mag worden met 36%», maakt geen onderscheid tussen de pachten, naargelang de pacht prijs al dan niet reeds met een tiende was verhoogd. Wanneer daarin is voorzien blijft de vroegere verhoging van een tiende verworven, onverminderd de nieuwe verhogingen, die van toepassing zijn op alle pachtovereenkomsten zonder onderscheid.

S. en De S. t/ M. en M.

Gelet op het bestreden vonnis, op 24 september 1991 in hoger beroep gewezen door de Rechtbank van Eerste Aanleg te Charleroi;

Over het middel: schending van de artikelen 44, inzonderheid 1° en 3°, van de wet van 7 november 1988 tot wijziging van de wetgeving betreffende de pacht en de beperking van de pacht prijzen, 4 van de wet tot beperking van de pacht prijzen, opgenomen in artikel III van de wet van 4 november 1969 tot wijziging van de pacht wetgeving en van de wetgeving betreffende het recht van voorkoop ten gunste van huurders van landeigendommen, en van bovengenoemd artikel 4, inzonderheid § 1, van de wet tot beperking van de pacht prijzen, gewijzigd bij artikel 39 van de bovengenoemde wet van 7 november 1988 en, voor zoveel nodig, schending van artikel 39 van de wet van 7 november 1988,

doordat het bestreden vonnis, met bevestiging van het vonnis «a quo», beslist dat de eisers aan de verweersters «vanaf het pachtjaar 1988-1989 inbegrepen tot het einde van de eerste gebruiksperiode (van achttien jaar), de wettelijke pacht prijs verschuldigd zijn verhoogd met 36% waarna de pacht prijs zal worden verlaagd tot de wettelijke pacht prijs verhoogd met 10%», en derhalve de eisers veroordeelt tot betaling van de op die grondslag geraamde vervallen pacht prijzen, op grond dat uit het onderling verband tussen het eerste lid en 3° van artikel 44 van de wet van 7 november 1988 blijkt dat artikel 4, § 1, van de wet tot beperking van de pacht prijzen, gewijzigd bij de wet van 7 november 1988 (art. 39), onmiddellijk van toepassing is op de lopende pachtovereenkomsten, onder het enige voorbehoud dat de verpachter die onder de vroegere wet aanspraak kon maken op de in het vroegere artikel 4 bepaalde verhoging met 10%, dat voordeel mocht behouden na het verstrijken van de eerste periode van achttien jaar,

terwijl de in de wet van 7 november 1988 vervatte regels weliswaar in beginsel «van toepassing zijn op alle pachten die bij haar inwerkingtreding lopen of verlengd zijn» (artikel 44 van de wet van 7 november 1988); die regel evenwel buiten toepassing wordt gelaten als het gaat om een pacht prijsverhoging overeenkomstig artikel 4 van de wet tot beperking van de pacht prijzen (art. 44, 3°, van de wet van 7 november 1988); uit artikel 44, 3°, van de wet van 7 november 1988 immers volgt dat de vroegere tekst van artikel 4 van de wet tot beperking van de pacht prijzen enkel van toepassing blijft op de pachtovereenkomsten, die, zoals te dezen, hadden voorzien in de verhoging die dat artikel toestond; het bestreden vonnis bijgevolg, door het voordeel van de verhoging, bedoeld in artikel 4, § 1, van de wet tot beperking van de pacht prijzen, gewijzigd bij artikel 39 van de wet van 7 november 1988, te voegen bij het voordeel van de verhoging

met 10% waarvan sprake was in het vroegere artikel 4, artikel 44, inzonderheid 3°, van de wet van 7 november 1988, en, derhalve, zowel het vroegere als het huidige artikel 4 van de wet tot beperking van de pacht prijzen schendt, door te weigeren het vroegere artikel in zijn geheel toe te passen (schending van artikel 4 van de wet tot beperking van de pacht prijzen, ingevoegd bij artikel III van de wet van 4 november 1969) en door het huidige artikel onmiddellijk toe te passen op een pachtovereenkomst waarop het niet onmiddellijk van toepassing was (schending van artikel 4 van de wet tot beperking van de pacht prijzen, ingevoegd bij artikel III van de wet van 4 november 1969 en gewijzigd bij artikel 39 van de wet van 7 november 1988):

Overwegende dat artikel 44 van de wet van 7 november 1988 bepaalt dat «de in deze wet vervatte regels van toepassing zijn op alle pachten die bij hun inwerkingtreding lopen of verlengd zijn onder voorbehoud van hetgeen volgt: (...) 3° voor de lopende pachtovereenkomsten die in een pacht prijsverhoging voorzien overeenkomstig het vroegere artikel 4 van de wet tot beperking van de pacht prijzen, zoals gewijzigd bij artikel III van de wet van 4 november 1969 tot wijziging van de pacht wetgeving en van de wetgeving betreffende het recht van voorkoop ten gunste van huurders van landeigendommen, blijft deze prijsverhoging verworven»;

Dat luidens het vroegere artikel 4, voor zover de pachtovereenkomst, opgesteld bij authentieke akten en gesloten na de inwerkingtreding van de wet van 4 november 1969 voorziet in een eerste gebruiksperiode van ten minste achttien jaar, de pacht prijs, vastgesteld overeenkomstig de artikelen 2 en 3 verhoogd mag worden met een tiende;

Dat het nieuwe artikel 4, § 1, eerste lid, van de wet tot beperking van de pacht prijzen, vervangen door artikel 39 van de wet van 7 november 1988 bepaalt: «Voor pachtovereenkomsten, opgesteld bij authentieke akte, die voorzien in een eerste gebruiksperiode van achttien jaar, mag de pacht prijs vastgesteld overeenkomstig artikel 2, verhoogd worden met 36%...»;

Dat die bepaling geen onderscheid maakt tussen de pachten, naargelang de pacht prijs al dan niet reeds met een tiende was verhoogd; dat luidens artikel 44 van de wet van 7 november 1988 de in deze wet vervatte regels van toepassing zijn op alle pachten die lopen of verlengd zijn, onder het in 3° van genoemd artikel gemaakte voorbehoud dat de verhoging met 10% verworven blijft voor de lopende pachtovereenkomsten die daarin hadden voorzien;

Dat bijgevolg de verhoging met een tiende, wanneer daarin is voorzien, verworven blijft, onverminderd de nieuwe verhogingen, die van toepassing zijn op alle pachtovereenkomsten zonder onderscheid;

Dat derhalve de rechtbank van eerste aanleg wettig beslist dat de verweersters recht hadden op een verhoging met 36% van de wettelijke pacht prijs tot het eind van de eerste gebruiksperiode en dat zij daarna recht hadden op de wettelijke pacht prijs verhoogd met 10%;

...

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER – 15 MAART 1993

Voorzitter: de h. Marchal

Rapporteur: de h. Forrier

Openbaar ministerie: de h. D'Hoore

Advocaat: mr. Nelissen Grade

Arbeidsongeval – Vergoeding – Basisloon – Onderneming met beperkte werkperiode

Wanneer niet wordt vastgesteld dat in de onderneming slechts gedurende een beperkte periode van het jaar wordt gewerkt, kan het basisloon voor de berekening van de arbeidsongevallenvergoeding niet worden bepaald overeenkomstig art. 6, derde lid, van de gecoördineerde wetten van 28 september 1931 (thans art. 36, § 3, van de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971).

V. t/ N.V. D.

Gelet op het bestreden arrest, op 27 februari 1992 door het Arbeidshof te Gent, afdeling Brugge, gewezen;

Over het eerste onderdeel van het middel: schending van artikelen 1, 2 en 6, inzonderheid het derde lid, van de wetten van 24 december 1903, 3 augustus 1926, 15 mei 1929, 30 december 1929 en 18 juni 1930 betreffende de vergoeding der schade voortspruitende uit de arbeidsongevallen, gecoördineerd bij het koninklijk besluit van 28 september 1931, en artikel 36, § 3, van de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971,

doordat het arrest beslist dat het basisloon dat tot grondslag strekt voor de berekening van de vergoeding wegens blijvende arbeidsongeschiktheid die aan eiser toekomt, moet worden berekend overeenkomstig artikel 6, derde lid, van het koninklijk besluit van 28 september 1931, op grond van de volgende overwegingen: «Artikel 6 van de ter zake toepasselijke gecoördineerde wetten bepaalt in zijn eerste lid dat onder het basisloon dat dient als basis voor de bepaling van de vergoedingen, dient te worden verstaan de wettelijke bezoldiging van de arbeider krachtens de overeenkomst toegekend gedurende het jaar dat het ongeval voorafgaat in de onderneming waar het ongeval is voorgekomen; dat het tweede lid van hetzelfde artikel bepaalt dat voor de arbeiders die minder dan een jaar tewerkgesteld zijn in de onderneming onder het basisloon wordt verstaan het effectieve loon dat door de onderneming is uitbetaald aan het slachtoffer, vermeerderd met een gemiddeld loon toegekend aan de werknemers van dezelfde categorie gedurende de periode nodig om het jaar te vervolledigen; het derde lid van hetzelfde artikel bepaalt dat, wanneer de onderneming slechts een periode van tewerkstelling omvat van minder dan een jaar, de toekenning van de vergoeding dient te gebeuren, rekening houdend met het loon toegekend voor de periode van activiteit evenals met de verdiensten van de werkmán gedurende de rest van het jaar; (de heer M.) is, zowel als (verweerster), van oordeel dat het in casu slechts om seizoenarbeid gaat, hierin gevolgd door de eerste rechter, zodat het derde lid van voormeld artikel 6 toegepast moet worden; blijkens het incidenteel beroep van (eiser) is deze van oordeel dat het een contract voor onbepaalde tijd betreft in een landbouwonderneming zodat het tweede lid zou moeten

worden toegepast; de landbouwondernemingen zijn uit zichzelf niet noodzakelijk discontinue ondernemingen met activiteiten van minder dan een jaar, aangezien men ook daar heel het jaar werkt; maar er zijn in de landbouw bepaalde periodes van het jaar waarin er specifieke werkzaamheden worden uitgeoefend zoals oogsten, bieten rooien, enz. waarvoor tijdelijk seizoenarbeiders in dienst worden genomen; op de arbeiders tewerkgesteld in het specifieke landbouwbedrijf moet men het tweede lid toepassen; op de arbeiders tewerkgesteld in de seizoenarbeid moet men het derde lid toepassen, desnoods door evaluatie ex aequo et bono van de verdienste van de arbeiders gedurende de rest van het jaar (cf. Delaruwière et Namèche, nr. 330); voor de tewerkstelling van (eiser) bij (de heer M.) bestaat er geen geschreven overeenkomst; het blijkt dat het accident gebeurde toen hij als bestuurder van een landbouwtractor met aangekoppelde automatische loswagen bij het afvoeren van de aardappelen van het veld bij landbouwer V. gegrepen werd met beide armen in de aftakas, in dienst bij (de heer M.), die het beroep van loonwerker uitoefent, met zaaimachines en aardappelrooimachines, benevens het beroep van handel in plantaardappelen en het beroep van landbouwer op een bedrijf van ca. 4 ha; het blijkt dat (eiser) slechts in dienst was van 21 september 1970 en aldus tot aan de datum van het arbeidsongeval op 6 oktober 1970 een brutoloon verdiende van: september 1970: 3.692 fr., en oktober 1970: 3.959 fr.; in casu waarborgde de verzekeringspolis de arbeidsongevallen die kunnen overkomen aan het werklidenspersoneel in dienst van een handel in plantaardappelen en gewone landbouwwerkzaamheden voor derden, zonder dorsen, met vervoer, laden, lossen en werken eigen aan de normale bedrijvigheid van de uitbating; het derde lid van het voormeld artikel 6 dient derhalve te worden toegepast; naast het verdiende loon moeten ook de overige verdiensten van de werknemer gedurende het refertejaar in aanmerking worden genomen voor de berekening van het basisloon»,
(...)

Overwegende dat, naar luid van artikel 6, derde lid, van de gecoördineerde wetten van 28 december 1931, en van artikel 36, § 3, van de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971, die deze bepaling overneemt, indien de werknemer tewerkgesteld is in een onderneming waar slechts gedurende een beperkte periode van het jaar wordt gewerkt, er voor de berekening van de arbeidsongevallenvergoeding gelet wordt op het loon waarop de werknemer recht heeft, aangevuld met de verdiensten die hij verwierf gedurende de overige periode van het jaar;

Overwegende dat deze bepaling alleen toepassing vindt wanneer het een onderneming betreft waar slechts gedurende een beperkte periode van het jaar wordt gewerkt;

Overwegende dat het bestreden arrest vaststelt dat eiser in dienst was bij M. die «het beroep van loonwerker uitoefent, met zaaimachines en aardappelrooimachines, benevens het beroep van handel in plantaardappelen en het beroep van landbouwer op een bedrijf van circa 4 ha.»; dat het niet vaststelt dat in de onderneming van M. slechts gedurende een beperkte periode van het jaar werd gewerkt; dat het door desalniettemin te beslissen dat artikel 6, derde lid, van voornoemde gecoördineerde wetten moet worden toegepast, dit artikel schendt;

...

HOF VAN CASSATIE

2e KAMER – 30 MAART 1993

Voorzitter: de h. D'Haenens

Rapporteur: de h. Dhacayer

Openbaar ministerie: de h. De Swaef

Wegverkeer – Art. 27.3.1 Wegverkeersreglement

Naar recht verantwoord is de beslissing waarbij de rechters vaststellen dat het niet voldoen door de weggebruiker aan de gebruiksmodaliteiten van tarief 1, namelijk het niet betalen van de aangegeven som binnen de voorgeschreven tijd, geen invloed heeft op het hem door de keuze van tarief 1 verleende recht te parkeren tot het aangegeven uur.

Procureurs des Konings te Oudenaarde t/ R. en N.V. D.

Gelet op het bestreden vonnis, op 11 september 1992 in hoger beroep gewezen door de Correctionele Rechtbank te Oudenaarde;

Gelet op eisers verzoekschrift waarvan een door de griffier van het Hof voor eensluidend verklaarde kopie aan dit arrest is gehecht en daarvan deel uitmaakt;

Over beide middelen samen:

Overwegende dat de eerste verweerder ten laste wordt gelegd «op een plaats met parkeermeters verzuimd te hebben met het voertuig de parkeerplaats te verlaten uiterlijk bij het verstrijken van de op de parkeermeter aangegeven tijd»;

Overwegende dat de rechters vaststellen dat de «bestuurder die opteert voor tarief 1, mag parkeren tussen 14 uur en 18 uur, tegen betaling die mag gebeuren tot twee dagen na de parkeerperiode», dat «de vaststellingen gebeurden om 16.40 uur» en dat de eerste verweerder «blijkbaar niet heeft voldaan aan de gebruiksmodaliteiten van tarief 1 van de parkeermeter»;

Dat zij oordelen dat «waar volgens tarief 1 een parkeertijd gold tot 18 uur, uit de vaststelling om 16.40 uur, geenszins afgeleid kan worden dat het voertuig uiterlijk voor het verstrijken van deze termijn deze parkeerplaats verlaten moest hebben»; dat zij de eerste verweerder vrijspreken en de tweede verweerder buiten de zaak stellen;

Dat de rechters aldus vaststellen dat het niet voldoen door eiser aan de gebruiksmodaliteiten van tarief 1, namelijk het niet betalen van de aangegeven som binnen de voorgeschreven tijd, geen invloed heeft op het hem door de keuze van het tarief 1 verleende recht te parkeren tot 18 uur;

Dat door die motivering de beslissing regelmatig met redenen is omkleed en naar recht verantwoord;

...

NOOT – Blijkens de memorie van eiser dateerde het ten laste gelegde feit van 10 juni 1991.

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

8e KAMER – 2 APRIL 1993

Voorzitter-rapporteur: de h. Vandeplass

Raadsheren: de h. Michiels en mevr. Transaux

Openbaar ministerie: mevr. Van Leuven

Advocaten: mrs. Van der Straten en Reynaert

Alcohol – Openingsbelasting – Vrijspraak

De openingsbelasting is door de slijters van gegiste dranken verschuldigd krachtens de artt. 8, 9, 12 e.v. van het K.B. van 3 april 1953.

Het verschuldigd zijn van die openingsbelasting staat los van de strafvervolgung, daar de slijter van gegiste dranken, zelfs al wordt hij niet voor een strafrechtbank vervolgd wegens verzuim van aangifte of wegens wanbetaling, niettemin gehouden blijft de openingsbelasting te vereffenen.

Belgische Staat t/ V.

Gezien het arrest van het Hof van Cassatie van 20 oktober 1992 waarbij deze zaak naar het Hof van Beroep te Antwerpen werd verwezen om uitspraak te doen over de vordering tot betaling van de rechten en accijnzen en over de kosten;

Overwegende dat de openingsbelasting door de slijters van gegiste dranken verschuldigd is krachtens de artikelen 8, 9, 12 en volgende van het koninklijk besluit van 3 april 1953 tot coördinatie van de wetbepalingen inzake slijterijen van gegiste dranken;

Overwegende dat het verschuldigd zijn van deze openingsbelasting los staat van de strafvervolgung, daar de slijter van gegiste dranken, zelfs al wordt hij niet voor een strafrechtbank vervolgd wegens verzuim van aangifte of wegens wanbetaling, niettemin gehouden blijft de openingsbelasting te vereffenen;

Overwegende dat de beklaagde aanvoert dat er geen openingsbelasting verschuldigd was, daar het ging om een privé-club; dat deze bewering in strijd is met de vaststellingen van de verbalisanten die hebben gemerkt dat in hun tegenwoordigheid verscheidene personen in de slijterij werden toegelaten en er bier bestelden en verbruikten, zonder overhandiging of vertoon van een lidkaart, en die niet werden uitgenodigd het ledenregister te ondertekenen; dat bijgevolg de instelling niet kan worden aangemerkt als een private club nu ook niet-leden er vrije toegang krijgen om gegiste dranken te verbruiken;

Overwegende dat de beklaagde ten onrechte aanvoert dat het proces-verbaal van de vaststellingen geen bewijskracht meer heeft wegens de vrijspraak op strafrechtelijk gebied; dat een vrijspraak de bewijskracht van een proces-verbaal niet aantast;

Overwegende dat de beklaagde ten slotte aanspraak maakt op de vermindering van openingsbelasting op grond van artikel 15, maar dat de voorwaarden om toepassing te maken van deze vermindering niet vervuld zijn; dat artikel 29 van de bovenvermelde wet bepaalt dat de slijterij slechts geopend mag worden na bericht van de ontvanger dat voldaan is aan de eisen van de wet en dat de beklaagde trouwens nooit een schriftelijke aangifte van afstand van de vorige exploitant heeft overgelegd;

Overwegende dat vaststaat dat de beklaagde een slijterij van gegiste dranken exploiteerde en dat géén openingsbelasting werd betaald; dat deze belasting dan ook verschuldigd blijft, zelfs nu beklaagde werd vrijgesproken wegens inbreuken op het K.B. van 3 april 1953;

...

NOOT—Cass., 25 januari 1972, *R.W.*, 1972-73, 1227; Cass., 14 juni 1977, *Pas.*, 1977, I, 1051; Cass., 23 september 1987, *R.W.*, 1987-88, 990, beslissingen in dezelfde zin.

HOF VAN BEROEP TE GENT

19e KAMER — 3 JUNI 1993

Voorzitter: de h. Vercruysse

Advocaten: mrs. Ascrowat, Waeyaert en Ferdinand

Koopman en daden van koophandel — Handelsvestigingen — Uitbreiding — Aan machtiging onderworpen ontwerp

Wanneer, op een perceel palend aan een bestaande vestiging (een supermarkt) met een gebouwde oppervlakte van meer dan 3.000 m², door een dochtermaatschappij van de exploitante van de supermarkt een vestiging wordt opgericht waaromtrent door de exploitante van de supermarkt een handelshuurovereenkomst en een franchisingovereenkomst zijn gesloten met een derde, die derde geen initiatief heeft genomen voor de keuze van de vestigingsplaats noch voor de opvatting en de inrichting van de nieuwe vestiging, de twee overeenkomsten van dien aard zijn dat de exploitatie van de supermarkt zeer na betrokken is bij de exploitatie van de nieuwe vestiging en zij een belang en een beslissingsmacht heeft die zodanig zijn dat zij niet geacht kan worden niet te participeren in de nieuwe vestiging (zie nader het arrest), moet aangenomen worden dat de nieuwe vestiging een uitbreiding vormt van de activiteit en onderneming in de aanpalende supermarkt. Die uitbreiding vereist principieel de bij art. 2 van de wet van 29 juni 1975 bepaalde machtiging.

L. t/ V.Z.W. H., N.V. G. en N.V. I.

De wet van 29 juni 1975 bepaalt dat de ontwerpen van handelsvestiging, bedoeld in art. 1, § 1, a, van deze wet, onderworpen zijn aan een machtiging verleend door het college van burgemeester en schepenen, hetzij voor het gebruiken van de bouwvergunning afgegeven overeenkomstig de bepalingen van de wetgeving op de organisatie van de ruimtelijke ordening en van de stedenbouw, hetzij voor het uitvoeren van de ontwerpen wanneer geen afgifte van bouwvergunning vereist is.

Als ontwerp van te vergunnen handelsvestiging wordt o.m. beschouwd een ontwerp van uitbreiding van één of meer bouwwerken die reeds de afmetingen bepaald onder art. 1, § 1, a, 1°, van de wet van 29 juni 1975 hebben bereikt of door de uitvoering van het ontwerp zullen overschrijden.

Art. 15 van deze wet stelt strafbaar diegenen die door het uitvoeren van werken, het in stand houden ervan of hoe dan ook inbreuk maken op de bepalingen van die wet en de besluiten genomen ter uitvoering ervan of de voorwaarden vermeld in de beslissing houdende machtiging tot handelsvestiging niet naleven.

De appellanten bestrijden het oordeel van de eerste rechter dat de in 1991 opgetrokken B.-vestiging een uitbreiding is van het bestaande warenhuis en derhalve onderworpen is aan de bij art. 2 van de wet van 29 juni 1975 bedoelde machtiging.

De omstandigheid dat zowel de handelshuurovereenkomst van 22 mei 1990 als de franchisingovereenkomst van dezelfde datum werd aangegaan onder de opschortende voorwaarde van het verkrijgen van de exploitatievergunning (*de commodo et incommodo*) levert geen beoordelingselement op betreffende de toepasselijkheid van de wet van 29 juni 1975.

De exploitatievergunning is een andere vergunning dan die bedoeld in de wet van 29 juni 1975. Over de noodzakelijkheid van deze laatste vergunning hebben de partijen in hun overeenkomsten geen standpunt ingenomen en overigens kan het al dan niet vereist zijn van deze laatste vergunning niet volgen uit de mening die de appellanten er daaromtrent op nahouden doch enkel uit het toepassingsgebied van de wet. Ook het door L. Gilbert ingeroepen standpunt van de administratie geeft daaromtrent geen uitsluitel.

Het feit dat de bestaande supermarkt met een bebouwde oppervlakte van meer dan 3.000 m² tot stand kwam vóór de inwerkingtreding van de wet van 29 juni 1975 en moet worden beschouwd als regelmatig gevestigd en vergund, betekent niet dat de nieuwe B.-winkel onder geen beding als een vergunningsplichtige uitbreiding van de supermarkt kan worden beschouwd.

Niet alleen de ontwerpen waarvan de uitvoering de overschrijding van de in art. 1, a, 1°, van de wet ten gevolge hebben, zijn onderworpen aan de vergunning maar ook de ontwerpen van uitbreiding van één of meer bouwwerken die reeds deze afmetingen hebben bereikt.

Of de nieuwe B.-vestiging een aan vergunning onderworpen uitbreiding van de bestaande supermarkt uitmaakt, kan niet bepaald worden op grond van een strikte opvatting van het begrip «één handelscomplex». De door de appellanten in hun conclusie aangehaalde omschrijving van dit begrip «handelscomplex», ontleend aan de uiteenzetting van de minister tijdens de besprekingen in de verenigde commissies voor de middenstand en de economische zaken van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, beoogt kennelijk niet een omschrijving te geven van wat als «uitbreiding» moet worden beschouwd in de zin van art. 1, § 1, a, 2°, van de wet. Dit volgt uit de inhoud zelf van de gegeven toelating in die zin dat het zonder meer duidelijk is dat het gebruik maken van een tweede of opeenvolgende bouwvergunning of de tussenkomst van een andere projectontwikkelaar dan degene betrokken bij het eerste bouwwerk niet meteen meebrengt dat van een uitbreiding van de handelsvestiging geen sprake kan zijn.

De B.-vestiging werd opgericht in opdracht van de N.V. I., een dochtermaatschappij van de N.V. G., op een perceel palend aan de bestaande vestiging zonder dat de appellant L. enig initiatief heeft genomen voor de keuze van de vestigingsplaats en voor de opvatting en de inrichting van de vestiging. De N.V. G. heeft met de echtgenoten L.-P. zowel een handelshuurovereenkomst als een franchisingovereenkomst gesloten op 22 mei 1990. De beide overeenkomsten zijn van dien aard dat ze de N.V. G. zeer nauw betrekken bij de voorgenomen exploitatie van de B.-vestiging en haar daarbij een belang en een beslissingsmacht verschaffen die

zodanig zijn dat zij niet geacht kan worden niet te participeren in de exploitatie van die B-vestiging. Het huurgoed heeft als enige toegelaten bestemming te dienen voor de exploitatie als franchisingnemer door de echtgenoten L.-P. of door een door hen aan te wijzen rechtspersoon, van een B-winkel. De huurprijs wordt uitgedrukt in een percent van de omzet.

De vrijheid van handelen van de franchisingnemer is door de bepalingen van de franchisingovereenkomst ten zeerste beperkt. Hoewel hij wel eigenaar van de handelszaak blijkt te zijn (zie o.m. art. 22 van de overeenkomst), in eigen naam en voor eigen rekening zijn handel drijft en om die reden inderdaad als een zelfstandige te beschouwen is, is hij op talrijke gebieden (bevoorrading, minimumvoorraad, prijszetting, reclame) gebonden aan de beslissingen van de N.V. G. Het belang en de beslissingsmacht dat deze heeft in de B-vestiging zijn van dien aard dat deze laatste vestiging, mede gelet op de plaats waar zij is opgericht, zoals aangenomen door de eerste rechter, een uitbreiding vormt van de activiteit en onderneming in de aanpalende supermarkt. Deze uitbreiding vereist principieel de bij art. 2 van de wet van 29 juni 1975 bepaalde vergunning. De omstandigheid dat de B-vestiging een aparte toegang heeft en een eigen parkeer-ruimte doet daaraan geen afbreuk. De uitbreiding van één of meer bouwwerken, bedoeld in art. 1, § 1, a, 2°, van de wet van 29 juni 1975 impliceert niet noodzakelijkerwijze dat de oppervlakte van het bestaande of van een van de bestaande gebouwen wordt vergroot maar kan ook gerealiseerd worden door het optrekken van een afzonderlijk gebouw.

Het gebruiken van de bouwvergunning afgegeven door de bestendige deputatie van West-Vlaanderen op 18 mei 1989 (waartegen het hoger beroep ingesteld door het college van burgemeester en schepenen van de gemeente werd verworpen bij beslissing van 5 maart 1990 van de gemeenschapsminister van ruimtelijke ordening en huisvesting) zonder dat voor het ontwerp tot uitbreiding de bij art. 2 van de wet van 29 juni 1975 werd verkregen is een daad strijdig met de eerlijke handelsgebruiken.

Door als commerciële onderneming op te treden als opdrachtgever voor het gebouw dat als uitbreiding van de handelsvestiging van de N.V. G. moet worden beschouwd, heeft ook de N.V. I. gebruik gemaakt van de bouwvergunning waarvoor overeenkomstig art. 2 van de wet van 29 juni 1975 een machtiging was vereist. Ook tegen haar is de vordering gegrond, ook al verricht zij in de regel geen handelsdaden in de distributiesector.

Aan de appellanten kan bezwaarlijk het bevel worden gegeven de socio-economische vergunning aan te vragen. Zij kunnen er uiteraard zelf over beslissen deze al dan niet aan te vragen, maar zullen zich uiteraard moeten onthouden van enig gebruik van de bouwvergunning zolang ze de bij art. 2 van de wet van 29 juni 1975 bedoelde vergunning niet hebben gekregen. Het bestreden bevelschrift diende er zich dan ook toe te beperken hen, zoals gevorderd in de inleidende dagvaarding, te verbieden in het opgerichte gebouw handel te drijven zonder de vereiste vergunning te hebben verkregen.

ARBEIDSRECHTBANK TE GENT

1e KAMER — 8 MAART 1993

Voorzitter: de h. Petit

Rechters in sociale zaken: de hh. Roovers en Goethals

Advocaat: mr. De Wildeman

Arbeidsovereenkomst — Einde — 1. Werknemer — Arbeidsreglement — Tekortkoming — Arbeidsongeschiktheid — Niet-overlegging medisch getuigschrift — Gevolg — 2. Gevolg — Arbeidsongeschiktheid — Gewaarborgd loon

1. Het te kort schieten van de werknemer in zijn verplichting om, voor zijn beweerde arbeidsongeschiktheid, een geneeskundig getuigschrift in te dienen, doet op zichzelf de arbeidsovereenkomst niet eindigen. Een bepaling in het arbeidsreglement dat aan zulk een tekortkoming de beëindiging van de arbeidsovereenkomst verbindt, is nietig.

2. Vanaf het tijdstip van zijn ontslag heeft de werknemer geen aanspraak meer op gewaarborgd loon wegens arbeidsongeschiktheid.

S. t/ N.V. G.

Eiseres trad op 7 januari 1991 als stikster in dienst van verweerster onder arbeidsovereenkomst van onbepaalde tijd.

Op maandag 19 augustus 1991 moest zij na de middag-pauze wegens ongesteldheid het werk verlaten.

Zij beweert dat haar moeder op dinsdag 20 augustus 1991 's morgens de werkgever verwittigde dat zij enkele dagen wegens ziekte afwezig zou zijn.

Woensdag 21 augustus 1991, 's morgens, zou haar moeder een doktersattest opgestuurd hebben.

Bij aangetekend schrijven van 21 augustus 1991 werd eiseres door verweerster als ontslagnemend beschouwd.

Dat schrijven luidt als volgt: «Gezien uw afwezigheid vanaf 19 augustus 1991 om 12 uur, zonder kennisgeving, beschouwen wij u als ontslagnemend, dit volgens artikel 6 van ons arbeidsreglement. Wij houden ons het recht voor een schadevergoeding te eisen, wegens contractbreuk.»

...

Artikel 6, tweede lid, van het arbeidsreglement geldend in de onderneming van verweerster, luidt als volgt: «Elke arbeidsongeschiktheid, zelfs van een daggedeelte, dient verantwoord door een doktersattest, dat binnen twee werkdagen moet worden overgemaakt aan de werkgever; zoniet dan zal de werkman als ontslaggevend worden beschouwd».

Deze bepaling uit het arbeidsreglement is strijdig met de Arbeidsovereenkomstenwet, en alle bepalingen strijdig met die wet zijn nietig voor zover zij ertoe strekken de rechten van de werknemer in te korten of zijn verplichtingen te verzwaren (art. 6 Arbeidsovereenkomstenwet). De wijzen van beëindiging van een arbeidsovereenkomst zijn immers opgesomd in artikel 32 van de Arbeidsovereenkomstenwet.

Eiseres is niet ontslagen wegens een dringende reden, wat mogelijk zou zijn geweest indien zij herhaaldelijk te laat een geneeskundig attest instuurde, wat echter niet het geval was.

Artikel 32, 3°, van de Arbeidsovereenkomstenwet laat voorts toe dat een arbeidsovereenkomst als beëindigd wordt beschouwd door de wil van een partij.

Eiseres heeft nooit de wil geuit om de arbeidsovereenkomst te beëindigen.

Verweerster wist heel goed dat eiseres 's maandags het werk verliet omdat zij «onwel» werd en niet met de bedoeling de arbeidsovereenkomst te beëindigen. Zij betaalde trouwens voor maandag 19 augustus 1991 gewaarborgd dagloon uit.

Zelfs indien eiseres te kort geschoten zou zijn in haar verplichting een geneeskundig getuigschrift over te leggen, zou een dergelijke tekortkoming de arbeidsovereenkomst niet doen beëindigen (Cass., 5 januari 1977, *A.C.*, 1977, 487, met noot; Cass., 14 april 1980, *A.R.*, 1979-80, 1002, *R.W.*, 1980-81, 979, met conclusie; Cass., 21 november 1983, *A.C.*, 1983-84, 330; Cass., 20 maart 1984, *A.C.*, 1983-84, 973; Cass., 13 januari 1986, *A.C.*, 1985-86, 671, *R.W.*, 1986-87, 58; Cass., 27 oktober 1986, *A.C.*, 1986-87, 277, *Soc.Kron.*, 1987, 116).

Derhalve is het verweerster die op onrechtmatige wijze de arbeidsovereenkomst beëindigd heeft, zodat eiseres terecht aanspraak maakt op een opzeggingsvergoeding.

Het door eiseres gevorderde bedrag wordt door verweerster niet betwist.

Wat betreft het gewaarborgd loon

...

Artikel 31, § 2, van de Arbeidsovereenkomstenwet legt aan een werknemer een dubbele verplichting op:

1° de werkgever onmiddellijk op de hoogte te brengen van zijn arbeidsongeschiktheid.

Deze verplichting heeft tot doel de werkgever in de mogelijkheid te stellen om de werking van de onderneming te verzekeren.

Niet-naleving van die verplichting zou met een ontslag wegens een dringende reden bestraft kunnen worden.

Daar dit niet het geval was, hoeft de naleving van die verplichting niet verder onderzocht te worden.

2° desgevraagd een geneeskundig attest op te sturen.

Wordt het attest na de voorgeschreven termijn overgelegd, dan kan aan de werknemer het gewaarborgd loon ontzegd worden.

Bij herhaling kan die nalatigheid aanleiding geven tot een ontslag wegens een dringende reden.

Artikel 6, tweede lid, van het arbeidsreglement eist dat «binnen twee werkdagen een doktersattest (wordt) overgemaakt».

De term «overmaken» komt niet overeen met de wet waarin sprake is van «overleggen». Het woord «overmaken» is trouwens onjuist gebruikt.

De eerste betekenis is verzenden of doen toekomen van geld (bv. geld per overschrijving overmaken). De andere betekenissen (opnieuw maken, meer maken) zijn hier niet dienevend.

Overleggen betekent o.m. en in elk geval in de zin van de wet: ter bestemder plaatse inleveren, laten zien, tonen (zie Van Dale, 4. de betekenis).

Het arbeidsreglement bepaalt ook niet wanneer de termijn van twee werkdagen aanvangt.

Uit het overige van de tekst van artikel 6 (twee werkdagen na einde oorspronkelijke einddatum) en volgens artikel 31, § 2, tweede lid, van de Arbeidsovereenkomstenwet, is het

de tweede werkdag na het begin van de arbeidsongeschiktheid.

Derhalve is de einddatum de woensdag (24 u.) en niet de dinsdag, zoals verweerster stelt.

Daar de onjuiste term «overmaken» die in het arbeidsreglement aangewend wordt, synoniem is van verzenden, naar elders sturen (zie Van Dale), heeft eiseres 's woensdags tijdig een geneeskundig getuigschrift «overgemaakt». Derhalve kan zij in beginsel aanspraak maken op gewaarborgd weekloon.

Zij vordert gewaarborgd weekloon voor 22 uren voor de periode van 19 tot 23 augustus 1991. Het gevorderde bedrag werd door verweerster niet betwist.

Niettemin rijst de vraag of een ontslagen werkster na het ontslag nog gewaarborgd weekloon kan genieten en of cumulatie met opzeggingsvergoeding toegelaten is.

Er bestaan hieromtrent twee standpunten:

a) cumulatie is verboden (zie bv. Arbh. Luik, 29 oktober 1973, *T.S.R.*, 1974, 351; Arbh. Bergen, 2 november 1979, *T.S.R.*, 1980, 282; Arbh. Brussel, 18 april 1986, *R.A.B.*, 1986, 435; Arbrb. Gent, 15 maart 1971, *T.S.R.*, 1971, 107; Clesse, J., *R.C.J.B.*, 1983, 594, nr. 34; Steyaert, J., e.a., *Arbeidsovereenkomst*, A.P.R., Brussel, 1990, nr. 511, blz. 369-370 en nr. 516.2, blz. 373; Van Eeckhoutte, W., *Sociaal compendium 1991*, Antwerpen, 1991, nr. 4597, blz. 819);

b) cumulatie is toegelaten (zie bv. Arbh. Brussel, 21 mei 1975, *J.T.T.*, 1975, 266; Arbh. Brussel, 8 november 1977, *J.T.T.*, 1978, 47; Arbh. Brussel, 25 januari 1978, *J.T.T.*, 1978, 163; Arbrb. Charleroi, 18 maart 1980, *T.S.R.*, 1980, 493; Arbrb. Namen, 16 maart 1981, *Rev.Rég.Dr.*, 1981, 267).

De arbeidsrechtbank valt de eerste zienswijze bij, omdat, zodra de arbeidsovereenkomst beëindigd is, ook de verplichting van de werkgever tot betaling van loon een einde neemt (Cass., 21 juni 1962, *Pas.*, 1962, I, 1197).

Dientengevolge kan eiseres, gelet op het feit dat dinsdag 20 augustus 1991 een carensdag was en zij met ingang van woensdag 21 augustus 1991 ontslagen werd, geen aanspraak maken op gewaarborgd weekloon.

VREDEGERECHT TE WERVIK

27 APRIL 1993

Rechter: mevr. Hoet

Advocaten: mrs. Vandenbraembussche, Lietaer en Van Iseghem

Bezit – Bezitsvordering – Huurder tegen eigenaar – Feitelikheden

Wanneer de stoornis of ontzetting van bezit veroorzaakt is door geweld of feitelikheden, bestaat er geen bezwaar tegen dat aan de huurder de mogelijkheid gelaten wordt om tegen de eigenaar de bezitsvordering in te stellen die voldoet aan de vereisten van art. 1370, eerste lid, 1° en 4°, Ger.W.

De eiser moet bewijzen dat hij de werkelijke detentie van het onroerend goed had en dat de sedert minder dan een jaar gepleegde feitelikheden hem geheel of gedeeltelijk van het genot van het goed beroofd hebben.

C.V. O. t/ N.V. Brouwerij B. en M.

I. De feiten

Dat op 13 juli 1992 de C.V. O. werd opgericht met drie vennoten, nl. de heer Ma., tweede verweerster en de heer Yves M., zoon van tweede verweerster; dat de heer Ma. krachtens art. 18 der statuten als enige bestuurder werd benoemd;

Dat op 10 juli 1992 een handelshuurovereenkomst werd gesloten met eerste verweerster betreffende het café «De Brug» teneinde er een pizzeria in te exploiteren; dat de vennootschap toen in oprichting was;

Dat op 30 september 1992 tweede verweerster en haar zoon besloten uit de vennootschap te treden en daartoe een onderhandse overeenkomst opstelden waarbij de heer Ma. het aandeel van elke vennoot overnam en er zich toe verbond naar rato van 10.000 fr. per maand de door deze vennoten gedane investeringen terug te betalen;

Dat uit stuk 3 van eiseres blijkt dat de huurprijs ad 14.000 fr. per paand betaald werd door eiseres voor de maanden augustus, september, oktober, november en december 1992; dat de huurwaarborg van 42.000 fr. eveneens betaald werd door de eiseres;

Dat de heer Ma. in januari 1993 op reis vertrok en volgens zijn zeggen, wegens de ziekte van zijn moeder, langer wegbleef dan voorzien; dat de huur voor januari 1993 niet werd betaald; dat hij aan zijn kok opdracht gaf om de zaak te openen en deze op 5 februari 1993 geen toegang tot de zaak kreeg;

Dat de heer Ma. bij zijn terugkeer diende vast te stellen dat hij tot zijn pizzeria geen toegang meer verkreeg daar de sloten vervangen waren en de zaak als café geëxploiteerd werd door tweede verweerster;

Dat de raadsman van eiseres op 15 februari 1993 twee aangetekende brieven verstuurd, een naar eerste en een naar tweede verweerster waarbij deze aangemaand werden om uiterlijk tegen woensdag 17 februari 1993 om 14 uur opnieuw in het bezit gesteld te worden van het huurgoed door afgifte van de sleutels op zijn kantoor;

Dat enkel een antwoord hierop werd gegeven door de raadsman van eerste verweerster, waarin deze stelde van «niets» op de hoogte te zijn: de zaak werd verhuurd aan de C.V. O., waarvan tweede verweerster ook deel uitmaakte, en de sleutels werden te gelegener tijd bezorgd aan eiseres (stuk 7 eiseres);

Dat ten slotte op 1 maart 1993 een antwoord werd ontvangen van de raadsman van tweede verweerster die stelde dat eerste verweerster een nieuwe handelshuurovereenkomst met zijn cliënte had gesloten, dat de heer Ma. volgens hem «verdwenen was», de vennootschap van rechtswege ontbonden was door de vereniging van alle aandelen in één hand zodat eerste verweerster «terecht» een nieuw contract sloot met tweede verweerster (stuk 10 eiseres);

Dat eiseres dan ook op 4 en 5 maart 1993 tot dagvaarding overging teneinde op grond van art. 1370 Ger.W. een bezitsvordering, réintegrande in te stellen; dat tevens een provisionele schadevergoeding van 100.000 fr. gevorderd wordt van beide verweersters voor deze bezitsstoornis;

...

II. In rechte

...

Overwegende dat de bezitsvordering niet beschikt over de grond van het recht; dat de réintegrande eerder een politiemaatregel is om de openbare rust te bewaren en eigenrichting tegen te gaan; dat art. 1370 Ger.W. enkel betrekking heeft op de natuur zelf van het onroerend goed, m.a.w. het goed, los van de hoedanigheid van diegene die er een feitelijke macht uitoefent, dat vatbaar dient te zijn voor verjaring;

Dat de réintegrande tevens aan de houder wordt toegerekend omdat er geen bezit overeenkomstig de artt. 2228-2235 B.W. wordt vereist; dat evenmin is vereist dat de eiser minstens één jaar in het bezit is geweest van deze rechten; dat laatstgenoemde twee vereisten (bezit overeenkomstig de artt. 2228-2235 B.W. en één jaar durend bezit) de voorwaarden betreffen van de complainte, de «klachte»;

Dat daarenboven geen enkel bezwaar bestaat om aan de huurder of de pachter de mogelijkheid te laten om de réintegrande uit te oefenen tegen de eigenaar (Vred. Genk, 24 juni 1980, *T.Vred.*, 1981, 102, *Limb.Rechtsl.*, 1980, 129; Vred. Namen, 3 oktober 1986, *Res.Jura Imm.*, 1985, 319); dat een pachter zijn recht niet put uit de pachtovereenkomst: zijn vordering is louter gebaseerd op de materiële detentie die hij over het onroerend goed heeft, ongeacht het al dan niet geoorloofd pachtrecht (Rb. Brugge, 7 april 1976, *T.Not.*, 1982, 179, noot C.D.B.);

Dat de eiser moet bewijzen dat hij de werkelijke detentie had over het onroerend goed (Rb. Brugge, 22 oktober 1986, *R.W.*, 1988-89, 651, *T.P.R.*, «Overzicht rechtspraak zakenrecht 1980-1988»; zie eveneens *Zakenrecht*, boek I, blz. 409 en volgende, «Goederen Bezit en Eigendom», van F. Van Neste, 1990);

Dat hiermee de argumenten van eerste verweerster en van tweede verweerster ontkracht worden;

Dat, wat de specifieke voorwaarde van de réintegrande betreft, namelijk geweld of feitelikheden, verwezen kan worden naar het cassatiearrest van 24 september 1987, waar de advocaat-generaal B. Janssens de Bisthoven stelt dat onder feitelikheden verstaan dient te worden: agressieve daden, gericht op eigenrichting (*J.T.*, 1987, 627, *R.W.*, 1987-88, 814); de feitelikheden dienen de bezitter of houder geheel of gedeeltelijk van het genot van de onroerende zaak of het onroerend recht geheel of gedeeltelijk te beroven; de in de rechtspraak bekende gevallen zijn nergens zo verregaand, duidelijk en stoutmoedig als in het onderhavige geval;

Dat die feitelikheden gepleegd werden door tweede verweerster zagezegd op initiatief en aanraden van eerste verweerster; dat zij haar goede trouw inroept doch, hoewel deze voor de réintegrande niet relevant is, er geen geloofwaardigheid aan kan worden gehecht: men kan niet geloven dat de zaken tussen eerste verweerster en de heer Ma. juridisch correct werden afgehandeld als tweede verweerster politietussenkomst diende te vragen om zich toegang te verschaffen tot de woning;

Dat verder een persoon te goeder trouw na ontvangst van het schrijven van mr. Vandenbraembussche van 15 februari 1993 onmiddellijk plaats ruimt...!

Dat zij zich derhalve in het bezit stelde van het onroerend goed door feitelikheden zodat tegen haar de réintegrande ontvankelijk en gegrond is en de eis zoals geformuleerd in de dagvaarding te haren opzichte dient te worden toegerekend;

Dat, wat eerste verweerster betreft, het zeer duidelijk is dat zij haar hulp en bijstand aan het project heeft verleend, doch haar activiteiten niet als «feitelijkeheden» kunnen worden aangemerkt: zij heeft zich niet het feitelijk bezit toegeëigend zodat de réintegrante tegenover haar als ongegrond dient te worden afgewezen;

Schadeloosstelling

Overwegende dat het duidelijk is dat de handelwijzen van beide verweersters aan eiseres schade hebben berokkend, zij het dat deze op verschillende juridische gronden stoelt;

Dat de handelwijze van eerste verweerster een ernstige inbreuk uitmaakt op de handelshuurovereenkomst welke zij met eiseres afsloot;

Dat de handelwijze van tweede verweerster een fout is welke gelegen is in de gegrondheid van de réintegrante en de feitelijkeheden welke zij pleegde;

Dat hier dus een samenloop bestaat tussen contractuele en buitencontractuele fout welke voor eiseres schade heeft veroorzaakt zodat zij beiden in solidum gehouden zijn tot integrale schadeloosstelling;

Dat eiseres deze schade nog niet integraal kan begroten, doch een provisie vraagt van 100.000 fr. dat op grond van de meegedeelde stukken voorlopig een provisie van 60.000 fr. wordt toegekend;

...

RECHTSPRAAK IN KORT BESTEK

H.v.J., 13 juli 1993

Bevoegdheid en aanleg – Art. 5, punt 1, E.E.X. – Plaats van uitvoering van de contractuele verbintenis – Arbeids-overeenkomst – Arbeid verricht in meerdere landen

Bij arrest van 17 maart 1992, ingekomen bij het Hof op 17 april daaraanvolgend, heeft de Cour d'appel te Chambéry een prejudiciële vraag gesteld over de uitlegging van artikel 5, sub 1, van het Executieverdrag.

Deze vraag is gerezen in het kader van een geding tussen de Engelse vennootschap M. Limited, gevestigd te Londen, en een van haar voormalige werknemers, H.G., een Nederlands onderdaan die woonachtig is te Aix-les-Bains (Frankrijk), in verband met het verbreken van zijn arbeidsovereenkomst door zijn werkgever.

G. heeft zijn voormalige werkgever voor de Conseil de prud-hommes te Aix-les-Bains gedagvaard tot betaling van een vergoeding wegens opzegging en schadevergoeding.

M. bracht de zaak voor de Cour d'appel te Chambéry; zij stelde dat de Franse rechter niet bevoegd is kennis te nemen van het geding op grond dat de plaats van uitvoering van de onderhavige arbeidsovereenkomst niet beperkt was tot Frankrijk en dat M. is gevestigd in het Verenigd Koninkrijk.

Bij arbeidsovereenkomsten moet het begrip plaats van uitvoering van de betrokken verbintenis aldus worden uitgelegd, dat dit voor de toepassing van artikel 5, sub 1, Executieverdrag de plaats is waar de werknemer de facto de met zijn werkgever overeengekomen werkzaamheden verricht.

Wanneer de verrichting van het aan de werknemer opgedragen werk zich uitstrekt over het grondgebied van verschillende verdragsluitende staten, moet worden vastgesteld op welke plaats of vanaf welke plaats de werknemer het hoofddeel van de werkzaamheden die uit de verbintenis met zijn werkgever voortvloeien, verricht.

De nationale rechter is bevoegd tot de vaststelling van deze plaats, waarbij rekening moet worden gehouden met het feit, waarop in het hoofdgeding is gewezen, dat de uitvoering van de aan de werknemer opgedragen taak wordt verricht vanuit een kantoor dat is gelegen in een verdragsluitende staat, waar de werknemer zijn verblijfplaats heeft, van waaruit hij zijn werkzaamheden verricht en waar hij na iedere in verband met zijn werk gemaakte reis terugkeert. Voorts kan de nationale rechter rekening houden met het feit, dat de werknemer op het tijdstip van het voor hem aanhangige geschil zijn werk uitsluitend op het grondgebied van die verdragsluitende staat verrichtte. Bij gebreke aan andere beslissende factoren moet deze plaats voor de toepassing van artikel 5, sub 1, Executieverdrag worden beschouwd als de plaats van uitvoering van de verbintenis die ten grondslag ligt aan een op de arbeidsovereenkomst gevestigde vordering.

Het Hof verklaarde voor recht:

«Artikel 5, punt 1, van het Verdrag van 27 september 1968 betreffende de rechterlijke bevoegdheid en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken moet aldus worden uitgelegd, dat in het geval van een arbeidsovereenkomst waarvan de uitvoering meebrengt dat de werknemer zijn werkzaamheden in meer dan een verdragsluitende staat verricht, de plaats waar de verbintenis is of moet worden uitgevoerd die de overeenkomst karakteriseert, in de zin van deze bepaling, die is waar of van waaruit de werknemer zijn verplichtingen jegens de werkgever hoofdzakelijk vervult.»

(Zaak C-125/92 – M. Ltd t/ G. – Bron: Weekoverzicht van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen)

Hof van Cassatie (3e Kamer), 8 maart 1993

Recht van verdediging – Beslissing steunend op een lastgeving waarop geen van de partijen zich heeft beroepen en waarover zij hun middelen niet hebben kunnen doen gelden – Schending van het algemeen rechtsbeginsel

Het bestreden arrest (Hof Brussel, 19 april 1991) wordt om de volgende redenen vernietigd:

«Overwegende dat de rechter, hoewel hij op de regelmatig bij hem aanhangig gemaakte feiten en zonder het voorwerp noch de oorzaak van de vordering te wijzigen, de rechtsnormen hoort toe te passen krachtens welke hij de vordering zal inwilligen of afwijzen, het recht van verdediging hoort te eerbiedigen;

«Overwegende dat het arrest vaststelt dat de aannemer in zijn hoedanigheid van lasthebber van de eerste verweerder, eiseres met verrichten van de litigieuze studies heeft belast;

«Dat de partijen het bestaan van een lastgeving tussen de eerste verweerder en de aannemer niet hadden aangevoerd; dat het hof van beroep, door eiseres, die beweerde dat er

tussen haar en de eerste verweerder geen contractuele verhouding bestond, niet de gelegenheid te geven het bestaan van een dergelijke lastgeving te betwisten, het recht van verdediging schendt.»

(Voorzitter : de h. Marchal — Rapporteur : de h. Verheyden — Openbaar ministerie : de h. Leclercq — Advocaten : mrs. Simont en De Bruyn — In de zaak : B.V.B.A. B. t/ O.C.M.W. Waver e.a.)

Rb. Brussel (beslagn.), 8 oktober 1991

Dwangsom — Verjaring — Stuiting — Bevel tot betaling

«Het is de rechtsvordering tot nakoming van de verbintenis tot betaling van verbeurde dwangssommen die na verloop van zes maanden verjaart. Deze rechtsvordering wordt erkend in de titel waarin de dwangsom is voorzien, de titel waarop dient te worden gesteund om tot tenuitvoerlegging over te gaan. De uitvoeringsbevoegdheid van een schuldeiser van de dwangsom verjaart eveneens na verloop van zes maanden na het verbeuren van de dwangsom. Behoudens hetgeen is bepaald in artikel 1385octies Ger.W., zijn de algemene regels van stuiting en schorsing toepasselijk, die van de artikelen 2244 e.v. B.W. Het stuitingseffect blijft bestaan gedurende de duur van de uitvoering (De Leval, G. en Van Compernelle, J., «Les problèmes posés par l'exécution de l'astreinte», in *Tien jaar toepassing van de dwangsom*, 1991, 279, nr. 38) te onderscheiden van de schorsing. Is dit ook het geval voor een bevel tot betaling, dat een stuitingsdaad uitmaakt? Is een eenmalig bevel tot betaling voldoende?

«Het antwoord op deze vragen hangt af van het al dan niet beschouwen van een bevel als een eerste daad van tenuitvoerlegging. Stuiting bestaat erin hetzij het recht uit te oefenen, hetzij de erkenning ervan door diegene in wiens voordeel de verjaring loopt. Een bevel tot betaling vereist, in geval van dwangsom, een uitvoerbare titel, krachtens welke het wordt betekend. De schuldeiser van de dwangsom maakt er dus gebruik van in rechte.

«Een bevel tot betaling stuit niet alleen de bevrijdende, maar ook de verkrijgende verjaring (De Page, H., VII, 1072, nrs. 1184-1185) en dit vanaf de verbeurte en niet vanaf de betekening van het bevel.

«Een bevel tot betalen wordt niet noodzakelijk gevolgd door een beslag. Het moet, door de aard zelf ervan, als een eerste daad van tenuitvoerlegging worden beschouwd, anders zou de beslagrechter, als rechter van de tenuitvoerlegging, zelfs onbevoegd zijn om een verzet ertegen te onderzoeken (quod non, Cass., 24 maart 1977, *Pas.*, 1977, 792). Wel zou het bevel niet als dusdanig moeten worden beschouwd als deze uitdrukkelijk enkel als een stuiting van de verjaring wordt betekend.

«Dit is echter in casu niet het geval.

«Een bevel tot betalen moet dan ook als een daad van tenuitvoerlegging worden beschouwd (De Leval, G., *Traité des saisies*, nr. 283, met verwijzing naar de parlementaire voorbereiding, het advies van de Raad van State m.b.t. het Gerechtelijk Wetboek). In casu werd het gedaan in een afzonderlijke akte, na betekening.

«Gelet op het feit dat verzet is ingesteld tegen het bevel, duurt het stuitingseffect tot het einde van de uitvoeringspe-

riode, waarna een nieuwe verjaringstermijn een aanvang neemt (De Leval, G. en Van Compernelle, J., *a.w.*, 283, nr. 41). Immers, de incidenten van tenuitvoerlegging kunnen niet ten nadele van de schuldeiser van de dwangsom komen. «De verbeurde dwangssommen zijn aldus niet verjaard.»

(Beslagrechter : mevr. Cooreman — Advocaten : mrs. De Corte, Van Bunnan en Simoen — In de zaak : N.V. G. t/ N.V. V.)

NOOT — *De verjaring van de dwangsom*

1. Een dwangsom *verjaart* door verloop van zes maanden na de dag waarop zij verbeurd is (art. 1385octies Ger.W.). De ratio legis is duidelijk : de verbeurte van astronomisch hoge bedragen vermijden (Ballon, G.L., «De verjaring van de dwangsom», *T.B.H.*, 1988, 4, nr. 1).

2. Uit de parlementaire voorbereiding blijkt dat de verjaring van de dwangsom kan worden gestuit of geschorst volgens de algemene internrechtelijke regels die in elk van de Beneluxlanden gelden : voor België betreft het de stuitingsgronden opgesomd in de artt. 2223 en 2248 B.W. en de schorsingsgronden vermeld in de artt. 2251 en 2248 B.W. (Ballon, G.L., *a.w.*, *T.B.H.*, 1988, 8, nr. 8). Weliswaar voorziet art. 1385octies Ger.W. nog in bijzondere schorsingsgronden voor de dwangsom.

3. Overeenkomstig art. 2244 B.W. wordt een *burgerlijke stuiting* gevormd door een dagvaarding voor het gerecht, een bevel tot betaling of een beslag, betekend aan hem die men wil beletten de verjaring te verkrijgen. Hierna wordt alleen aandacht besteed aan het bevel tot betaling als oorzaak die de verjaring stuit.

4. Onder een *bevel tot betaling* verstaat men de akte waarbij een gerechtsdeurwaarder krachtens een uitvoerbare titel (uitvoerbaar vonnis of notariële akte) (waarvan hij al dan niet tegelijkertijd een afschrift afgeeft) de schuldenaar bij exploit aanmaant de daarin opgenomen verbintenis uit te voeren, onder bedreiging dat, in geval van weigering, de openbare macht tegen hem zal worden gebruikt en beslag zal worden gelegd op zijn goederen (zie voor een soortgelijke definitie : Van Oevelen, A., «Algemeen overzicht van de bevrijdende verjaring en de vervaltermijnen in het Belgisch privaatrecht», *T.P.R.*, 1987, (1755), 1811, nr. 49).

5. Dat voormeld bevel tot betaling de verjaring (van de dwangsom) stuit, wordt als dusdanig niet betwist. Over het ogenblik waarop de *nieuwe verjaringstermijn* begint te lopen, zijn de meningen echter zeer verdeeld.

Enerzijds wordt gesteld dat, wanneer de verjaring wordt gestuit door een bevel, de nieuwe verjaring 's anderdaags kan beginnen te lopen (Van Oevelen, A., *a.w.*, *T.P.R.*, 1987, 1816, nr. 54; zie tevens Dekkers, R., *Handboek Burgerlijk Recht*, I, 1972, 822, nr. 1556).

Voormeld standpunt werd reeds toegepast inzake de verjaring van een dwangsom (Beslagn. Charleroi, 30 juni 1987, in *Tien jaar toepassing van de dwangsom*, 1991, 299; Beslagn. Charleroi, 12 juni 1989, in *a.w.*, 332) en heeft tot gevolg dat het regelmatig herhalen van het bevel nodig kan zijn gelet op de korte verjaringstermijn (Ballon, G.L., *a.w.*, *T.B.H.*, 1988, 10, nr. 12).

Anderzijds wordt geponeerd dat, zoals bij een beslag, de nieuwe verjaring na de betekening van een bevel tot betaling pas begint te lopen na de laatste proceshandeling in het

raam van de executie van de uitvoerbare titel (De Leval, G., *Traité des saisies*, 1988, 400, nr. 214, en 602, nr. 284; «Aspects actuels du droit des saisies», *J.T.*, 1980, 631, nr. 29).

Ook dit standpunt werd reeds toegepast inzake dwangsom. Een regelmatige herhaling van het bevel is geenszins vereist, daar de stuiting van de verjaring effect sorteert tijdens de hele duurtijd van de executie (De Leval, G. en Van Compennolle, J., «Les problèmes posés par l'exécution de l'astreinte», in *Tien jaar toepassing van de dwangsom*, 1991, 279, nr. 38).

6. Laatstgenoemd standpunt verdient de voorkeur. Men mag immers niet uit het oog verliezen dat het bevel tot betaling een *conditio sine qua non* is inzake de executie van een uitvoerbare titel. Aan elke uitvoerend beslag (op roerend of onroerend goed) moet een bevel aan de schuldenaar vooraf gaan (zie artt. 1497, 1499 en 1564 Ger.W.). Het bevel is met name de *eerste daad van de tenuitvoerlegging*. Niet alleen G. de Leval (zie *Traité des saisies*, 601, nr. 283; *La saisie immobilière*, in *Rép.Not.*, 1991, 149, nr. 242), maar ook andere auteurs zijn deze mening toegedaan (Dirix, E. en Broeckx, K., «Overzicht van rechtspraak. Beslagrecht 1970-1990», *T.P.R.*, 1991, 173, nr. 177 en *Beslag*, in *A.P.R.*, 1992, 284, nr. 531; Ledoux, J.-L., *Les saisies*, 1984, 43, nr. 99, en *Les saisies*, 1989, 63, nr. 115; Van Compennolle, J., «Examen de jurisprudence (1972-1986), Droit judiciaire privé. Saisies conservatoires et voies d'exécution», *R.C.J.B.*, 1987, 462, nr. 55; Van Herreweghe, V., *Beslagzakboekje*, nr. 217). Dit standpunt vindt trouwens steun in de parlementaire voorbereiding van het Gerechtelijk Wetboek (zie daarover De Leval, G., «La saisie-exécution mobilière», *T.P.R.*, 1980, 310-311) en werd impliciet goedgekeurd door het Hof van Cassatie in zijn arrest van 24 maart 1977 (*Arr.Cass.*, 1977, 802, *Pas.*, 1977, I, 792, *R.W.*, 1977-78, 383): de beoordeling van de geldigheid van een bevel tot betaling behoort met name tot de materiële bevoegdheid van de beslagrechter; het betreft immers een «middel van tenuitvoerlegging» (zie in die zin onder meer *Beslagr. Brussel*, 22 april 1971, *Pas.*, 1971, III, 46; *Brussel*, 25 mei 1989, *J.L.M.B.*, 1989, 1287).

7. Een duidelijke minderheid in rechtspraak en rechtsleer blijft inzake het bevel tot betaling het karakter van eerste daad van tenuitvoerlegging ontkennen (Ballon, G., a.w., *T.B.H.*, 1988, 10, nr. 12; Engels, C., *Het uitvoerend beslag op onroerend goed*, 1981, 138, nrs. 181-182; *Beslagr. Brugge*, 10 mei 1988, *J.T.*, 1989, 312). Op te merken valt dat in deze minderheidsopvatting telkenmale steun wordt gezocht in rechtsleer en rechtspraak dagtekenend van voor de inwerkingtreding van het Gerechtelijk Wetboek. De duidelijke wetsbepalingen in dit wetboek worden volkomen genegeerd (zie namelijk de artt. 1497, 1499 en 1564 Ger.W.).

8. De Beslagrechter te Brussel heeft bijgevolg terecht in de geannoteerde beschikking onderstreept dat het bevel tot betaling een eerste daad van tenuitvoerlegging is, zodat het stuitingseffect blijft gelden tijdens de hele duur van de tenuitvoerlegging van het vonnis dat tot betaling van een dwangsom heeft veroordeeld (met inbegrip, in voorkomend geval, van een rechtspleging inzake zwaarigheden bij de beslagrechter) (De Leval, G. en Van Compennolle, J., a.w., in *Tien jaar toepassing van de dwangsom*, 1991, 283, nr. 41). Er is derhalve geen enkele behoefte aan een herhaald bevel met het oog op de stuiting van de korte verjaringstermijn.

Jean Laenens

KANTTEKENINGEN

Terminologie op het hoogste vlak of De naam van de organen van het gezag

«Kom aan, laat Ons nedervaren, en laat Ons hunne spraak aldaar verwarren, opdat een iegelijk de spraak zijns naasten niet hore» (Genesis 11,7).

«Niemand weet, niemand weet dat ik Repelsteeltje heet!» (volksprookje)

1. De nieuwe termen in de Grondwet

In kranteberichten wordt wel eens geïroniseerd over het aantal regeringen en ministers die ons kleine land nu zou rijk zijn. De vraag is of dat allemaal met de werkelijkheid strookt en of de terminologie die met betrekking tot de organen van het staatsbestuur en de daarmee verbonden functies wordt gebruikt, wel de juiste is. Henry de Montherlant heeft eens geschreven «Chacun de nous, sans être un homme public, a pu constater qu'un fait qui le concerne, ou dont il a été le témoin, rapporté dans un journal, l'est presque toujours sous une forme inexacte, et parfois violemment contraire à la réalité»¹.

Voorzichtigheid is dus met zulke kranteberichten wel geboden en de bron die voor het antwoord op die vraag geraadpleegd moet worden, is de basistekst, de Grondwet. Deze roept immers, als oprichtingsakte van de staat, de organen in het leven en bepaalt tevens de benamingen ervan. Het staat daarbij wel vast dat die benamingen onveranderd gebruikt moeten worden door een ieder die over die organen van de macht en die functies of ambten spreekt of schrijft, en dat aan het gebruik van zodanige benamingen gevolgen verbonden kunnen zijn, bv. op het stuk van aanzien en eventueel bezoldiging als het personen betreft. Om misbruik op dat gebied en ongerechtvaardigde aanspraken tegen te gaan, hebben de stellers van ons Strafwetboek immers in hoofdstuk VI onder het opschrift «Aanmatiging van ambten, van titels of van een naam», de regel van artikel 227bis, § 1, opgenomen.

Het lijkt nuttig, ter verheldering van het gestelde probleem en om de wettelijke terminologie te vinden, de desbetreffende teksten van de Grondwet nader te onderzoeken, zoals ze te vinden zijn in de jongste versie die na de recente wijzigingen is afgedrukt in het stuk nr. 995/1-92/93 van de Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers (gewone zitting 1992-93, 10 mei 1993) onder het opschrift «GRONDWET tekst bevattende de nieuwe bepalingen gepubliceerd in het Belgisch Staatsblad van 8 mei 1993, opgesteld met het oog op de officiële coördinatie bepaald bij artikel 132 (nieuw) van de Grondwet»².

Artikel 59bis, § 1, eerste lid, richt de gemeenschapsraden en de ermee samengaande executieven op: «Er is een Raad en een Executieve van de Vlaamse gemeenschap en een Raad en een Executieve van de Franse gemeenschap, waarvan de samenstelling en de werking door de wet worden bepaald...». In de §§ 2 en 2bis is telkens sprake van «de gemeenschapsraden».

Artikel 59ter, § 1, eerste lid, luidt voorts: «Er is een Raad en een Executieve van de Duitstalige gemeenschap...».

Als we de artt. 59bis en 59ter in hun onderlinge samenhang lezen zien we dat er voor de drie gemeenschappen, de Vlaamse, de Franse en de Duitstalige, telkens een Raad en een Executieve bestaan. Dat was althans de toestand voor de laatste wijzigingen van de Grondwet, goedgekeurd in 1993.

In de nieuwe afdeling IV, met als opschrift «De Gemeenschaps- en Gewestraden en hun Regering», luidt artikel 59quater, § 1, eerste lid: «Onverminderd artikel 59bis, § 1, tweede lid, omvatten de gewestelijke organen bedoeld in artikel 107quater, voor elk gewest, een Raad

¹ *Service inutile*, Parijs, Bernard Grasset, 1936, p. 223.

² Op die tekst zijn de meeste «errata» opgenomen in het Staatsblad van 20 augustus 1993 niet van toepassing.

en een Regering»³. Zo is er in artikel 59quater, §§ 6 en 7, tweemaal sprake van «een Gewest- of een Gemeenschapsraad (un conseil régional ou un conseil de communauté -ein Regional- oder Gemeinschaftsrat)»

Er zijn dus voor de gewesten (volgens art. 107quater «het Vlaamse gewest, het Waalse gewest en het Brusselse gewest») raden en regeringen, maar, als we het hiervoor vermelde opschrift van afdeling IV juist lezen («De gemeenschaps- en gewestraden en hun regering»), zijn er voor de gemeenschapsraden ook regeringen en zijn de executieven van artikel 59bis, § 1, § 1, eerste lid, eigenlijk regeringen, wat lijkt te worden bevestigd door artikel 59quater, § 4, waar sprake is van «de gemeenschapsraden en -regeringen bedoeld in artikel 59bis, eerste lid en de Gewestraden en -regeringen, bedoeld in artikel 107quater...» In art. 59bis, § 1, tweede lid, is evenwel nog sprake van executieve en die regel blijft «onverminderd» gelden, zo zegt althans art. 59quater, § 1, eerste lid.

In artikel 59bis, gelezen in verbinding met art. 59quater, §§ 6 en 7, doen de termen «gemeenschapsraad», gemeenschapsregering, «gewestraad» en «gewestregering» hun intrede.

Tot hertoe hebben wij dus gemeenschapsraden (*Conseils de Communauté - Gemeinschaftsräte*). Daarbij hoort telkens een *Exécutif* (*exécutif - Exekutive*) (volgens art. 59bis, of, ingevolge art. 59quater een regering (*gouvernement - Regierung*). Quid⁴? Daarnaast hebben wij volgens art. 59quater, § 1, gewestraden (*conseils de communauté - Regionalräte*), met telkens een regering (*gouvernement - Regierung*).

Wij kennen nu de termen *gemeenschap* en *gewest*, *gemeenschapsraad* en *gewestraad*, alsmede *gemeenschapsregering* en *gewestregering*.

2. Wie is er minister ?

Goed, maar hoe staat het nu met het personeel en hoe heten bv. de leden van die zogenaamde regeringen ? Minister ? Allicht niet. De Grondwet kent immers maar een soort minister, die van afdeling II «De ministers». Daarmee zijn blijkbaar alleen de ministers van de nationale (federale ?) regering bedoeld, de ministers die, overeenkomstig art. 65, eerste lid, door de Koning worden benoemd en ontslagen⁵ en die, overeenkomstig de artt. 63 en 64 verantwoordelijk zijn voor de akten van de Koning en, overeenkomstig art. 88, eerste lid, verantwoordelijk zijn tegenover de Kamer van Volksvertegenwoordigers. De andere regeerders of leden van regeringen, gemeenschaps- of gewestelijke, dragen officieel niet de naam van minister. Wel worden zij in de Grondwet genoemd en dan blijkt duidelijk het onderscheid tussen de termen «minister» en «lid van een gemeenschaps- of gewestregering», zie de artikelen 91 en 95 die eveneens behoren tot de recentste wijzigingen in het B.S. van 8 mei 1993⁶.

³ Art. 107quater, tweede lid : «De wet draagt aan de gewestelijke organen welke zij opricht en welke samengesteld zijn uit verkozen mandatarissen de bevoegdheid op om de aangelegenheden te regelen welke zij aanduidt met uitsluiting van die bedoeld in de artikelen 23 en 59bis en dit binnen de omschrijving en op de wijze die zij bepaalt.»

⁴ Aangezien afdeling IV van latere datum is (wet van 5 mei 1993, B.S., 8 mei 1993) dan de invoering van het stelsel van de raden en executieven, kunnen wij aannemen dat het gebruik van de term «regering» overeenstemt met de laatste bedoeling van de wetgever, die wellicht de vroegere benaming uit het oog verloren had, wat alweer de kwaliteit van onze wetgeving niet bevordert.

⁵ Zulke ministers waren er in de executieven wel, volgens de bepalingen van het koninklijk besluit van 6 juli 1979 houdende voorlopige organisatie van de executieven van de Gemeenschappen en van de Gewesten (B.S., 10 juli 1979). Volgens die regeling waren die executieven ministeriële comités, zie art. 1, § 1 : «Er zijn in de schoot van de Regering : 1° een Ministerieel Comité voor de Nederlandse Gemeenschap en het Vlaamse Gewest, hierna 'executieve van de Nederlandse Gemeenschap en het Vlaamse Gewest' genoemd, samengesteld uit drie ministers en drie staatssecretarissen...».

In het 2° en het 3° worden nog twee andere ministeriële comités -Executieven ingesteld, respectievelijk voor het Waalse Gewest en voor het Brusselse Gewest, met een soortgelijke samenstelling, die overeenkomstig § 2 hun samenwerking organiseren.

⁶ Art. 91 luidt als volgt : «De Koning kan aan een door het Hof van Cassatie veroordeelde minister of een door het Hof van Cassatie veroordeeld lid van een Gemeenschaps- of Gewestregering geen genade verlenen dan...», en art. 59, tweede lid : «Dit Hof (van Cassatie) treedt niet in de beoordeling van de zaken zelf, behalve bij het berechten van de ministers en de leden van de Gemeenschaps- en de Gewestregeringen.» De gecursiveerde woorden zijn een uitdrukkelijke wijziging van 5 mei 1993 (B.S., van 8 mei 1993, blz. 10544).

Hoe moeten wij dan bv. spreken over een heer of dame die lid is van een gemeenschaps- of een gewestregering en bevoegd is voor een aangelegenheid, bv. de materie X ?

Als wij het binnen de context van de Gemeenschap of het Gewest over die personen hebben, kunnen wij gewagen van «de heer of mevrouw N, lid van de regering, bevoegd voor (of belast met) X», of kortweg spreken over de heer N of mevrouw N, als reeds uit wat voorafgaat, is gebleken wat de bevoegdheid van betrokkene is. Spreken wij buiten dat kader of ex abrupto, dan kunnen wij het hebben over de heer N, of mevrouw N, lid van de (Vlaamse, Waalse of Brusselse) gewestregering⁷ of de (Vlaamse, Franse of Duitstalige) gemeenschapsregering, bevoegd voor (of belast met) X, dan wel over «het lid van de... enz.» Het lijkt wel iets omslachtig, maar het is wel precies.

Daartegenover hebben wij het overeenkomstig afdeling II normaal over «de minister van...» als wij de leden van de federale regering bedoelen. Dan kunnen wij ook de eerste minister vermelden, welke term wij nu vinden in artikel 65, derde lid, waar gehandeld wordt over de taalpariteit in de ministerraad, en in artikel 86bis, waar het gaat over de procedure van de aangenomen motie van wantrouwen, of de verworpen motie van vertrouwen, gepaard met de voordracht aan de Koning van een opvolger voor benoeming tot eerste minister. Voor het overige vinden wij in de Grondwet in verband met de gewest- of gemeenschapsregeringen geen verwijzing naar een eerste minister (term naar Frans of Engels voorbeeld) en evenmin naar een minister-president (zoals de eerste minister in Nederland wordt genoemd⁸); wel kunnen wij in verband met de gemeenschaps- of gewestregeringen spreken van een voorzitter (of president) van de regering of een regeringsvoorzitter of -president, zoals dat in het Frans te lezen staat in het Staatsblad van 20 augustus 1993, blz. 18409, waar een besluit van de Waalse gewestregering betreffende ambtenarenzaken is ondertekend door «Le Président du Gouvernement, chargé de l'Economie, des P.M.E. et des relations extérieures», maar ook, en mij dunkt ten onrechte, door «Le ministre des Affaires intérieures, chargé des pouvoirs locaux, de l'Administration et des travaux subsidés», hoewel daar, overeenkomstig het gebruik in de Grondwet (afdeling II en de artt. 91 en 95) beter had gestaan : «Le membre du Gouvernement, chargé etc.»

Om nu terug te komen op de kranteberichten waarvan sprake was in de inleiding. Er zijn thans in België ministers ; ten hoogste vijftien ; art. 65, tweede lid, bepaalt immers dat de ministerraad (uiteraard op federaal niveau) ten hoogste vijftien leden telt. Van een minister-president is geen sprake. Er zijn weliswaar strikt genomen zeven regeringen : de federale regering, de drie gewestregeringen (Vlaams⁹, Waals en Brussels gewest) en de drie gemeenschapsregeringen (Vlaamse, Waalse en Duitstalige gemeenschap) waarvan de samenstelling (wellicht is daarmee ook het aantal leden bedoeld) en de werking bepaald wordt door de wet (zie de artt. 59bis, § 1, en 59quater, § 4).

Dat is alles en het lijkt duidelijk, op voorwaarde dat de terminologie juist wordt gebruikt zoals die in de Grondwet is vastgesteld, en men niet zegt wat men het liefst hoort of laat horen, maar zorgvuldig de termen van de wet in acht neemt en «het kind» bij zijn (echte) naam noemt ; anders kan verwarring en, wie weet, gevaar van de schijn van ambtsaanmatiging het gevolg zijn.

J. Leliard

⁷ Wat het gebruik van de term Vlaamse Gewestregering betreft, moet rekening worden gehouden met de omstandigheid dat in verband hiermee toepassing is gemaakt van art. 59bis, § 1, tweede lid, overeenkomstig welke tekst de raden van de Vlaamse en de Franse gemeenschap en hun executieve de bevoegdheden kunnen uitoefenen «van respectievelijk het Vlaamse en het Waalse gewest, onder de voorwaarden en op de wijze die de wet bepaalt». Dat betekent dat er voor de Vlaamse Gemeenschap en het Vlaamse Gewest maar één regering overblijft, de Gemeenschapsregering, die beide bevoegdheden uitoefent.

⁸ Zie Fockema Andreae's *Rechtsgeleerd Handwoordenboek* op dat woord.

⁹ Zie noot 7 hiervoor.

BOEKEN

V.O.R. (red.), **Onderwijsrecht** 8, Zwolle, Tjeenk Willink, 1991, 85 pp.

Dit deel uit de Serie «Onderwijsrecht» bevat de, na bespreking aangepaste, gezamenlijke preadviezen uitgebracht ten behoeve van de jaarvergadering van de Nederlandse Vereniging voor Onderwijsrecht. Onderwerp van discussie van deze bijeenkomst was een aanzet tot vergelijkend onderzoek naar het *constitutionele onderwijsrecht* in België en Nederland enerzijds én het *onderwijsbestel* in Nederland en het Verenigd Koninkrijk anderzijds. Het deeltje besluit met een kort verslag over het onderwijs in een multiculturele samenleving.

De tekst van het eerste opstel is van de hand van prof. dr. R. Verstege aan Belgische en mr. H. Hermans aan Nederlandse zijde. Niettegenstaande zowel artikel 17 van de Belgische als artikel 23 van de Nederlandse Grondwet hun historisch-materiële rechtsbron in artikel 226 van de Fundamentele Wet van 1816 terugvinden, moet een vergelijking allerminst een sinecure zijn geweest. R. Verstege drukt dit zelf nog het beste als volgt uit: «Het artikel zet zich duidelijk af tegen de voorgeschiedenis, tegen Jozef II, Keizer Napoleon die met zijn staatsmonopolie in het onderwijs iedereen in België dwars zat en Willem I, die in de Belgische ogen niet veel beter was. Daardoor is bij het opstellen van de nieuwe grondwet het Nederlandse grondwetsartikel als een schietschijf gebruikt» (Verstege, R., p. 8). Erkennen onze noorderburen sinds hun eerste schoolstrijd (vgl. de grondwetsherziening van 1848, Hermans, H., p. 13) eveneens de klassieke vrijheid van onderwijs, tot vandaag handhaaft de Nederlandse Grondwet evenzeer het principe dat het (openbaar en bijzonder) onderwijs «tot de aanhoudende zorg van de Regering behoort».

Ondanks alles kenmerkt de historische ontwikkeling na 1830 van de onderwijswetgeving in beide landen zich door een opvallende gelijkenis: via een tweefasige schoolstrijd van absolute vrijheid naar gelijkberechtiging. Zowel in België als in Nederland draait de schoolstrijd in de tweede helft van de XIXe eeuw rond de eis tot subsidiëring door de (lokale) overheid van het vrij (bijzonder) onderwijs. In de loop van de XXe eeuw daarentegen stond de volledige financiële gelijkstelling (voor Nederland gerealiseerd met de grondwetsherziening van 1917, voor België met de Schoolpactwet van 28 mei 1959) centraal.

Toch zijn beide preadviseurs erin geslaagd een coherent en lezenswaardig stuk te realiseren. De vergelijking van beide grondwetsartikelen verloopt in grote lijnen volgens de structuur van artikel 17. Na een korte analyse van de wederzijdse invulling van de vrijheid van onderwijs (i.e. oprichting, inrichting en richting, de mogelijkheid tot incriminatie van onderwijsmisdrijven, de beperkingen op de overheidsinmenging,...) wordt dieper ingegaan op het recht op onderwijs (in samenhang met artikel 2 van het Eerste Additioneel Protocol). Anders dan in België, waar de recente grondwetsherziening ten gevolge van de uitbreiding van de toetsingsbevoegdheid van het Arbitragehof, de positie van de formele decreetgever versterkt heeft, kent men in Nederland sinds een twintigtal jaar een verscherpte discussie omtrent de mogelijke overdracht van regelgeven- de bevoegdheid aan lagere overheden. Deze discussie is evenwel in een doodlopende steeg terechtgekomen, veeleer dan dat men kan stellen dat de kwestie voldoende is uitgediept. «Of om in schaaktermen te blijven: de patstelling is geconverteerd in een vrij onbenullig (herders)mat» (Hermans, H., p. 23).

Alles bij elkaar geeft het preadvies een zeer goed beeld van de verschillpunten, maar bovenal van de talrijke gelijkenissen die het constitutioneel onderwijsbestel in België en Nederland kenmerken. In de veelvuldige wetswijzigingen speelden steeds dezelfde strijdpunten, terwijl de naoorlogse internationalisering sowieso tot een grotere convergentie moest leiden. De actualiteitswaarde van het preadvies kan echter snel vergaan. De dynamiek van het onderwijsrecht in ons land is, mede onder invloed van het Arbitragehof, niet te onderschatten en zal het grondwetsartikel ongetwijfeld nieuwe dimensies geven waarvan de Vlaamse preadviseur tijdens zijn studie onmogelijk kennis kon hebben.

Voor het tweede preadvies tekenden prof. dr. M. Cohen en R.G. Lee. Aan de hand van de briefwisseling tussen beide auteurs krijgt

de «continentale» lezer een uitzonderlijk boeiende introductie in het voor velen onder ons minder goed bekende Angelsaksische schoolmodel. Uitgangspunt van de vergelijking van de onderwijsstructuren was artikel 2 van het eerste E.V.R.M.-Protocol. We ont-houden uit het verslag vooral dat de Britse overheid bij dit artikel een voorbehoud heeft gemaakt, dat het haar mogelijk maakt «to in-sist on limited compliance with the provisions of Article 2, as a re-sult» (Lee, R., p. 41). De correspondenten gaan vervolgens dieper in op de eigenlijke onderwijsstructuren, de financiering, de rol en de plaats van de gedecentraliseerde besturen, het overheids- en rechterlijk toezicht. Aan Engelse kant kan, zeker in het licht van het verdragsartikel, het omstreden probleem van de lijfstraffen (cf. E.H.R.M., Campbell, 25 februari 1982, *Publ. Cour*, Serie A, Vol. 48; recent ook nog E.H.R.M., Y., 15-17 november 1992, *J.D.J.*, 1993, nr. 121, pp. 34-35) niet onbesproken blijven.

Uitermate actueel en interessant is ten slotte de bijdrage van prof. dr. A. Postma omtrent het onderwijs(recht) in een multicultu-rele samenleving. Daarbij staan vragen centraal als de rechten van de etnische minderheden t.a.v. het onderwijs, segregatie of integratie of nog de problematiek rond zwarte en witte scholen, en de – zij het niet onbeperkte – eerbiediging van de godsdienstige overtuigingen van minderheden in onderwijsverband «waarbij de ouder die zijn dochter met een beroep op de islam niet naar school laat gaan, voor dit gedrag bij de Nederlandse autoriteiten geen genade zal vinden» (Postma, A., p. 76). Dat de vraag naar specifieke initiatieven op het stuk van allochtonen (onderwijs) onbehandeld blijft, is onbegrijpelijk, zelfs in een niet uitvoerig verslag.

Voor de doorgewinterde onderwijsjurist betekent het boekje weinig nieuws onder de zon, terwijl de sterk academische uiteenzettingen de praktijkjurist misschien niet volledig zullen kunnen bekoren. Niettemin is dit deel uit de serie een aanrader en biedt het een ideale initiatie voor al die voor het eerst met het (constitutioneel) onderwijsrecht in contact komt.

Ludo Veny
V.U.B.

G.A. VAN DER VEEN, **Bodemsanering en kostenverhaal**, Zwolle, W.E.J. Tjeenk Willink, 1992, 161 pp.

Dit boek is opgehouwd uit drie delen. Twee daarvan geven een schematisch overzicht van de regelingen i.v.m. bodemverontreiniging en de aansprakelijkheid daarvoor naar Nederlands en Duits recht. In een derde deel maakt de auteur een thematische vergelijking van beide rechtstelsels.

De delen «Nederland» en «Duitsland» zijn systematisch ingedeeld. In een eerste hoofdstuk wordt een overzicht gegeven van de bodemsanering. Naast de verklaring van een aantal begrippen wordt de nadruk gelegd op de verplichting om mee te werken bij onderzoek en sanering. Het aantal gevallen van bodemverontreiniging in Nederland wordt op 110.000 geschat. Ook in Duitsland vormt dit een serieus probleem. De kosten die aan de sanering van deze «black points» verbonden zijn, kunnen astronomisch hoog oplopen.

In hoofdstuk twee staat het toepasselijke recht centraal. In Nederland voert de Staat procedures om de kosten van de saneringen zoveel mogelijk te verhalen op de vervuilers. Deze procedures worden gevoerd op grond van het civielrechtelijke aansprakelijkheid-srecht, art. 21 van de Interimwet Bodemsanering of andere milieu-wetgeving (afvalstoffenwet, hinderwet, ...) of op grond van andere publiekrechtelijke oplossingen. In Duitsland worden gevallen van bodemverontreiniging aan het administratiefrechtelijke algemene politie- en orderingsrecht overgelaten voor zover bevoegdheden uit de milieuwetgeving geen toepassing kunnen vinden.

In het centrale hoofdstuk drie wordt onderzocht wie aansprakelijk gesteld kan worden voor bodemverontreiniging. Hierbij komen een aantal klassieke problemen aan de orde, zoals de vraag wat de overheid aan de bodemverontreiniging moet doen, wat de causale verbanden zijn en de hoedanigheid van de aan te spreken persoon. In beide gevallen poogt men de saneringsmaatregelen op te dragen aan de aansprakelijke of op hem te verhalen.

De vraag welke mogelijkheden de Nederlandse en de Duitse overheid hebben om de saneringskosten te verhalen op meerdere aansprakelijken of hen aan te schrijven tot bodemsanering op eigen kosten, wordt beantwoord in hoofdstuk vier. Hier blijkt een duide-

lijk onderscheid tussen het Nederlandse systeem, dat aansluit bij een civielrechtelijk begrippenstelsel, en het Duitse systeem, dat uitgaat van het administratief recht. Opmerkelijk in dit verband is het Nederlands wetsvoorstel 21556, dat de aansprakelijkheid voor bodemverontreiniging verregaand poogt uit te breiden. Hierdoor zouden betrokkenen reeds voor de sanering d.m.v. een saneringsbevel aansprakelijk gesteld kunnen worden.

In het derde deel komen significante verschillen tot uiting in de Nederlandse en Duitse aansprakelijkheidsregelen voor bodemverontreiniging. Hier wordt een thematische vergelijking gemaakt, waarbij per thema verwijzingen naar de eerste twee delen gegeven worden. Thema's zijn onder andere de aansprakelijkheid voor onschuldig geachte bodemverontreiniging en de betrokkenheid van de overheid daarbij, de aansprakelijkheid van de grondeigenaar die de vervuiling niet heeft veroorzaakt en de aansprakelijkheid bij diverse veroorzakers en hun onderlinge verhouding.

De registers die aan het eind van het boek zijn opgenomen (een trefwoordenlijst, een bibliografie en een jurisprudentieregister) vormen een nuttig instrument voor elkeen die zich met milieurecht bezig houdt.

Deze publikatie werd terecht op 16 oktober 1992 bekroond met Kluwer's Post Scriptum.

Tom De Saegher
Wetenschappelijk medewerker
Universiteit Gent

Civil Jurisdiction and Judgments in Europe, Court of Justice of the European Communities, London, Butterworths, 1992, 402 pp.

In maart 1991 opende het Hof van Justitie te Luxemburg zijn deuren voor een schare van eminente academici, rechters en advocaten, die vanuit de verschillende lidstaten zowel van de Europese Economische Gemeenschap als van de Vrijhandelsassociatie uitgenodigd werden voor een seminarie gewijd aan de «interpretatie van het Verdrag van Brussel betreffende de rechterlijke bevoegdheid en de tenuitvoerlegging van beslissingen door het Hof van Justitie, beschouwd in het licht van de Europese gerechtelijke ruimte». Het E.E.X.-Verdrag werd gekozen als thema van de bijeenkomst daar een rechtstreekse uitwisseling van de verschillende standpunten omtrent bepaalde twistpunten kan bijdragen tot de doelmatige en uniforme toepassing van het verdrag en wegens de praktische betekenis van de arresten van het Hof in dit domein.

Het besproken boek bevat de verslagen en papers die door diverse specialisten werden voorgebracht. Daarin wordt aandacht besteed aan vijf gevoelige onderdelen van de toepassing van het verdrag: (1) de taak van het Hof van Justitie en het systeem van het Verdrag van Brussel; (2) de bijzondere bevoegdheid onder artikel 5 van het verdrag (meer bepaald inzake contractuele aangelegenheden, onrechtmatige daad, en verrichtingen van een filiaal of agentschap); (3) bevoegdheidsovereenkomsten; (4) bijzondere problemen inzake aanhangigheid en de erkenning van vreemde vonnissen; (5) de ontwikkeling van de verdragen in het kader van de Europese Gerechtelijke Ruimte. Voor elk onderdeel wordt eerst een «binnenhuis»-verslaggever aan het woord gelaten, wiens bevindingen vervolgens kritisch worden geanalyseerd en becommentarieerd door de uitgenodigde rapporteurs. De lectuur van deze verslagen en antwoordrapporten is uitermate interessant. Niet alleen wordt een overzicht gegeven van vijftien jaar interpretatie van het Verdrag van Brussel door het Hof van Justitie in de voornoemde gebieden, bovendien bevatten de verslagen de persoonlijke standpunten en kritische commentaar omtrent het verdrag, de jurisprudentie van het Hof, en het parallelverdrag van Lugano. De auteurs laten niet na nieuwe voorstellen te formuleren en de weerslag te onderzoeken op het Verdrag van Brussel van de inwerkingtreding van internationale verdragen, zoals het Verdrag van Rome van 1980.

M. Darmon, advocaat-generaal bij het Hof van Justitie, opende de bijeenkomst met een verslag over de taak van het Hof van Justitie en het systeem van het Verdrag van Brussel. Daarin wordt herinnerd aan de basisbeginselen en doelstelling van het verdrag, de toepasselijke interpretatieregels en de leidinggevende rol van het Hof in de verheldering van het verdrag. Beklemd wordt dat de re-

cente internationale verdragen ongetwijfeld een invloed zullen laten gelden op de praktijk van het Hof.

Prof. F. Capotorti (Rome) wijst vervolgens op een aantal verschillen tussen de interpretatieregels voor het E.E.G.-Verdrag enerzijds en het E.E.X.-Verdrag anderzijds. Hij stelt vast dat de prejudiciële vragen door de nationale rechtbanken niet steeds accuraat worden geformuleerd. Hij betreurt dat onvoldoende gebruik wordt gemaakt van de mogelijkheid voor andere lidstaten of de Commissie om tussen te komen in een procedure voor het Hof.

Prof. O. Lando (Kopenhagen) meent dat het basisbeginsel van art. 2 van het E.E.X.-Verdrag, dat de rechtbanken van de lidstaat waar de verweerder zijn woonplaats heeft, bevoegd zijn, niet al te absoluut mag worden gesteld, daar ook de schuldeiser bescherming verdient. Hij stelt in dit verband voor om de plaats van de uitvoering van de verbintenis tot betaling van een geldsom onafhankelijk te bepalen als de plaats waar de schuldeiser zijn hoofdzetel heeft. Verder vraagt Lando zich af welk recht de geldige toestandkoming van een bevoegdheidsovereenkomst beheerst: de *lex fori*, of het recht dat de overeenkomst beheerst? Hij verkiest de laatste oplossing. Al wordt de bevoegdheidsovereenkomst uitdrukkelijk uitgesloten uit het toepassingsgebied van het Verdrag van Rome (art. 1, sub 2, d, niets belet volgens Lando dat de gerechten van de lidstaten bij het Verdrag van Rome de geldige toestandkoming van de bevoegdheidsovereenkomst beoordelen volgens de conflictenregels van het Verdrag van Rome.

Notaris Geimer (München) deelt mee dat de gerechten van de lidstaten geen vordering kunnen afwijzen op grond van de theorie van het *forum non conveniens*. De lidstaten zijn verplicht hun rechtsmacht uit te oefenen overeenkomstig het verdrag. De omstandigheid dat geen beroep openstaat bij het Hof van Justitie in geval van rechtswijgering, dient verholpen te worden.

De tweede sectie van de bijeenkomst (art. 5 E.E.X.) wordt ingeleid door C. Kohler (head of division in het Hof van Justitie). Hij wijst erop dat het Hof van Justitie geen autonome interpretatie heeft gegeven aan de «plaats van uitvoering van de verbintenis», die overeenkomstig art. 5, sub 1, bepalend is voor de bevoegdheid in contractuele aangelegenheden. Deze plaats wordt bepaald overeenkomstig de conflictenregels van de *lex fori*. Het risico dat hierdoor verschillen zullen ontstaan afhankelijk van het betrokken nationale stelsel, neemt echter af met de inwerkingtreding van diverse internationale verdragen (bv. Verdrag van Rome) die uniforme regels desontrent bevatten. Kohler vraagt zich af of het niet beter zou zijn rekening te houden met de plaats waar het materiële feit van de uitvoering van de verbintenis plaatsvond.

Prof. A. Huet (Strasbourg) gaat dieper in op de historische achtergrond en de toekomst van art. 5, sub 1, van het verdrag. Hij voorziet vooral toepassingsproblemen inzake individuele arbeidsovereenkomsten. Volgens prof. E. Jayme (Heidelberg) biedt het verdrag aan de eiser een volstrekte keuze om de verweerder te dagvaarden voor de gerechten van zijn woonplaats dan wel voor die welke bevoegd zijn op basis van de bijzondere bevoegdheidsgronden van art. 5. Dit houdt de mogelijkheid in van een *forum shopping* door de eiser maar moedigt tevens de verweerder aan om parallelle contractuele vorderingen in te leiden voor de rechtbank van zijn keuze. Jayme pleit daarom voor een striktere toepassing van art. 21 in verband met aanhangige vorderingen, en wenst deze bepaling alleen toegepast te zien waar de oorzaak van de eis en de partijen bij het geding identiek zijn teneinde het misbruik van *forum shopping* tegen te gaan. Jayme wenst tevens een autonome bepaling van de «plaats van uitvoering van de verbintenis», teneinde de verkoper geen al te groot voordeel te geven (p. 78). Daar de regels van het E.E.X. de eiser in een gunstiger positie plaatsen, moet een autonome interpretatie van het verdrag de nadelen voor de verweerder zoveel mogelijk wegnemen. Verder wijst Jayme op de wederzijdse beïnvloeding van het E.E.X.-Verdrag en het Verdrag van Rome.

Prof. Vrellis (Athene) behandelt het probleem van de opzettelijke bepaling van de plaats van uitvoering van de verbintenis met de bedoeling de bevoegdheidsregels van het verdrag te omzeilen. Er is geen wetsomzeiling waar de wet een keuzevrijheid biedt en de eiser van deze vrijheid gebruik maakt zonder de feiten hiervoor opzettelijk te wijzigen. Dergelijke vrijheid heeft een eiser ingevolge art. 5, sub 1. Al bestaat de mogelijkheid tot *forum shopping*, de nadelen ervan zijn hier minder uitgesproken dan in andere domeinen. Wanneer partijen uitdrukkelijk overeengekomen zijn omtrent de plaats van uitvoering van de verbintenis en deze plaats vervolgens

als basis dient voor de bijzondere bevoegdheid van art. 5, sub 1, is dit eveneens een gevolg van de contractsvrijheid van partijen en kan daarin volgens Vrellis moeilijk een misbruik van recht worden gezien (p. 83).

Duintjer Tebbens (principal administrator bij het Hof van Justitie) bracht verslag uit omtrent de interpretatie door het Hof van Justitie van de bijzondere bevoegdheid inzake verbintenissen uit onrechtmatige daad en geschillen betreffende de exploitatie van een filiaal of agentschap (art. 5, sub 3, en 5, sub 5). Hij omschrijft daarin de problemen om contractuele van niet-contractuele aangelegenheden van elkaar te onderscheiden en om de locus delicti te bepalen. Schultsz (prof. Amsterdam) is gekant tegen een restrictieve interpretatie van de bijzondere bevoegdheid van art. 5, sub 3. Een ruimere interpretatie van deze bepaling kan dienstig zijn vanuit het oogpunt van bewijsvoering, efficiënte rechtsbedeling en doelmatige procesvoering. Verder wordt gewezen op het belang van het arrest in de zaak Schotte v. Parfums Rotschild, waarin het Hof de regel heeft gevestigd dat een vennootschap gedagvaard kan worden voor de rechtbank van de plaats waar een andere vennootschap gevestigd is, die de schijn heeft verwekt te handelen als afdeling van eerstgenoemde vennootschap al zijn beide vennootschappen juridisch zelfstandig. Deze «piercing of the corporate veil» is nergens terug te vinden in het verdrag. Schultsz is gekant tegen deze toepassing van de vertrouwensleer aangezien noch de letter noch de geest van het verdrag daartoe ruimte bieden. Pocar (prof. Milaan) legt de nadruk op de strikte interpretatie van de uitzonderingsbepaling van art. 5, sub 3, E.E.X. Hij verkiest deze bepaling zo uit te leggen dat iedere verwijzing naar schade uitgesloten wordt (p. 113).

Het debat omtrent de bevoegdheidsbedingen wordt ingezet door Schockweiler (rechter bij het Hof van Justitie). Hij bespreekt het toepassingsgebied, de geldigheidsvoorwaarden, vormen en gevolgen van het bevoegdheidsbeding en gaat dieper in op de vraag wanneer de geldigheid van een bevoegdheidsbeding beoordeeld moet worden: op het ogenblik van de contractsluiting of pas wanneer een procedure wordt ingesteld. Gaudemet-Tallon (prof. Parijs) onderzoekt het nut en het gevaar van bevoegdheidsbedingen. Zij meent dat het voor de toepassing van art. 17 E.E.X. voldoende is dat een van de partijen gevestigd is in een lidstaat op het ogenblik van de contractsluiting. Tevens pleit Gaudemet-Tallon voor de toepasselijkheid van het bevoegdheidsbeding op internationale contracten zelfs wanneer de contractspartijen in dezelfde staat gevestigd zijn (p. 131). Daarentegen is zij bezorgd over de actuele deformationstendensen ten aanzien van het bevoegdheidsbeding sinds de wijzigingen van 1978 en 1989, die de deur openzetten voor vagere vormen van bevoegdheidsbedingen. Wegens de vaagheid van de nieuwe formulering van art. 17 E.E.X. vreest Gaudemet-Tallon dat bevoegdheidsbedingen uitwerking zullen hebben zonder dat beide partijen daarmee hebben ingestemd. Ten slotte pleit de auteur voor opname van regels in het E.E.X. niet alleen betreffende vormvoorwaarden maar ook betreffende inhoudelijke geldigheidsvereisten.

A.L. Diamond (prof. Londen) meent in tegenstelling tot Gaudemet-Tallon dat de geldigheid van een bevoegdheidsovereenkomst beoordeeld moet worden naar het ogenblik dat de procedure wordt aangevat. Hij pleit eveneens voor de toepassing van art. 17 E.E.X. op bevoegdheidsovereenkomsten tussen twee partijen die gevestigd zijn in dezelfde lidstaat en die de rechtbank van een andere lidstaat bevoegd maken. A. Philip (advocaat-prof. Kopenhagen) stelt dat art. 17 E.E.X. toepasselijk kan zijn als een partij gevestigd is in een lidstaat, ofwel op het ogenblik van de contractsluiting, ofwel bij de aanvang van de procedure.

Schockweiler gaf eveneens een uiteenzetting over de problematiek van samenhang en aanhangigheid, meer bepaald de recente wijziging van art. 21 E.E.X. ingevolge het Verdrag van San Sebastian. Voortaan moet de rechter die in tweede instantie geadieerd wordt niet meer automatisch zijn rechtsmacht afwijzen, maar dient hij de procedure op te schorten tot de eerst geadieerde rechter uitspraak heeft gedaan over zijn rechtsmacht. Linke (rechter in het Oberlandsgericht te Hamm) gaat verder op deze problematiek in. Hij vraagt zich af waarom het Hof van Justitie verwijst naar de nationale wetgeving en geen uniform en autonoom uitgangspunt voorstelt om het tijdstip te bepalen waarop een zaak aanhangig is gemaakt.

White H. (Lord Chancellor's Department) belicht het nieuwe E.E.G.-Verdrag tot vereenvoudiging van de procedures ter invordering van alimentatieschulden.

Saggio (rechter in het Gerecht van Eerste Aanleg) en Möller (voorzitter van het Gerecht van Eerste Aanleg) schetsen de vooruitzichten van het systeem van vrij verkeer van vonnissen, gecreëerd door het E.E.X.-Verdrag en de vernieuwingen van het Verdrag van Lugano. Möller geeft een persoonlijke visie op de interpretatie van sommige verdragsbepalingen. Hij meent dat de nieuwe toevoeging m.b.t. arbeidsovereenkomsten in art. 5, sub 1, niet geldt voor overeenkomsten voor de tewerkstelling van zelfstandigen. Bovendien meent hij dat de nationale rechtbanken van de Lugano-lidstaten gehouden zijn de bepalingen van het Verdrag toe te passen overeenkomstig de principes van de rechtspraak van het Hof van Justitie inzake het E.E.X.-Verdrag, die gelden op het ogenblik van de ondertekening van het Verdrag van Lugano. De methode om de uniforme interpretatie van het Luganoverdrag te bereiken houdt niet dezelfde waarborgen in als de interpretatie en toepassing van het E.E.X.-Verdrag door het Hof van Justitie. Hij pleit voor de samenvoeging van het E.E.X.- en Luganoverdrag en de toekenning van een interpretatiebevoegdheid aan één enkel supranationaal gerechtshof.

Carpenter (Lord Chancellor's Department) besteedt ten slotte aandacht aan de ontwikkelingen in het recht betreffende internationale contracten bekeken in het kader van de Europese gerechtelijke ruimte. Het systeem van het E.E.X.-Verdrag laat sommige vraagstukken nog wel over aan het nationale recht om bepaalde zaken te definiëren die niet bepaald zijn in het verdrag zelf. Vooral de aangelegenheden van procedureel recht worden overgelaten aan het nationale recht. Teneinde het Verdrag van Lugano te laten functioneren als een parallelverdrag en in het belang van een zo uniform mogelijk systeem voor een Europese gerechtelijke ruimte moeten de verschillen tussen de twee verdragsteksten tot een minimum beperkt worden.

Artiz (prof. Madrid) beschouwt de Verdragen van Brussel en Lugano in het licht van het gemeenschapsrecht. Het E.E.X.-Verdrag trad in werking als een parallel van het stelsel van vrij verkeer van goederen, werknemers en diensten. Het Verdrag van Lugano daarentegen kwam tot stand op een ogenblik dat de betrekkingen tussen de E.E.G.- en de vrijhandelsstaten nog in het stadium zijn van vrije handelsbetrekkingen in een Europese Economische Ruimte. De auteur wijst erop dat moeilijk vooruitgang geboekt zal worden in de creatie van een Europese Economische Ruimte als niet ook het materiële recht geüniformiseerd wordt.

Deze kritische evaluatie door specialisten van de evolutie, toepassing en interpretatie van de Verdragen van Brussel en Lugano wordt afgesloten met een lijst van verwijzingen naar alle uitspraken van het Hof van Justitie betreffende het E.E.X.-Verdrag en de daarover verschenen commentaren. Het verslagboek levert een waardevolle bijdrage voor het internationaal procesrecht.

Karen Broeckx
Assistente Universiteit Antwerpen

E.H. HULST, **Grondslagen van milieu-aansprakelijkheid**, Arnhem, Gouda Quint, 1993, 611 pp.

Aan de hand van een grondig onderzoek van rechtspraak en rechtsleer inzake onrechtmatige daad, gaat de auteur van dit proefschrift na wat nu precies de grondslag vormt van het Nederlandse aansprakelijkheidsrecht: schuld of risico? Met andere woorden: in hoeverre speelt het gedrag van de schadeveroorzaker een rol bij het bepalen van zijn aansprakelijkheid? Hij komt tot het besluit dat de van oorsprong negentiende-eeuwse moralistische opvatting die de dader centraal stelt en de rechtszekerheid aanvoert om haar keuze voor schuld aansprakelijkheid te verantwoorden, nog steeds opgeld doet. En dit ondanks het soms vèrgaand objectiveren van de schuld, waardoor zelfs uitzonderlijk van een pseudo-risicoaansprakelijkheid kan worden gesproken.

De auteur kiest als uitgangspunten dat een schoon leefmilieu een collectief én een individueel belang is en dat milieuschade hersteld moet worden. Zo staat het slachtoffer centraal en dit heeft er geen boodschap aan dat de schadeveroorzaker geen laakbaar gedrag vertoonde. Het huidige aansprakelijkheidsrecht is volgens de auteur dan ook ontoereikend in de strijd voor een schoon milieu, dat als een grondrecht wordt beschouwd.

Een aansprakelijkheidsmechanisme dat gebaseerd is op een zuiver moreel beginsel (het goede moet beloond worden, het kwade bestraft) en de positie van de dader vooropstelt, verbleekt immers in de afweging met andere beginselen, zoals het recht op leven, verwoord in het recht op een schoon milieu. Bovendien wordt het zorgvuldigheidsvereiste geobjectiveerd, zodat een individu dat zich naar zijn gevoel gedragen heeft «zoals het hoort», toch aansprakelijk gesteld kan worden, waardoor de rechtszekerheid, een argument waarmee zo graag uitgedikt wordt ter verantwoording van de foutaansprakelijkheid, slechts een schijnzekerheid blijkt te zijn. Enkel een risicoaansprakelijkheid kan volgens E. Hulst een bevredigende oplossing bieden.

Nu uit de eerste twee hoofdstukken bleek dat het Nederlandse aansprakelijkheidsrecht nog steeds op schuld gebaseerd is en daardoor ongeschikt is voor een grondige aanpak van de milieuproblemen, gaat E. Hulst in het derde hoofdstuk na of het Duitse *Umwelthaftungsgesetz* bruikbare ideeën oplevert om een bevredigende milieu-aansprakelijkheidswetgeving uit te werken. Als uitgangspunt voor aansprakelijkheid op basis van deze wet werd gekozen voor het vooraf kenbaar gevaar, waardoor het hier volgens de auteur toch maar om een zwakke variant van risicoaansprakelijkheid gaat. Bovendien blijkt dan nog dat het naleven van vergunningsvoorschriften bevrijdend werkt, dat slechts *wesentliche* schade vergoed wordt, waarbij dan gekeken wordt naar de *Ortsüblichkeit* (de ter plaatse gebruikelijke verontreiniging), kortom dat deze wetgeving een *status quo* nastreeft i.p.v. een verbetering van het leefmilieu. De auteur kan dan ook niet anders dan besluiten dat het *Umwelthaftungsgesetz* niets aan de huidige Nederlandse milieuaansprakelijkheid toevoegt, tenzij de verzekeringsplicht voor milieugevaarlijke activiteiten.

In hoofdstuk vier gaat het rechtsvergelijkend onderzoek verder. Ditmaal wordt voor het Franse recht gekozen, niet alleen omdat het Nederlandse burgerlijke recht oorspronkelijk op de Code civil gebaseerd was, maar vooral omdat E. Hulst artikel 1384, eerste lid, C.civ., dat in Frankrijk het basisartikel blijkt te zijn voor milieuaansprakelijkheidsvorderingen, voor zijn doel goed bruikbaar acht. Na onderzoek of het gedrag van de *gardiens* (vertaald als «opzichter», behalve in de samenvatting, waar het «toezichthouder» wordt) al dan niet een rol speelt bij het bepalen van zijn aansprakelijkheid, komt de auteur tot de vaststelling dat het hier om een echte risicoaansprakelijkheid gaat. Hij vindt het ook zeer positief dat t.o.v. het schadeveroorzakend voorwerp niet vereist wordt dat het om een *gevaarlijke* zaak gaat, wat in Nederland wel het geval is.

Het vijfde en laatste hoofdstuk zet de argumenten op een rij die pleiten voor het instellen van risicoaansprakelijkheid. Vervolgens onderzoekt de auteur of risicoaansprakelijkheid verzekeraar is. De Franse wet van 5 juli 1985 (*loi Badinter*) inzake verkeersaansprakelijkheid, die een risicoaansprakelijkheid invoert voor letsel-schade veroorzaakt door gemotoriseerde voertuigen, toont volgens E. Hulst duidelijk aan dat een dergelijke oplossing niet alleen voor verkeersslachtoffers ideaal is, maar ook perfect verzekeraar is. Zijn voorkeur gaat uit naar een verplichte aansprakelijkheidsverzekering voor milieuschade, omdat dit de beste waarborg voor de slachtoffers vormt en omdat zo een voldoende som aan premies ontvangen wordt om schadeclaims op te vangen. De rest van dit hoofdstuk wordt gewijd aan het opstellen van een eigen ontwerp van milieuaansprakelijkheidswetgeving, waarin alle resultaten van het onderzoek verwerkt worden.

M.i. is de grootste verdienste van dit lijvige werk dat gezocht wordt naar de uitgangspunten achter de aansprakelijkheidswetgeving, die dan kritisch op hun waarde voor de huidige samenleving beoordeeld worden. Daardoor alleen al is dit boek meer dan enkel nuttig en soms wel zware lectuur voor juristen die zich met milieurecht bezighouden.

Met dezelfde kritische zin doorpikt E. Hulst de mythes over de onbeheersbaarheid van het milieurisico – waarmee de beweerde onverzekerbaarheid samenhangt – en het verdwijnen van de prikkel tot schoner produceren bij het wegvallen van schuld aansprakelijkheid.

Dat op pagina 535 de onbegrijpelijke zinsnede «iets dat in koop wordt genomen» als «Vlaams» wordt verkocht, zullen we maar op de koop toe nemen.

Ann Carette
Assistente U.I.A.

MEDEDELINGEN

Studienamiddag «De nieuwe wet op het hypothecaire krediet»

Het Instituut voor Financiële Planning organiseert op vrijdagmiddag (13u30 tot 17u15) 15 oktober 1993 in het Switel Hotel te Antwerpen een studienamiddag over de nieuwe wet op het hypothecair krediet.

Inlichtingen: Instituut voor Financiële Planning, VIIe Olympiadeaan 22, 2020 Antwerpen (tel. 03/216.35.31; fax: 03/237.53.17).

Studiedag «De wet op het politieambt»

Op donderdag 21 oktober 1993 organiseert de v.z.w. Politeia in het Provinciehuis te Antwerpen een studiedag over de wet van 5 augustus 1992 op het politieambt.

Inlichtingen: Uitgeverij Politeia, Leuvenseweg 3, 1000 Brussel (tel. 02/506.47.02; fax: 02/506.47.03).

Studienamiddag «Recente ontwikkelingen inzake de aansprakelijkheid voor milieuschade»

Het Instituut voor Milieurecht van de K.U.L. organiseert op vrijdag 22 oktober 1993 (13u30 tot 17u15) in de Aula Zeger Van Hee, Tiensestraat 41 te Leuven, een studienamiddag met als thema «Recente ontwikkelingen inzake de aansprakelijkheid voor milieuschade».

Inlichtingen: mevr. Vermote (tel. 050/33.12.35).

Studiedag «Voorontwerp van decreet betreffende het statuut van de niet-professionele sportbeoefenaar»

Op vrijdag 22 oktober 1993 organiseert de Belgische Vereniging voor Sportrecht (BVSR) in het Auditorium Zeger Van Hee (College De Valk), Tiensestraat 41 te Leuven, een studiedag met als thema «Voorontwerp van decreet betreffende het statuut van de niet-professionele sportbeoefenaar».

Programma:

- 9u00 Inleiding door prof. R. Blanpain, voorzitter BVSR
- 9u10 De rechten van het kind in de sportwereld door mevr. L. Stappers
- 9u30 Genesis en toepassingsgebied van het voorontwerp door de heer S. Van Mulders
- 9u50 Transfer- en tuchtregeling door de heer M. Morris
- 10u45 Controle- en strafmaatregelen door prof. F. Hutsebaut (K.U.L.)
- 12u20 Slottoespraak door minister H. Weckx

Inlichtingen: prof. R. Blanpain, Tiensestraat 41, 3000 Leuven (tel. 016/28.52.02; fax: 016/28.52.50).

Universitair nieuws – Promotie

Op donderdag 21 oktober 1993 om 17u zal de heer Bart Spriet in de Promotiezaal van de Universiteitszaal aan de Naamsestraat 22 te Leuven, zijn proefschrift samen met drie bijgevoegde stellingen verdedigen tot het behalen van de graad van doctor in de rechten.

De titel van het proefschrift luidt: «Transportstrafrecht». Strafrechtelijke handhaving van de rechtsregels inzake het goederenvervoer over de weg». Promotor is prof. L. Dupont.